

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 21 (497) 26.05. – 1.06.2017 р.

www.tyzhden.ua

**Джозеф
Макелрой**
про Америку
та постмодернізм

Про вплив блокади ОРДІЛО
на українську економіку

Що загрожує водопостачанню
на Донбасі

Про вірус WannaCry
і наслідки для кібербезпеки

КУДИ ПРЯМУЄ ЄВРОПА

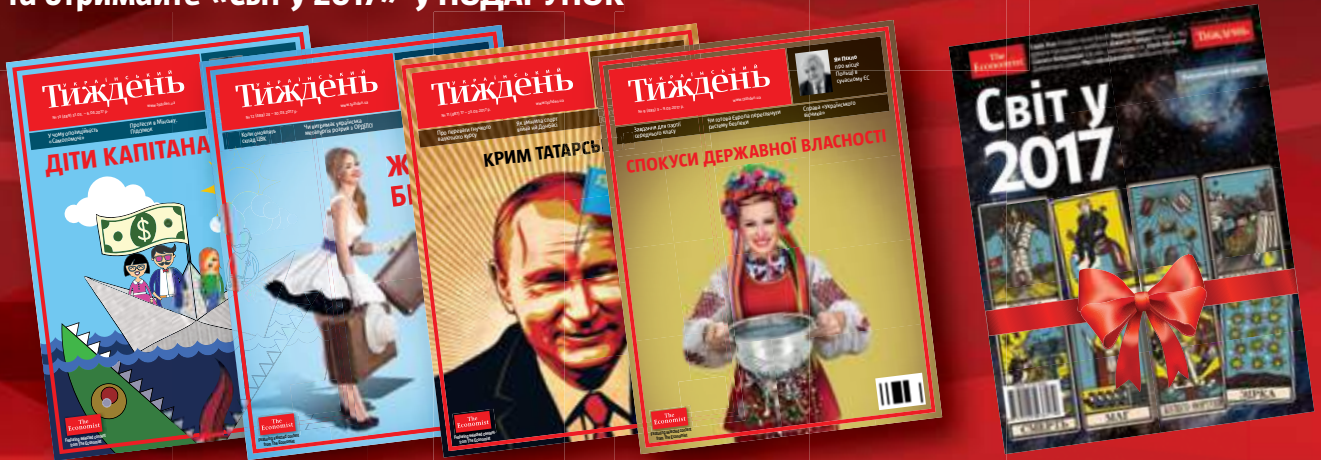
The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

9 771996 156002

Передплатіть «Український тиждень» у ТРАВНІ на 6 або 12 місяців та отримайте «Світ у 2017» у ПОДАРУНОК

Оберіть зручний для вас спосіб передплати

«Український тиждень» можна передплатити у друкованій та електронній версіях.

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТКОЮ:

або на сайті tyzhden.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 60 грн
- на 3 міс. – 171 грн
- на 6 міс. – 330 грн
- на 12 міс. – 660 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»

за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»		
		26009000022321	35392656	
		поточний рахунок отримувача		
		код отримувача		
	Назва установи банку	300023		
		МФО банку		
	ПАТ «Укрсоцбанк»			
	Прізвище, ім'я та по батькові платника			
	Адреса платника, телефон			
	Вид платежу: за передплату на журнал -----*			
Касир	Період:			
	Платник (підпис)		сума, грн	

* У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

НА ЧАСІ

- 4 Ще один тест на зрілість
Що заважає запровадити візовий режим із Росією
- 7 Едвард Лукас про нові загрози з боку Кремля
- 8 Промислова стійкість
Про наслідки економічної дезинтеграції з ОРДІЛО
- 12 Модний строкатий букет
Український погляд на трампономіку

ТЕМА НОМЕРА

- 16 Електоральна гімнастика
Як велика політика змінила європейських популістів
- 22 Комета Макрона
Яка диспозиція складається у Франції напередодні парламентських виборів
- 24 Фейкократи
Хто зацікавлений у перемозі популістів у ЄС

СУСПІЛЬСТВО

- 26 Вода розбрату
Як сьогодні працює система водопостачання на Донбасі

СВІТ

- 28 Е-бандити
Як вірус WannaCrypt випробовує кібербезпеку
- 30 Другий термін Ругані
Чого чекати після президентських виборів в Ірані

- 31 Опустілі лави
Чому судова система Туреччини опинилася під загрозою

ВПРИТУЛ

- 32 Олена Максименко
про небезпечну українську
- 33 Тарас Лютий про інтерес до люттибичного в давні часи

СПАДОК

- 34 Як вожді більшовиків проривалися до влади
Чому перемогли ленінські політтехнології

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

- 40 Джозеф Макелрой:
«Здатність критично мислити — це те, що робить нас людьми і громадянами»
Американський класик про завдання художньої літератури

- 44 Забуті предки
знаменитих тіней
Що спільного між українським поетичним кіно і японськими горами

ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ

- 48 Як я провела літо
Спогади про серпень 2014-го
- 49 По колу
Історія одного «ополченця»

P. S.

- 50 ОНУХ про сучасні Київ та Варшаву

Тиждень

№ 21 (497) 26.05. – 1.06.2017
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Анна Корбут, Роман Малко,
Олександр Крамар, Ганна Тругуб, Алла Лазарева,
Денис Казанський, Юрій Лапаєв,
Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,
Андрій Голуб, Юрій Макаров
Відповідальний за випуск номера
Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212
Адреса редакції
Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-1066
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 24.05.2017 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Ще один тест на зрілість

Роман Малко

Є старовинний козацький спосіб зупиняти кров. Дуже жорсткий, але дієвий. Рану засипали порохом (сучасний бездимний не годиться, має бути з деревного вугілля, селітри та сірки) і, поки не просяк кров'ю, підпалювали. Кров запікалася, рана дезінфікувалася. Мабуть, важко, доки не спробуєш, зрозуміти, що відчуває людина під час цієї процедури, але таке життя. Іноді заради нього треба платити й не надто приємними речами. Особливо коли інші варіанти недоступні, рана глибока, допомоги чекати нізвідки й вибір обмежений: стекти і відійти до праотців чи спробувати врятуватися.

Життя Батьківщини теж коштує дорого. І ціна його не вимірюється ні грошима, ні навіть болем. Справжня плата — тисячі вбитих і покалічених, які зупинили ворожу навалу ціною свого життя, зупиняють її сьогодні й ще, на жаль, невідомо скільки зупинять. І їхня смерть — це не лише жертва в ім'я Батьківщини та

майбутнього кожного, хто відсиджується вдома. Це ще й наслідок такої собі показово безневинної наївності сотень тисяч тих, хто все ніяк не визначиться: братній народ вирішив загнати нас у могилу чи не дуже. Політиків, які, вічно оглядаючись на своє «савецьке прошле», не стануть нарешті державниками, бариг, кому гроші не смердять, усіх тих, хто спокійно собі працює на підмосковних будовах чи сибірських родовищах, або просто зазомбованих нікчем, що досі називають гривню рублем і вітають одне одного з «восьмим марта» та «празднічком 23 февралія».

А от блокування ворожого контенту в інтернеті та введення квот для обмеження чужинської мови на телебаченні, які здійняли хмару смороду в суспільстві, ніяка не плата і не трагедія. Так, дрібний, на жаль, запізнений крок, який мав бути зроблений одразу після появи перших убитих на Донбасі українців. І не лише цей, а ще розірвання дипломатичних відносин, припинення транспортного сполучення, обмеження будь-якого зв'язку, доступу всіх без винятку ворожих ЗМІ.

На цьому тлі, мабуть, не варто дивуватися, що якийсь депутат президентської партії Олексій Гончаренко не готовий підтримати на четвертому році війни введення візового режиму з країною-агресором. Навіть не розірвання дипломатичних зв'язків, а лише системи трохи жорсткішого контролю перетікання ворожого лайна на нашу територію. Так, Гончаренко має специфічний бекграунд, його можна зрозуміти, він сумує за вечір-

ЩОБ ПЕРЕМОГТИ, УКРАЇНА ЯК МІНІМУМ МУСИТЬ ОБРУБАТИ ВСІ ЗВ'ЯЗКИ З ВОРОГОМ, ЗБУДУВАТИ НЕЗДОЛАННУ СТІНУ У СВОЇЙ СВІДОМОСТІ ТА ПРИПИНИТИ ВСЕ, ЩО З НИМ ПОВ'ЯЗУЄ

німи рандеву по Арбату. Але окрім іншого він ще й член президентської фракції, а отже, соратник верховного головнокомандувача воюючої країни.

Що найстрашніше, він не один такий. І Бог із ними, з агентами «русского мира», з якими й так усе зрозуміло. Але вся президентська фракція в більшості теж ніяк не визначиться, чи готова вона підтримати цей трохи радикальний, але радше символічний крок. Існують, мовляв, сумніви, чи буде він корисним, адже «є багато мінусів, а плюси не зовсім очевидні». РФ теж запровадить візи українцям, їй, бідній, доведеться відкривати консульства в областях, і там будуть великі черги, «для багатьох українців отримати візу буде проблемою». Ну й узагалі Україна не контролює велику ділянку спільного кордону. На жаль, представник президента України у Верховній Раді Ірина Луценко теж схожої думки. Введення візового режиму з Росією ще більше погіршить ситуацію з нею і трактуватиметься Кремлем як спроба вийти з мінського процесу.

Все б нічого, якби ці аргументи дивним чином не були схожі на коментарі, наприклад, пресекретаря Путіна Діми Пескова, який упевнений, що запровадження візового режиму завдасть шкоди передусім українській стороні, бо це, мов-

ляв, із розряду «відморожу вуха на зло бабусі», і не звучали в момент, коли десь під Авдіївкою гатили російські «братні» міномети. Тільки все, на жаль, саме так. І гатитимуть вони ще дуже довго за таких обставин. Якраз доти, доки прагнення перемогти та зупинити цю машину смерті не стане ключовим і рушійним у головах цілої країни, особливо її еліти.

Але, щоб перемогти, Україна як мінімум мусить обрубати всі зв'язки з ворогом, збудувати нездоланну стіну (справжню стіну на кордоні з Росією теж будують, і, як запевняють наші прикордонники, доволі швидкими темпами) у своїй свідомості, припинити все, що з ним пов'язує, і, доки РФ скалиться та має претензії, взагалі забути, що між нами може бути якась співпраця. Хоч би скільки це коштувало і хоч би як боліло. Тоді, можливо, зціпивши зуби, вдасться перемогти. Не інакше. Звісно, це з розряду зупинити смерть мазохістською процедурою, але іншого варіанта немає. Тішити себе думкою, що вбивцю можна розчулити слізьми чи заговорити гуманними аргументами, — дурня. Вбивцю можна лише вбити, і це буде найгуманніший вихід із ситуації. Залишити його живим означає відкласти всю цю процедуру на потім, своїм дітям та онукам. Після перемоги, коли ця істота лежатиме на лопатках, можна буде змахнути скупу сльозу і знову сісти за підготовку договору про дружбу та співпрацю, але сьогодні кожна слабінка — це шлях до поразки й чергова порція снарядів на голови українців.

Звісно, введення віз нічого суттєво не змінить і, можливо, навіть не наблизить перемогу. Це навіть не зміна абсурдного статусу АТО на міжнародний збройний конфлікт, який по факту відбувається, і не введення воєнного стану. Але це той крок, який продемонструє хоч якусь позицію. І не треба при цьому кричати про 2 млн українців, які живуть на території Росії та постраждають. Вони вже постраждали, мешкаючи на цьому дні, і більшість, до речі, добровільно.

Так, дехто з нардепів переконує, що цей крок не в компетенції парламенту, зробити його мусить Кабмін. Можливо. Тільки про компетенцію можна сперечатися до третього пришествя. Президент, наприклад, перевів стрілку саме на парламент (як той вирішить, так і буде), а вирішувати треба вже сьогодні. На жорсткіші кроки владна верхівка і так, на жаль, не готова: воювати вона не хоче, а домовлятися немає з ким. Тому хоча б візова незручність. Заборона соцмереж також здавалася несерйозною, та, зважаючи на реакцію на тому боці, влучно вдарила в ціль. Те саме буде і з візами.

Чи дійдуть руки в шановних народних депутатів до голосування, чи назбирають вони голоси і чи вдасться переконати тих, хто вагається, у доцільності такого кроку, скоро побачимо. Якщо не дійдуть, не назбирають і не вдасться — не велика біда. Українці вже звикли до безхребетності своєї влади, і не пройдений нею черговий тест на державницьку зрілість — це ще один «незалік» та привід для невдоволення, яке намагаються компенсувати сенсаційними заявами генпрокурора й обмеженнями доступу до російських соцмереж. ■

Де і як Кремль нападе знову?

Едвард Лукас

Це питання зараз на думці у відповідальних за нашу безпеку, які перетравлюють невдалу спробу Росії вплинути на політичну систему Франції. Хтось вважає, що найгірше позаду. Що Кремль переоцінив свої можливості й утратив елемент несподіванки. Але це самозапокоєння. Західне громадське життя втручання Кремля переважно не зачіпає. Понад те, у США серед правого крила республіканців зростає підтримка Росії.

Не надто збентежила Росію і невдача у Франції. Бо елементи несподіванки — це добре, але військова сила краще. Тим більше що варіант переходу до мирної політики злагоди у відносинах з іншими державами не розглядається. Згідно з кремлівським світоглядом за Дарвіном або ти поїдаєш противника, або він тебе.

Тому німці слухно готуються до того, що росіяни втрутяться і в їхні вибори у вересні. Фінансовані державою російські хакери вже зламали електронну пошту та інші документи німецького парламенту, Християнсько-демократичного союзу Ангели Меркель та фондів, пов'язаних із двома провідними партіями країни.

НАЙПЕРША ЗАГРОЗА, ЯКУ НАТО ІГНОРУЄ ВІД ЧАСІВ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ, — АРКТИКА. РОСІЯ ДИСЛОКУВАЛА ТУДИ ДВІ ВІЙСЬКОВІ БРИГАДИ І ЦЬОГО ЛІТА ВІДКРИВАЄ НОВУ ВІЙСЬКОВУ БАЗУ, А ЩЕ ЗМІЦНЮЄ ЯДЕРНУ ІНФРАСТРУКТУРУ

Німецькі ЗМІ вирішили не повторювати помилок американських журналістів, які бездумно тиражували інформацію, викрадену в Гілларі Клінтон. Утім, головний німецький таблоїд Bild уже думає, чи варто публікувати матеріали на основі викраденої інформації, але виділяти її червоним кольором і супроводжувати поясненнями про сумнівність джерел.

А поки ми слухаємо стару платівку, Росія записує нові. Найперша загроза, яку НАТО ігнорує від часів холодної війни, — Арктика. Росія дислокувала туди дві військові бригади і цього літа відкриває нову військову базу, а ще зміцнює ядерну інфраструктуру. У США є один придатний до тих вод криголам, і в того 10 років тому завершився термін експлуатації. У Росії їх 40, і вона будує нові, оснащені крилатими ракетами і морськими гарматами. Комендант Берегової охорони США Пол Цукунфт сказав нещодавно, що в РФ на шаховій дошці всі фігури, тоді як у Заході кілька: «Росіяни поставили нам шах і мат ще на початку партії». За останніми новинами, НАТО розглядає відновлення атлантичного й арктичного командування, розпущеного після холодної війни.

Вразливість Заходу продемонструвала гра Вашингтонського Центру нової американської безпе-

ки. Згідно з її сценарієм Росія розпалює політичну кризу в Ісландії (НАТО втрачає доступ до тамтешньої важливої бази), в Україні загострюються бойові дії, перерізається підводний комунікаційний кабель, активізується російський флот у північних водах. Результати симуляції не надихають: учасники, що звикли до інших проблем, здебільшого плуталися в географії та дезінформації росіян. Надто повільно приймали рішення.

Користуючись апатією й неухважністю Заходу, Кремль береється й за колишню Югославію. Торік спробував влаштувати переворот у Чорногорії. Втручався в політичну кризу в Македонії, розпалюючи напруження з албанською меншиною. Ці спроби провалилися: у червні Чорногорія стане членом НАТО, а Македонія поки що відмовляється від зміни вектора на східний. Тим часом ситуація загрозлива у Сербії. Росія спокушає її газом і зброєю, сподіваючись зробити прем'єр-міністром свого союзника Івіцу Дачича, коли наприкінці цього місяця нинішній прем'єр Александар Вучич заступить на посаду президента. Дачич сприяв створенню російської бази в місті Ніш на півдні Сербії. Цей центр, яким керує Міністерство з надзвичайних ситуацій, нібито створено для боротьби з повеннями й лісовими пожежами. Але поки що такої його роботи не видно. Він радше відіграє символічну роль (а може, і сприяє розвідці). Дачич прагне домогтися для нього дипломатичного статусу. Так уперше з 1990 року Росія може взяти серйозний бастион впливу в регіоні.

Однак чиновників, які опікуються безпекою в прифронтових державах, найбільше турбують не геополітичні випадки, а інші засоби, якими росіяни утверджують свій вплив. Зокрема, бандитські угруповання, які приваблюють невдоволену молодь: байкерські банди, футбольні хули, вігіланти (що переслідують ромів) і виживальники в умовах катаклізмів чи ядерної війни. Помічено, що тренерами в клубах із бойових мистецтв і тирах є пов'язані зі спецслужбами росіяни.

Поки що це залишається здебільшого непоміченим. Утім, розслідування торішнього вбивства угорського поліцейського праворадикальним лідером воєнізованого угруповання виявило, що цих активістів у процесі навчання регулярно навідували представники російських спецслужб (на сьогодні угруповання розпущене). А угорський уряд, що заплутався в енергетичних угодах із Кремлем, хоч як дивно, поки що не висловив формального протесту.

Усе це починає нагадувати якийсь план. Розпаливши страхи й підірвавши довіру серед громадськості дезінформацією, Росія тепер підтримує організації, що приваблюють розчарованих людей і пропонують їм корисну справу (скажімо, захист беззахисних).

Що буде далі, лишається здогадуватися: Кремль може готуватися до того, щоб у майбутньому скористатися політичними або іншими кризами в тих країнах. Не дивуйтеся, коли це станеться. ■

Едвард Лукас — автор The Economist, старший віце-президент аналітичного центру СЕРА

Промислова стійкість

Олександр Крамар

Як насправді блокада ОРДіЛО вплинула на українську економіку

Представники влади та проросійських сил останнім часом активно пов'язують гальмування економічного зростання й дедалі глибший промисловий спад у країні від початку 2017 року з наслідками блокади та розриву виробничих ланцюжків із підприємствами на окупованій території. Суспільству накидають думку про неможливість успішного розвитку країни без ОРДіЛО. Однак, як свідчить проведений нами аналіз конкретних фактів, версія про те, що розрив із підконтрольними ворогу територіями призвів до спаду, є лише інформаційною маніпуляцією. Цей розрив не тільки не є підставою зменшення обсягів промислового виробництва в більшості частин країни, а й у низці випадків мав швидше позитивні, аніж негативні наслідки для близьких до ОРДіЛО регіонів.

ФАКТИ — РІЧ УПЕРТА

Спаду промислового виробництва немає навіть у всіх тих чотирьох південно-східних областях (Донецька, Луганська, Дніпропетровська та Запорізька), ключові галузі яких (гірничо-металургійний комплекс і тепла енергетика) були тісно пов'язані виробничими ланцюжками з окупа-

ними територіями. Скажімо, на Запоріжжі навесні 2017-го не тільки не сталося спаду в промисловості, а й, навпаки, спостерігалось різке піднесення по висхідній (0,4% до відповідного місяця 2016 року в лютому, 7,2% у березні та 10% у квітні). За оперативною інформацією Запоріжсталі, виробництво чавуну в березні 2017-го відносно того самого місяця 2016-го зросло на 6,7%, у квітні — на 4%, сталі — відповідно на 9,2% та 5,4%. Це при тому, що в січні (до блокади ОРДіЛО) обсяги продукції на підприємстві, навпаки, значно скорочувалися: чавуну — на 16,8%, сталі — на 7,8%, прокату — на 10,4%.

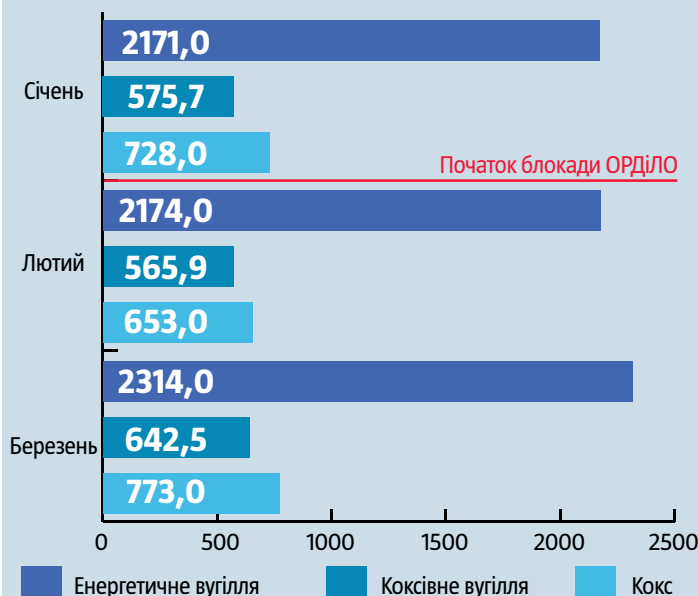
У Донецькій та Луганській областях уявний спад зумовлений безпідставним включенням торік даних щодо частини підприємств з окупованих територій до промислового виробництва України. Так, у Донецькій області на підприємствах, що діяли під окупацією, у I кварталі 2016 року було вироблено 22,5% промислової продукції, а в Луганській 2016 року — майже 56%. Формулювання «без частини зони АТО», яке з'явилося в офіційній статистиці, є відверто маніпулятивним і спотворює дані про динаміку розвитку економіки, промисловості чи експорту України у 2014–2017 роках, штучно й безпідставно погіршуючи показники, які були за цей час зафіксовані на реально підконтрольній Києву території. Так можна включати до складу промислового виробництва України й продукцію підприємств Криму та Севастополя. Значна частина активів там теж досі належить чи тривалий час формально належала українським компаніям навіть після анексії і з цього погляду цілком може бути віднесена до нашої економіки.

Вочевидь, Держстату варто було б перерахувати дані щодо промислового виробництва, експорту й ВВП України за останні роки, виключивши з бази порівняння показники, забезпечені підприємствами з ОРДіЛО, так само як він зробив це у випадку з Кримом. Взяти за базу порівняння показники 2013 року з тих територій, що нині підконтрольні Києву, а відтак розрахунки розвитку в 2014–2017 роках і пізніше проводити відносно них. Оцінку економічної ситуації та динаміки основних соціально-економічних показників на захоплених ворогом територіях робити можна, але окремо від основної частини країни, щоб не спотворювати уявлення про реальний стан і тенденції розвитку.

Це даватиме змогу порівнювати становище на вільній та окупованій територіях, не погіршуючи даними з тих районів, де Україна не має жодної влади та впливу на ситуацію, загальні показники держави. Бо нинішній підхід призводить до абсурду: насправді корисні для України в умовах війни економічні проблеми чи спад виробництва на підконтрольних ворогу територіях, який має проде-

Позитивний ефект розриву з ОРДіЛО

Динаміка виробництва енергетичного й коксівного вугілля, а також готового коксу на підконтрольній Україні території, тис. т

Розрахунки автора на основі оперативних даних Міненерговугілля та періодичних моніторинрів «Динаміка виробництва ГМК України» ЦДНТБ ГМКУ

монструвати усім хибність і шкідливість їх окупації ворогом, виявляється проблемою для України, а щоб поліпшити оцінку ситуації в країні загалом, потрібно робити максимум, аби на окупованій ворогом території усе було якнайкраще.

Якщо ж порівнювати промислове виробництво на вільних теренах Донецької та Луганської областей, то воно, навпаки, лише зросло (про це нижче). Показники промисловості там тягнуло вниз хіба що переведення на мінімальну потужність, а потім і зупинка місцевих теплових електростанцій, які працюють на антрацитовому вугіллі. Наприклад, на Донеччині зниження показника в категорії «постачання електроенергії, газу та пари» в березні 2017 року було майже потрійним — до 35,6% обсягу березня 2016-го. Однак це не можна вважати спадом, адже в енергетиці країни їх, як показував **Тиждень**, успішно компенсували інші види генерації (див. № 19/2017). За такою логікою можливий додатковий фіктивний «спад» в енергетиці, а отже, й у промисловому виробництві також Луганської області, адже тамтешня ТЕС у Щасті від 25 квітня припинила подавати на окуповану територію струм, за який давно ніхто не платив і фінансувати який доводилось іншим українським споживачам. Але парадоксальним чином такі виробництва й постачання створювали статистичну величину випуску промислової продукції в області, до якої належить і електроенергія. Тепер такого немає, і це добре. Але внаслідок хибної бази порівняння статистично виходитиме, що відбулося масштабне просідання промислового виробництва та економіки у відповідних регіонах загалом.

СПРАВЖНЬОЮ ПРИЧИНОЮ ЗМЕНШЕННЯ ВИРОБНИЦТВА МЕТАЛОПРОДУКЦІЇ, ПРИНАЙМНІ У КВІТНІ—ТРАВНІ, БУВ АЖ НІЯК НЕ РОЗРИВ З ОРДІЛО, А ПРОБЛЕМИ ЗІ ЗБУТОМ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Понад те, саме в чотирьох найбільш пов'язаних із ОРДІЛО регіонах ситуація найшвидше поліпшується. На Луганщині «спад» до відповідного місяця минулого року зменшився від 49% у березні до 46% за результатами квітня. Оскільки торік на окуповані терени припадало майже 56% промвиробництва області, виходить, що насправді відбулося суттєве зростання в підконтрольних Україні районах. От лише окрема статистика щодо них наразі недоступна. Аналогічно є ситуація на Донеччині, де офіційно спад у березні—квітні становив 22–23,5%. Однак до блокади, як уже було зазначено, 22,5% промислової продукції, котру місцевий відділ статистики вклучав в обласні показники, фактично виробляли на захоплених ворогом землях. Коли врахувати згадану зупинку ТЕС на неокупованій території, так само виходить, що насправді й на підконтрольних теренах Донеччини в березні—квітні спостерігався чималий приріст у промисловості. Гальмує спад і на Дніпропетровщині (від 6,3% у березні до 5,6%). При цьому, наприклад, продуктування коксу, яке мало б найбільше постраждати від розриву з ОРДІЛО, де видобували вугілля для його виробництва, у березні (0,36 млн т) значно зросло порівняно не лише із проблемним лютом (0,3 млн т), а й із доблокадним січнем (0,33 млн т).

Натомість скорочення промислового виробництва в березні — квітні охопило абсолютну більшість областей України. Причому їх перелік постійно довшіє. У лютому поза межами чотирьох згаданих південно-східних регіонів спад спостерігався найбільше в таких віддалених від ОРДІЛО областях, як Закарпатська (–10,2%), Львівська (–5,3%), Рівненська (–5,1%), Сумська (–5%), а також у Києві (–6,9%), і був значно меншим на ближчих до окупованих територіях Харківщині (–1,6%) чи Кіровоградщині (–2,4%). Загалом у лютому пішли в мінус промислові сектори всіх регіонів України, за винятком восьми (причому серед них тісно пов'язана з ОРДІЛО Запорізька область). У березні географія промислового спаду за межами Південного Сходу змінилась. У деяких регіонах, промисловість котрих падала в лютому (як-от на Львівщині, Одещині, Харківщині, Закарпатті, Миколаївщині), було зафіксовано зростання, однак у деяких спад не лише тривав, а й суттєво поглибився. Наприклад, у Рівненській (–7,8%), Чернігівській (–8,2%), Черкаській (–11%), Чернівецькій (–2,2%). Продовжилося падіння і в Сумській, Івано-Франківській, Хмельницькій областях та Києві. Ідеться про регіони, промисловість яких не вирізняється тісними економічними зв'язками з ОРДІЛО. Тож навряд чи спад у них можна прив'язувати до блокади, як це останнім часом роблять деякі проросійські експерти, заявляючи про економічні проблеми України як наслідки ефекту доміно від розриву з окупованими землями, а отже, і необхідність поновлення торгівлі з ними.

І нарешті, у квітні географія промислового спаду в країні зазнала чергових змін: він повернувся у низку регіонів, що відновили зростання в березні, й навіть охопив частину тих, які були на підйомі від початку року. У плюс вийшли тільки шість областей, розкиданих по всій державі: Вінницька та Житомирська (як зазвичай), донедавна кризова Рівненська, націлена на гірничо-металургійний комплекс Запорізька, а також Одеська й Харківська, теж традиційно економічно тісніше пов'язані з Донбасом, ніж більшість частин країни. Натомість решта пішла в мінус, незалежно від географічного положення, структури економіки й орієнтації торговельних потоків. Якби спад і в них був зумовлений блокадою, то мусив би датися взнаки вже в березні. Дуже значне скорочення виробництва у квітні порівняно з тим самим місяцем попереднього року спостерігалось у промисловості Закарпаття (–16,6%), Тернопільщині (–9,9%), Кіровоградщині (–9,2%), Києва (–8,9%) та Львівщині (–7,3%).

Усе це свідчить про те, що причинами промислового спаду, який справді є і навіть поглиблюється щомісяця (проти аналогічного періоду 2016-го по країні загалом він становив –4,6% у лютому, –2,7% у березні та –6,1% у квітні), є не наслідки блокади, а щось зовсім інше. Більш довгострокова з них — продовження тривалого тренду на деіндустріалізацію країни через природне відмирання старих неконкурентних виробництв (наприклад, хімпрому в Центрі та на Заході). Є і ситуативні: якщо проаналізувати уважніше, помітною стає очевидна корекція виробництва в різних регіонах залежно від вищої чи нижчої бази порівняння в попередньому році, а також сезонності окремих виробництв харчопрому.

БЛОКАДА ЯК СТИМУЛ

Ще до початку, а також у розпал блокади ОРДІЛО **Тиждень** обґрунтував, що, попри всі спроби залякування з боку урядовців та олігархів, які мали активи на окупованій території, відмова від економічних зв'язків із цими районами не лише не призведе до катастрофи в українській економіці, а й може простимулювати економічне зростання на підконтрольних Україні теренах (див. № 49/2016, № 12/2017, № 10/2017). По-перше, внаслідок проведення масштабної реконструкції наявних ТЕС, яка не тільки змінить споживання вугілля, а й підвищить загальну ефективність їхньої роботи. По-друге, тому що створить значний додатковий попит на вугілля газової групи, якого в достатку на вільній території та обсяги видобутку якого можуть бути значно збільшені.

Реалії останніх місяців підтвердили ці прогнози. Наприклад, видобуток енергетичного вугілля на шахтах підконтрольної території в березні 2017 року зріс до 2314 тис. т проти 2174 тис. т у лютому й 2171 тис. т у січні. Особливо швидко нарощувала його ДТЕК, яка відтак збільшувала й свою частку: 1985 тис. т (85,8%) у березні проти 1822 тис. т у лютому (83,8%) й 1804,6 тис. т у січні (83,1%). Натомість загальну картину погіршували державні шахти, де тривав спад (у січні 365,9 тис. т, у лютому 352,5 тис. т, у березні 328,8 тис. т), хоча він не мав жодного стосунку до блокади. В іншому разі зростання видобутку енергетичного вугілля на вільній території після припинення постачання антрацити з ОРДІЛО було б значно вищим. Аналогічним чином зростає і видобуток коксівного вугілля на підконтрольній території. Зокрема, у березні його обсяг зріс до 642,5 тис. т проти 565,9 тис. т у лютому й 575,7 тис. т у січні.

Обвал у базовій продукції гірничо-металургійного комплексу відбувся в лютому, коли основні металургійні виробники намагалися шантажувати Україну скороченням випуску і ще не встигли переналаштувати свої ланцюжки. Але потім виробники стали адаптуватись, і вже в березні 2017 року випуск продукції почав зростати. Наприклад, із 1 млн т коксу в доблокадному січні 2017 року 27,7% було виготовлено на коксохімічних підприємствах ОРДІЛО (Алчевському, Єнакіївському, Макіївському та Ясинівському КХЗ). Натомість усі коксохімічні підприємства підконтрольної Україні території до початку блокади в січні виготовили 0,73 млн т коксу, в лютому — 0,65 млн т, у березні — 0,77 млн т, у квітні — понад 0,74 млн т. Із 1,89 млн т виробленого в січні чавуну лише 1,57 млн т припадало на підприємства підконтрольної території. У лютому на них воно скоротилося до 1,41 млн т, але в березні знову перевищило 1,57 млн т. Таким чином, якщо включати в базу порівняння підприємства на території, захопленій ворогом, маємо глибокий спад, який фіксує Держстат, а якщо порівнювати результати підприємств підконтрольної території, то про нього не йдеться. Виробництво, навпаки, зростає.

Завдяки втраті активів у ОРДІЛО в Метінвесті взяли курс на різке нарощення виробництва на маріупольських меткомбінатах, яке тепер стримує лише необхідність реконструкції залізничного сполучення для постачання сировини. Так, міський голова Маріуполя Вадим Бойченко наприкінці березня цього

року висловив стурбованість низькою пропускною здатністю залізничної гілки Комиш-Зоря — Волноваха, якої ледь вистачає для виконання поточної зменшеної виробничої програми меткомбінатів Маріуполя (близько 0,55 млн т сталі за місяць). Водночас, за його словами, підприємства вже реалізують програму поступового нарощення виплавки сталі до рівня близько 0,9 млн т за місяць від 2019-го.

Аналогічна ситуація й у вуглевидобутку на вільних територіях. Офіційна інформація про глибокий спад є переважно наслідком некоректної бази порівняння, коли за минулий рік враховують видобуток на захопленій ворогом території. Наприклад, у I кварталі 2016 року в Донецькій області із 4,09 млн т видобутого вугілля 1,14 млн т, або 28%, припало на захоплені окупантами землі. Згідно з новою програмою розвитку до кінця року на шахтах ДТЕК «Добропіллявугілля» планують видобути на 700 тис. т вугілля більше, ніж у 2016-му (сумарно 3,5 млн т). Уже цього року інвестиції в підприємства компанії становитимуть понад 1 млрд грн, що більш ніж удвічі перевищуватиме показник 2016-го. Понад 4 млрд грн туди буде направлено до 2020-го, і це дасть змогу наростити щорічний обсяг видобутку до 5 млн т. Такі інвестиції стимулюють не тільки вугільну галузь, а й виробників в інших секторах української економіки. А якби не припинення торгівлі з ОРДІЛО, то відповідні інвестиції та нарощування видобутку припадали б на шахти ДТЕК у підконтрольних ворогові районах (Свердловськантрацит, Ровенькиантрацит, «Комсомолец Донбасу»), як це було раніше.

Видобуток енергетичного вугілля на шахтах підконтрольної території в березні 2017 року зріс до **2314 тис. т** проти **2174 тис. т** у лютому й **2171 тис. т** у січні

ПРОБЛЕМИ ЗІ ЗБУТОМ

Водночас дані Держстату не перестають фіксувати значне скорочення виробництва металопродукції не лише порівняно з аналогічним періодом минулого року, що зумовлено включенням у торішні обсяги виробництва підприємств із ОРДІЛО. Спад фіксується й на тлі попереднього місяця. Однак під час уважнішого аналізу можна виявити, що він не має нічого спільного з розривом з окупованими територіями.

Як свідчать оперативні дані Укрметалургпрому, падіння середньодобового виробництва чавуну (–3%) у квітні порівняно з березнем було майже вдвічі меншим, ніж виплавки сталі (6%), та втричі меншим, ніж прокату з неї (10%). Це означає, що значне зменшення виплавки сталі й прокату порівняно з безрезневіми показниками не пов'язане з наслідками розриву з ОРДІЛО. Адже він мав би позначитися передусім на обсягах виробництва чавуну, для рентабельності та обсягів продукування якого важливими є стабільність постачання й вартість коксу, а також вугілля для його виготовлення. Натомість сталь, а потім і прокат із неї виробляють уже з чавуну або брухту. Точних даних щодо виплавки сталі з брухту в квітні поки що немає, однак, за інформацією Укрметалургпрому, в квітні його постачання на

меткомбінати зросло майже на 10% порівняно з березнем, що дає підстави припускати більше чи менше зростання й виробництва. А отже, те, що спад за сталлю й прокатом був удвічі-втричі більшим, аніж за чавуном, може свідчити про одне: справжньою причиною зменшення їх виробництва, принаймні у квітні — травні, був аж ніяк не викликаний розривом з ОРДІЛО дефіцит коксу, а виключно проблеми зі збутом готової продукції.

Думку, що скорочення виробництва в ГМК спричинене насамперед проблемами зі збутом, підтверджує і скорочення, за даними Укрметалургпрому, експорту залізорудної сировини з України від 4,03 млн т у березні до 3,7 млн т у квітні на тлі падіння її ж таки споживання й українськими підприємствами від 1,89 млн т до 1,8 млн т. Зменшення виробництва через проблеми з реалізацією призвело й до падіння у квітні — травні потреби в коксі, та аж ніяк не навпаки. Адже, за даними галузевого об'єднання, у квітні його випущено 744 тис. т, тоді як у березні було 773 тис. т. Але при цьому його постачання з українських підприємств на метзаводи у квітні порівняно з березнем скоротилося лише на 5,3%, тоді як імпортової продукції туди стало надходити менше на 17,7%. Тож про дефіцит коксу на ринку точно не йдеться, навпаки, триває випереджальне витіснення зовнішніх постачальників. Причому все це відбувається ще й на тлі зменшення імпорту вугілля для його виробництва на вітчизняних коксохімах (від 870 тис. т у березні до 780 тис. т у квітні). А від травня почалося значне зростання виробництва коксу: наростив випуск продукції Авдіївський коксохім, де запустили сьому й дев'яту батареї, та «АрселорМіттал Кривий Ріг». Тож у травні — червні можна очікувати значного зростання обсягів його внутрішнього виробництва і в разі збереження на нинішньому рівні виробництва металопродукції — дальшого скорочення імпорту.

Дніпровський меткомбінат (ДМК) ІСД у Кам'янці на Дніпропетровщині — це єдине підприємство металургійного комплексу на підконтрольній території, яке в результаті розриву з ОРДІЛО не просто різко обмежило виробництво, а й повністю зупинилося від квітня. Проте це приклад того, як вдалося перевести стрілки із за давнених проблем комбінату і його компанії-власника на блокаду ОРДІЛО. Адже ситуація на ДМК наближалася до катастрофічної вже тривалий час. У 2016 році, коли на блокаду не було й натяку, підприємство зменшило випуск прокату проти 2015-го на 16%, сталі — на 15,4%, чавуну — на 13,8%, збільшивши збитки в 1,96 раза — до 2,72 млрд грн (однак збитковим воно було й попереднього року). Причому це відбулося на тлі загального зростання української металургії та поліпшення фінансових показників більшості компаній. У листопаді 2016-го Метінвест Ахметова заявив про перемогу в суді над ІСД, про судові стягнення з підприємств заборгованості та штрафних санкцій на загальну суму понад 9,7 млрд грн, а за офіційною звітністю ДМК сума його зобов'язань перед банками та іншими кредиторами на кінець 2016 року перевищила 25 млрд грн. Тож зупинка цього комбінату і його ймовірний перехід під принаймні неформальне управління Метінвесту (що активно обговорюють

Побічний ефект: зміцнення монополії СКМ Ахметова

Частка підприємств, що входять до групи СКМ у видобутку чи виробництві окремих видів продукції у березні 2017-го

Розрахунки автора за оперативними даними Міненерговугілля, та періодичних моніторинрів «Динаміка виробництва ГМК України» ЦДНТБ ГМКУ

останнім часом) стали тільки логічним підсумком кризи, яка давно наростала й мала мінімальний стосунок до цьогорічної блокади ОРДІЛО. Однак тепер у комбінату може початися нове життя з різким зростанням обсягів виробництва, що має позитивно відобразитись і на підйомі української металургії та промисловості загалом.

Інша річ, що одним із побічних наслідків розриву економічних контактів із ОРДІЛО стало зміцнення монопольних позицій групи компаній СКМ Ріната Ахметова в гірничо-металургійному комплексі (Метінвест) і теплової енергетиці (ДТЕК) України. Фактично єдиним сильним його конкурентом у металургії залишатиметься «АрселорМіттал Кривий Ріг». Уже в березні частка Метінвесту перевищила 52% усього виробництва коксу на підконтрольній Україні території, в «АрселорМіттал» було майже 27%, іще майже 20% — у «Євразу» (0,15 млн т). Для порівняння: у січні частка Метінвесту у виробництві коксу становила 42,3%, «АрселорМіттал» — 17,4%, Донецьксталі Віктора Нусенкіса — 14,7%, «Євразу» — 15,4%, ІСД — 9,3%. В українському виробництві чавуну Метінвест в березні мав понад 58%. Решта залишається в руках «АрселорМіттал» (33% у березні 2017 року) та «Євразу» (4,9% у березні). ІСД, який іще 2013-го контролював до 20% вітчизняного виробництва металургійної продукції, в березні 2017-го скоротив свою частку до менш ніж 4% української виплавки чавуну, а від квітня, як було зазначено, взагалі зупинив виробництво. У продукуванні сталі в березні 2017-го частка Метінвесту перевищила 54%, а вже у квітні наблизилася до 58%. І має шанси продовжити зростання, особливо якщо компанія встановить фактичний контроль над активами ІСД, як це припускають галузеві оглядачі. Фактично до двох третин українського виробництва металургійної продукції опиниться в руках Ахметова. ■

Повну версію читайте на сайті tyzhden.ua

Модний строкатий букет

Любомир Шавалюк

Що таке трампономика і чи має вона значення для українців

Дональд Трамп хоче зробити Америку знову великою. Але його економічна політика викликає чимало запитань

Аpple, Google, Microsoft, Amazon.com, Facebook—усі ці компанії є глобальними законодавцями мод у галузі технологій. Вони творять майбутнє людства. А оскільки орієнтуються на пошук та запровадження інновацій, то можуть пропонувати споживачеві щоразу новий продукт і отримувати хоч би й тимчасову, але монопольну ренту за новизну. Так вони заробляють захмарні прибутки й тому очолюють рейтинги найдорожчих компаній світу. Об'єднує ці фірми те, що вони американські. Завдяки роботі їх та сотень інших США відомі на весь світ як колиска успішного бізнесу. Це створює високі очікування щодо інших сфер життя, зокрема державного управління. Щоразу, коли на пост президента Сполучених Штатів приходить нова людина, світ сподівається чогось нового. Коли півроку тому американці обрали Дональда Трампа, сподівання були високими. Минуло понад 100 днів перебування нового президента на посаді, і стало зрозуміло, що на відміну від успішних американських компаній новатором він не є, принаймні в економічній політиці. Те, що називають трампономикою, не більше ніж букет із модних, кон'юнктурних та універсальних засобів стимулювання економіки, які погано узгоджуються між собою.

МИГРАЦІЙНА ДИЛЕМА

Протягом передвиборної кампанії найбільш ексцентричні заяви Трампа, пов'язані з економікою, стосувались імміграції та протекціонізму (підвищення імпортних тарифів, виходу з міжнародних торговельних угод). Розгляньмо їх окремо.

Проблеми міграції ось уже кілька років перебувають у переліку найважливіших у світі через події в Сирії. Безперечно, вони викликають суспільний резонанс у багатьох розвинених країнах. Тому впливають на електоральні настрої, а відтак привертають увагу політиків. На США сирійські біженці мають мізерний фізичний вплив, адже до кінця минулого року країна прийняла тільки 18 тис. таких осіб. Однак інформаційний вплив величезний, бо війна в Сирії та поневірвання її громадян не сходять з екранів телевізорів роками. Для багатьох людей різниці між біженцем і трудовим мігрантом немає. Додайте сюди побутові й культурні проблеми, які закономірно виникають між корінним населенням та ново-прибулими в будь-якій країні,—і стане зрозуміло, що в американському суспільстві може бути запит на захист від імміграції. Мабуть, Трамп його розпізнав і вибудував передвиборчу риторику з урахуванням цього моменту.

Однак це не має нічого спільного з економічними реаліями. Американська економіка щороку створює близько 2 млн робочих місць (якщо не брати до уваги кризові періоди). Так було протягом 2002–2007-го, до кризи доткомів, так відбувається й після 2010-го. При цьому природний приріст населення забезпечував країну відповідним обсягом трудових ресурсів тільки в 1960-х. Зараз він поступово зменшується й у 2015 році становив 1,3 млн. Тобто американська економіка не може розвиватися суто на власних трудових ресурсах. Якщо штучно змусити її до цього, то дуже швидко виникне дефіцит робочих рук і голів, зарплати стрибнуть угору й станеться економічна криза, механізм якої був відомий іще за часів Маркса.

Легальна імміграція зробила громадянами США у 2015-му 730 тис. осіб, а впродовж останніх 10 років відповідна цифра коливалася від півмільйона до мільйона. Без цих іммігрантів країна не розвиватиметься нормальним темпом, а бізнесові доведеться самому емігрувати в пошуках робочої сили за прийнятну ціну.

НЕБАЖАНІ НЕЛЕГАЛИ

Окрім легальної є ще нелегальна імміграція, передусім із Мексики, але з інших країн також. За оцінками Служби громадянства та міграції США, кількість нелегалів, які щороку в'їжджають до країни, щоб працювати, приблизно дорівнює кількості новоспечених легальних громадян. Загальна чисельність осіб, що мешкають у Сполучених Штатах, але народилися

деінде, на 2015 рік становила 43 млн, з них більш ніж половина — нелегали.

Останні зазвичай погоджуються на низьку в американських координатах зарплату. Завдяки їм існують низькооплачувані робочі місця, яких, наприклад, дуже багато в сільському господарстві та на підприємствах не найвищої ефективності, а таких не бракує в жодній країні. Тобто нелегали здебільшого не конкурують за високооплачувані посади, якими Трамп бажає забезпечити американців. І якщо припустити, що Америка виставить їх за двері чи обмежить їхній наплив, то наслідок буде простий і прогнозований: дефіцит низькокваліфікованої робочої сили призведе до підвищення зарплат на відповідних посадах. У кращому випадку частина низькооплачуваних робочих місць перетвориться на вимушено високооплачувані, у гіршому й імовірнішому — неефективні підприємства не подумують платити більше й закриватимуться. Економіка зазнає втрат. У сільському господарстві втрати можуть бути масовими й загрожуватимуть цій галузі, а відтак і продовольчій безпеці Сполучених Штатів.

Мабуть, тому Трамп суттєво пом'якшив свою риторику: про мур на кордоні з Мексикою говорять дедалі менше, а під час недавнього інтерв'ю виданню *The Economist* президент США сказав, що він не проти легальної імміграції та припливу мізків, а проти нелегалів. Це позиція ближча до економічних реалій, але все одно радикальна. Якщо оцінювати ситуацію з погляду збереження статусу США як економіки номер один у світі, то Трамп повинен не обмежувати імміграцію, а стимулювати її. Тактичні міркування: нинішній рівень безробіття становить 4,4%, що відповідає повній зайнятості (тобто не має куди знижуватись), а зарплати починають зростати занадто швидко, що свідчить про дефіцит робочої сили. Стратегічний фактор: Китай, маючи вчетверо більше населення, ніж США, й нинішні темпи розвитку, випередить Америку кількісно вже за кілька років, а за одне-друге десятиліття кількістю переросте в якість. Тоді зміниться все: від геополітики до розподілу резервних валют. І проблема нелегальної імміграції здаватиметься американцям абсолютною дрібницею.

Для українців ця політика Трампа не має прямих наслідків. Хіба що, оглядаючись на його рішучість і приклад, європейці можуть обережніше пускати нас до ЄС, не зважаючи на безвізовий режим. Але ми як громадянське суспільство можемо із цього засвоїти один цікавий урок. Якщо в країні з'являється певний страх чи проблема, відразу приходять популісти, які обіцяють їх подолати. Якщо їхні пропозиції розходяться з реаліями економіки чи будь-якої іншої сфери суспільного життя, вірити їм не варто. Натомість довіряти треба тим, хто чесно пропонує виважені рішення, хоч і не знає часом, як подолати ту чи ту нову проблему.

МОДНИЙ ПРОТЕКЦІОНІЗМ

Іще один напрям економічної політики Трампа — протекціонізм. Тут президент США не оригінальний. Політики всього світу поступово знову почали використовувати його після кризи 2008–2009 років. Перед тим він уже раз по раз ставав популярним. Частота появи протекціонізму в глобальному економічному дискурсі, мабуть, прив'язана до економічних циклів, імовірно, циклів Кондратьєва.

Принцип простий: якщо світова економіка винаходить нові продукти (електрика, автомобіль, комп'ютер, робот тощо), то в передових країнах з'являються галузі, які виробляють їх та суміжну продукцію. Ці виробництва виграють у конкуренції за робочу силу, бо пропонують вищу зарплату, тому старі підприємства із застарілими технологіями мігрують до країн другого й третього світу. У такій фазі циклу розвинені країни пропагують вільну торгівлю з нерозвиненими, мовляв, ми вам новітній продукт із монопольною ціною, а ви нам те, що ми виробляли не так давно, за ціною значно нижчою, ніж була в нас. Так відбувається міжнародна торгівля, вигідна як багатим країнам, котрі стають ще багатшими, так і бідним, бо завдяки глобалізації вони імпортують технології та розвиток, хоч і не першосортні.

Коли з'являються нові продукти, що створюють нові особисті й суспільні споживчі потреби, то механізм глобальної торгівлі працює добре і в протекціонізмі немає сенсу. Інша річ, коли принципово нових продуктів не створюють. Тоді все нове — це вдосконалене старе. Компанії вчать виробляти ефективніше, і для тієї самої кількості товару потрібна дедалі менша кількість робочої сили. Зайнятість падає або принаймні не зростає так, як раніше. Це збільшує соціальне напруження, а воно змушує політиків шукати способи, як повернути виробництва назад до своїх країн. Тоді з'являються привиди протекціонізму, валютних воєн тощо. Політика, яка здається привабливою для кожної окремо взятої країни, є програшною для всього світу, коли її починають практикувати всі.

В АМЕРИКАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ МОЖЕ БУТИ ЗАПИТ НА ЗАХИСТ ВІД ІММІГРАЦІЇ. МАБУТЬ, ТРАМП ЙОГО РОЗПІЗНАВ І ВИБУДУВАВ ПЕРЕДВИБОРЧУ РИТОРИКУ З УРАХУВАННЯМ ЦЬОГО МОМЕНТУ

Саме це спостерігаємо нині. У 2011–2014 роках номінальний обсяг світової торгівлі стагнував, у 2015-му зменшився на 10% з лишком. І хоч торік почалося відновлення, проблема залишається. Це супроводжується високим безробіттям у багатьох країнах, серед яких і розвинені, зокрема європейські. Ось чому до порядку денного багатьох держав, принаймні на політичному рівні, повернувся протекціонізм. Трамп просто взяв його на озброєння, приправивши популярними заявами про повернення промислових виробництв у США та про вихід із невигідних міжнародних торговельних угод. Прості гасла, орієнтовані на патріотизм виборця й базовані на інформації, яка домінує в ефірі. Загравання із суспільними стереотипами.

Протекціонізм також не має нічого спільного з економічними реаліями. Навіщо повертати промисловість до США, якщо вона не забезпечує робочих місць із тим рівнем зарплат, який вважається достойним серед американців? І як це узгодити з бажанням Трампа дати американцям саме високооплачувані робочі місця (ним обґрунтовують обмеження імміграції)? А ніяк. Навіть якщо повернені до Сполучених Штатів промислові виробництва створять високооплачувані вакансії, то де знайти для них достатню кількість робочої сили, якщо об-

меження міграції спричинить її дефіцит для наявних підприємств? А ніде. І таких неузгодженостей у трампономії чимало.

НЕЗВИЧНИЙ ТОРГОВЕЛЬНИЙ ДЕФІЦИТ

Ще один мотив для запровадження протекціоністських заходів — торговельний дефіцит. Мовляв, його причина полягає в невідповідних міжнародних комерційних угодах, у яких бере участь країна. Так, дефіцит торгівлі товарами й послугами в США справді великий. У 2016 році він становив \$501 млрд, або 2,7% ВВП, а це чимало. Але він має унікальну природу. Річ у тому, що Сполучені Штати є емітентом основної глобальної резервної валюти. Часто американцям це ставлять у провину, мовляв найкращий товар, який вони експортують, — зелені папірці. Але так влаштована глобальна фінансова система. Усі країни, які мають нестійкі валюти, потребують доларів та квазідоларів (облігацій Казначейства США й американських корпорацій із найвищим рейтингом) для обслуговування потоків міжнародної торгівлі, формування резервів центробанків та зберігання заощаджень звичайними людьми. Тому впродовж останнього десятиліття Сполучені Штати в середньому щороку випускали за кордон готівки більш ніж на \$90 млрд та облігацій більш ніж на \$470 млрд. Разом \$561 млрд. Це вартість, яку американці рік у рік отримують у розпорядження на правах емітента світових грошей. Зрозуміло, що її втрачають на імпортовані товари й послуги, бо внутрішня економіка не може задовольнити цей надлишковий попит. Звідси й дефіцит, якого не було б за нормальних умов.

Впродовж останнього десятиліття Сполучені Штати в середньому щороку випускали за кордон готівки більш ніж на **\$90 млрд** та облігацій більш ніж на **\$470 млрд**. Разом **\$561 млрд**

Важливо, що до кризи 2008–2009-го глобальна економіка стрімко розвивалась і потребувала більше доларів, тому обсяг емісії грошей та квазігрошей у США був більшим, а відтак вищим — і торговельний дефіцит. Нині відповідні цифри зменшилися приблизно на третину саме тому, що існує криза світової торгівлі, а отже, світ не потребує для її обслуговування таких сум, як раніше. Немає необхідності штучно скорочувати торговельний дефіцит Америки далі способом перегляду міжнародних торговельних угод. Інакше або грошей у країні стане забагато й вони підуть на ринки активів (нерухомості, акцій, облігацій), створюючи бульбашку, або доведеться обмежувати емісію доларів та облігацій, тобто проводити жорстку монетарну та фінансову політику, які вдарять по зростанню економіки.

Тому протекціонізм від Трампа не матиме жодних позитивних ефектів. Може, тому американський президент пом'якшив свою позицію і в згаданому інтерв'ю розповів, що замість анонсованого виходу з Угоди про Північноамериканську зону вільної торгівлі (NAFTA) він ініціював переговори з Канадою та Мексикою про зміну її умов. Трамп повинен розуміти, що велика держава знаходить зайнятість для своїх громадян, не забираючи її в мешканців інших країн, а створюючи нові продукти й робочі місця на їх

виробництві. США це добре вдавалося протягом принаймні останнього століття. Якщо щось зміниться, це буде перший крок до втрати глобального лідерства.

Єдине, що може статися доброго у зв'язку з протекціоністськими намірами Трампа, — перегляд принципів системи міжнародної торгівлі. Американський президент не дуже задоволений СОТ. Підстав для цього небагато, бо, хоча, за даними The Economist, імпортований тариф Сполучених Штатів у торгівлі зі 164 членами організації й менший, ніж в інших, і становить 3,5% проти 4,0% у Японії, 5,1% у ЄС та 9,9% у Китаю, але різниця невелика. Якщо Трамп використає вплив США для такого перегляду, то систему можна буде суттєво модернізувати. Однак для цього знадобляться нові ідеї та бачення того, що саме буде потрібно світові в наступні десятиліття. Їх на сьогодні, принаймні в господаря Білого дому, немає.

Для українців у протекціонізмі від Трампа цікавого небагато. На США припадає лише 1,2% нашого експорту, тому безпосередньо постраждати від їхньої загальної торговельної політики ми не можемо. Для нас цікавим є інше: хвиля протекціоністської риторики завжди нетривала, за нею йде нова велика хвиля економічного циклу з новими продуктами й фактично новим ладом. Якщо у світі стільки розмов про протекціонізм, то вона вже недалеко. Ми повинні готуватися до неї, будуючи системи освіти й економічних відносин так, щоб вигравати міжнародну конкуренцію за капітал у майбутньому. І обирати владу, яка принаймні мислить такими категоріями.

БІЗНЕС-ПАКЕТ

Обрання Трампа президентом США дуже пожвавило фінансові ринки не тільки у Штатах, а й по всьому світу. Відтоді вони значно зросли. Причина проста: ті ж такі високі очікування. Трампономіка передбачає низку нововведень, які допоможуть бізнесу. Добра новина в тому, що стосовно цієї групи ініціатив американський лідер риторики не пом'якшував, тобто намір їх реалізувати зберігається.

Якщо коротко, то реформи, сприятливі для бізнесу та пришвидшення економічного зростання, запропоновані Трампом, зводяться до трьох: дерегуляції, спрощення податкової системи (усунення всіляких винятків, пільг, спеціальних режимів тощо) та зниження податкових ставок. Звучить не по-новому, але гарно. Проте коли доходить до діла, то виявляється, що не все так просто.

Візьмімо дерегуляцію. Нею займаються десятки країн ось уже років 20, а яскравих історій успіху досі бракує. Ще менше їх у розвинених державах, які свідомо перетворюють регуляції на інструменти обмеження доступу до власного ринку країнам третього світу. Для провідних економік планети провести кардинальну дерегуляцію часто означає відкритися для не завжди добросовісної конкуренції менш розвинених країн і впустити на власний ринок не завжди якісну продукцію, зробивши ведмежу послугу власним споживачам. Тому різких рухів у цьому напрямку найбільш економіки зазвичай не роблять, про що свідчать рейтинги на кшталт «Легкості ведення бізнесу», у яких серед 10–20 лідерів із року в рік радикальні зміни є радше винятком, ніж правилом.

Чи вдасться Адміністрації Трампа провести вагому й дієву дерегуляцію, покаже час. Але для цього по-

трібно буде подолати опір потужної бюрократичної машини і пройти крізь американську систему стримувань та противаг, яка вже нині обмежує нового президента. Крім цього, США доведеться проявити справжні чудеса новаторства та мотивації, бо вже нині країна посідає восьме місце в рейтингу «Легкості ведення бізнесу» і третє — за Індексом глобальної конкурентоспроможності. Аби винайти ідеальну формулу дерегуляції, а потім запровадити її в себе, треба докласти титанічних зусиль.

Що стосується спрощення податкової системи та зниження ставок, то тут питання просте. За оцінками аналітиків, Сполучені Штати — серед світових лідерів за кількістю бухгалтерів на одиницю населення. Зрозуміло, що складність податкової системи з'їдає значну кількість суспільних ресурсів, яку можна було б використати деінде. Водночас високі податкові ставки призводять до того, що багато великих компаній емігрують, перереєструючись у країнах із нижчими, або працюють через офшори, щоб зменшувати оподаткування власних прибутків. Це проблема не тільки США, а й багатьох інших країн, зокрема України. Розвинені економіки стають заручниками мобільності капіталу, котру вони пропагували як елемент глобалізації. Раніше вони мали його надлишок, тож відплив грошей за кордон в обмін на дивіденди звідти був вигідним. Тепер капітал навчився рухатися швидко й тече туди, де менші ставки оподаткування. І тим створює глобальний «ринок» податкових систем, на якому конкуренцію виграють не найпотужніші економіки, а країни, що запропонують простіші фінансові правила та нижчі ставки.

Чи вдасться Трампові спростити податкову систему і знизити ставки без різкого й тривалого зростання дефіциту бюджету, питання відкрите. У будь-якому разі українцям потрібно уважно стежити за комплексом заходів для стимулювання бізнесу, що їх запроваджуватиме американська Адміністрація. По-кращенню бізнес-клімату — це стратегічно одна з наших пріоритетних потреб. І дерегуляція, і спрощення податкової системи, і, можливо, перегляд комплексу податкових ставок можуть нам знадобитися, особливо якщо Трамп винайде певні інновації в цьому напрямі.

Переводячи трампономіку з теорії в практику, слід пам'ятати про кілька факторів. Безробіття в США перебуває на рівні природного, тобто нижче опускається йому практично нікуди. Тож якщо сприяння бізнесові зайде надто далеко й рухатиметься пліч-о-пліч із протекціонізмом, воно може спровокувати інвестиційний бум, який в умовах дефіциту робочої сили призведе до різкого і значного перегріву економіки. Тоді криза стане питанням часу, а трампономіка може на ділі виявитися комплексом заходів для доведення економіки до рецесії. Від кризи в США зазвичай страждає весь світ, і Україна не виняток. І, напевне, можна побитись об заклад: якщо така криза станеться, то економіка Сполучених Штатів перестане бути номером один на планеті. У XVI столітті у світі домінувала економіка Італії, у XVII–XVIII — Франції, у XIX — Великої Британії, у XX — США. Чи відбудеться зміна лідера у XXI столітті? Відповідь на це запитання поки що в руках Сполучених Штатів і президента Трампа. ■

ЗИК. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

ПАВЛО КРУГЛЯКОВСЬКИЙ
КСЕНІЯ СМІРНОВА

ПЕРШІ ПРО ГОЛОВНЕ

Щобудня
17:00

КОМЕНТАРІ

Вибори в Європі

Електоральна гімнастика

Анна Корбут, Ольга Ворожбит

«Нам потрібні нові форми мислення, аби вирішити проблеми, створені старими». Це гасло із Twitter Йона Агірре Суча. У травні 2011 року він, 26-річний студент архітектурного факультету з Країни Басків, виступав із вантажівки перед багатотисячним натовпом на центральній площі Мадрида Пуерта дель Соль, представляючи низовий рух «Реальна демократія зараз!». Той стартував у березні 2011 року, а до травня, напередодні місцевих виборів в Іспанії, виліз у багатомільйонній демонстрації, що стали відомі як «М-15», або «Індігнадос» («Обурені»). Деякі ЗМІ охрестили цю ініціативу натхненницею антикапіталістичних протестів на кшталт «Окупуй...» у Лондоні чи Нью-Йорку. А ще писали, що це передвісники кардинальної зміни західної політики.

ПОМІТИНГУВАЛИ. ПОСВАРИЛИСЯ

На той час країна намагалася виборсатися з глибокої фінансової кризи, що почалася 2008 року. Її називали і Великою рецесією, і Великою іспанською депресією. Окрім усього іншого, вона призвела до різкого стрибка безробіття, особливо серед молоді. Не останньою чергою це було пов'язано із жорсткими умовами захисту працівників, через які працедавці не поспішали звільняти наявний штат і наймати новий, не мали гнучкості в питанні зарплат. Це робило іспанську робочу силу неконкурентною на тлі інших країн євросони. Коли для вирішення проблеми нещодавно обраний консервативний уряд провів реформи трудового законодавства, які спрощували ці умови, проти виступили профспілки, адже зміни послаблювали захист працівників. Це на додачу до величезних скорочень бюджетних видатків у всіх сферах і корумпованості політичного класу стало одним із тригерів дальших мільйонних виступів.

Окрім мітингів проти безпосередньо економічних факторів — «диктованого з Брюсселя та Берліна» режиму суворої економії, безробіття, виселення родин із житла, за яке вони не змогли сплатити кредити, — на демонстраціях звучали й більш філософські вимоги. Представники «Реальної демократії зараз!», наприклад, вважали, що наявна політично-економічна система не здатна чути й представляти своїх громадян, тому її треба змінювати. У маніфесті руху йшлося про те, що «пріоритетами будь-якого прогресивного суспільства мають бути рівність, прогрес, солідарність, свобода культури, стійкість і розвиток, добробут і щастя людей», «уряд і економічна система в нинішньому стані не дбають про ці права, а багато в чому гальмують прогрес людства», «демократія належить народові... однак в Іспанії політичний клас здебіль-

шого навіть не слухає нас... дбаючи тільки про диктатуру основних економічних сил і зберігаючи їх владу через двопартійність на чолі з НП та ІСПП». Ці абрєвіатури позначають консервативну Народну партію та лівоцентристську Іспанську соціалістичну робітничу партію — дві мейнстримні сили, що чергувалися при владі від 1982 року. Вони справді провадили безвідповідальну економічну політику, яка призвела до кризи 2008-го. І утворювали так званий істеблішмент — негнучку й доволі закриту для «свіжої крові» систему, від якої суспільство почало втомлюватися. Тим паче подеколи в ній вибухали корупційні скандали. На цьому тлі постулати про «благополуччя для всіх» і «владу кожному» звучали, погодьтеся, привабливо.

ПРИРОДА ПОПУЛІЗМУ Й ЗАПИТУ НА НЬОГО В УКРАЇНІ ТА ЄС СХОЖА, АЛЕ В ОСТАНЬОГО НЕМАЄ ПОСТІЙНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАГРОЗИ Й УЖЕ ВИБУДУВАНІ СИСТЕМИ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ

Протягом кількох наступних років світові ЗМІ говорили вже про «обурених» в інших частинах світу. Тим часом безробіття в Іспанії сягнуло майже 25% влітку 2014 року, а відтак його показники почали знижуватися (до 18,75% станом на січень 2017-го, що все одно дуже високо, у Франції в грудні 2016-го воно становило трохи менше ніж 10%, у Великій Британії — 4,8%). Економіка поверталася до зростання. Але коли у 2015 році в країні пройшли парламентські вибори, про неї заговорили знову. Нова партія «Подemos», яка постала з руху «Обурених», але на той час

із політичного досвіду мала хіба що п'ять місць у ЄП, фінішувала третьою. Четвертою стала ще одна нова політсила, що зародилася в Каталонії і вийшла на тих виборах на національний рівень, — центристська «Сьюдаданос» (з іспанської — «громадяни»).

Заклики «Подemos» у чомусь були слухними і привабливими для частини виборців, але в іншому — токсичними для інших політичних сил. У своїй програмі партія, зокрема, закликала до кардинального перегляду умов членства Іспанії в єврозоні, підвищення мінімальних зарплат, скасування згаданої реформи трудового законодавства, обмеження робочого тижня до 35 год та пенсійного віку, збільшення бюджетних видатків на соціальні потреби. Щоправда, під впливом політичного мейнстріму і для залучення більш поміркованих виборців вона згодом відмовилася від частини радикальніших пропозицій, що містились у попередньому маніфесті до виборів у Європарламент (як-от запровадження універсального базового доходу, вибірковий дефолт за деякими боргами країни). Компенсувати ці витрати пропонувалося, збільшуючи податки для багатих та борючись з ухилянням від їх сплати. Передвиборчий маніфест надрукували у вигляді каталогу ІКЕА, де політика бачилася красивим і доступним домом, до конструювання якого міг долучитися кожен.

Але після електоральних кампаній настають рутинні будні. На цьому етапі іспанські переосмислювачі політики частково стали заручниками власної риторики, яка й принесла їм успіх. Кампанію вони будували на різкій опозиції до політичного мейнстріму. Та достатньої кількості голосів для формування більшості не здобули. Відтак постав вибір: рухатися ближче до компромісу із традиційними партіями, зокрема соціалістами і консерваторами, чи залишатися протестною силою і триматися лінії конфронтації. У цьому питанні партія розділилася (подібна ситуація, до речі, сьогодні бачиться у правій «Альтернативи для Німеччини»): кілька місяців там тривала внутрішня боротьба за лідерство між більш поміркованими та більш крайніми лівими. На початку цього року останні витіснили перших. Нині, після виборів 2015-го, півроку безрезультатних переговорів про формування коаліції, а відтак до виборів у 2016-му, іспанський парламент — це правляча меншість консерваторів, нові центристи «Сьюдаданос» і лівий фланг із розколотих соціалістів та протестних «Подemos». Хвилі обіцяної революції серйозно підмили

традиційну двопартійну систему, але глибинних змін у політиці поки що не принесли. Тепер на революціонерів чекає випробування рутинною практичною політикою.

Не щастить і мейнстрімним лівим Великої Британії, де несподівано оголошені Терезою Мей дострокові вибори відбудуться в червні цього року. У лейбористів на відміну від іспанських соціалістів немає настільки серйозних конкурентів серед крайніх. Але по них уда-рив Врехіт: більшість лейбористів підтримували варіант «залишитися». У них немає харизматичного лідера: за даними одного з опитувань, проведеного в березні, рейтинг схвалення нинішнього «номера один» партії Джереми Корбіна серед британців становить 17%, а не-схвалення — 58%. Для порівняння: у Терези Мей ана-логічні показники: 46% і 33% відповідно. Цього року політсила намагається звабити виборців дуже лівою програмою. Остання передбачає ренаціоналізацію залізниці та пошти (послугами яких, треба сказати, ба-гато британців незадоволені), частини енергетичного сектору тощо. Прихильники Корбіна називають про-граму «трансформаційною» і розраховують на значну її підтримку серед населення. Критики тим часом ка-жуть, що це «найдовша передсмертна записка в історії», і вважають, що таким чином лейбористи штовха-ють своїх поміркованих прихильників, які підтримали Врехіт, до консерваторів. Притулком для лівоцентрист-ських і прогресивних британців могли б стати ліберал-демократи. Але в їхніх лавах не видно того запалу, який нині рухає, скажімо, партією Емманюеля Макрона, чи того, що виніс у національну й міжнародну політику «Подemos». Що ж стосується британських популістів, то Партія незалежності Сполученого Королівства пі-сля активної агітації за Врехіт та успіху на референдумі замість виграти лише втрачає голоси: після плебісциту її лідер Найджел Фарадж відмовився очолювати політ-силу, бо його «мета досягнута». А з наслідками нехай розбирається істеблшмент.

ПОКРИЧАЛИ. ПОСВАРИЛИСЯ

Ще донедавна аналітики з обережністю говорили про ймовірні результати виборів до німецького Бундестагу. Але після того як у січні найбільша «загроза» у вигляді «Альтернативи для Німеччини» дала потужний збій і замість 16%, за інформацією найсвіжішого опитування

Німеччина

центру Forsa, набирає 7%, всі трохи розслабилися. По-над те, за результатами цього ж таки дослідження, зросла підтримка політсили нинішньої канцлерки Ангели Меркель. Позиції Вільної демократичної партії, яка на минулих виборах вилетіла з Бундестагу, також зміцніли. Згідно з опитуванням вона здатна набрати 9%. Такі показники дають змогу припустити, що наступний уряд можуть сформувати християнські демократи з лібералами. Ці партії також наразі ведуть переговори про створення урядової коаліції в землі Північний Рейн — Вестфалія, де нещодавно відбулися вибори до ландтагу. Ці, останні, перегони часто називають репетицією парламентських: через густонаселеність регіону (тут проживає 18 млн німців, а це більше, ніж у будь-якій іншій землі ФРН) та його економічну вагу (ВВП Північного Рейну — Вестфалії становить майже чверть ВВП країни). Вільні демократи здобули там третій результат, а ХДС переміг. Тому аналітики прогнозують таку саму чорно-жовту коаліцію і після федеральних парламентських виборів.

Але, попри такі позитивні дані, німецькі журналісти й політики закликають не розслаблятися. Видання Die Zeit нещодавно оприлюднило власне розслідування про те, як хакери Fancy Bear (групу пов'язують із Кремлем) два роки тому протягом кількох тижнів мали доступ до серверів із поштою канцлерки Меркель та депутатів Бундестагу. Це насторожує, і в Німеччині вже очікують на брудні зливи інформації напередодні виборів, адже щό потрапило до рук хакерів, досі достеменно невідомо.

Загалом німецька електоральна картина напередодні виборів доволі спокійна. Хоча, звісно, навіть 7% для популістської та праворадикальної «Альтернативи для Німеччини», як і присутність цієї партії в 11 із 16 ландтагів країни, трохи насторожує. Однак якщо взяти загальноєвропейський тренд, то для країни, що прийняла в себе понад 1 млн біженців (АдН — апологет напередодні антиміграційної риторики), це дуже здоровий результат. Крім того, рівень підтримки партії вже не так різко, але знижується, тому не виключено, що вона врешті й знову не потрапить у парламент.

Серед популістів лівого крила, які є в нинішньому Бундестагу й, за прогнозами, потрапляють у наступний, німецькі «Ліві». Нащадки Соціалістичної єдиної

партії Німеччини (відповідника радянської Компартії в НДР) не такі різкі євроскептики, як АдН, однак крило з такою позицією в лавах партії є. Варто зазначити, що німецькі ліві дуже близькі до Кремля. Про це свідчать і риторика, і візити керівництва та членів партії не лише до Москви, а й на окуповані Росією території України.

15 жовтня дострокові парламентські вибори мають відбутися також в Австрії. З одного боку, дехто очікує на успіх Себастьяна Курца, адже 30-річний новообраний голова Австрійської народної партії та міністр закордонних справ має неабияку популярність. Згідно з опитуваннями, якби голосування відбувалося безпосередньо за кандидатуру канцлера, він переміг. Із другого — місцеві оглядачі припускають, що складна електоральна кампанія завадить двом основним партіям — лівоцентристській Соціал-демократичній та консервативній Австрійській народній — сформувати коаліцію. У такому випадку партнером по більшості для обох може стати праворадикальна Австрійська партія Свободи. Це дасть їй змогу ввійти до уряду вперше від 1999 року. Поки що кампанія офіційно не розпочалася, а Себастьян Курц уже намагається піти шляхом новообраного французького президента Еммануеля Макрона, сформувавши новий рух під назвою «Список Себастьяна Курца — Нова народна партія». Прогнози щодо його успіху можна буде робити ближче до осені.

БЛИЖЧЕ ДО НАС

Цієї осені на парламентські вибори чекають і в Чехії. Голосування відбудеться 20–21 жовтня. Під час минулої передвиборчої кампанії до Європарламенту більшість партій там не соромилися використовувати антиєвропейські або євроскептичні гасла. І це стосувалося не лише опозиційної Громадянської демократичної партії, яка взагалі заперечувала потребу членства в ЄС, а й однієї з політсил керівної коаліції — АНО (з чеської «так», але водночас абрєвіатура від Akce nespokojených občanů, що перекладається як «Дія незадоволених громадян»), лідер якої Андрей Бабиш останніми тижнями опинився в центрі гучного корупційного скандалу.

Чехія, як і більшість країн Східної Європи, наразі зберігає в собі євроскептичний сентимент. Найбільшим його виразником є президент Мілош Земан, який після референдуму у Великій Британії навіть заявив, що не проти провести такий у Чехії і сам голосував би на ньому за вихід із ЄС. Слід, однак, зазначити, що Чехія — парламентська держава, а Земан — перший президент, якого обирав народ, а не парламент.

Австрія

Найбільша опозиційна політсила країни — Комуністична партія Чехії та Моравії — грає на ностальгічних настроях певної частини чеського населення стосовно часів соціалізму й теж має євроскептичний сентимент, називаючи Лісабонську угоду «нав'язуванням реакційної політики проти інтересів людей».

За даними березневого опитування центру Medea Research, партія міністра фінансів Андрея Бабіша, який, щоправда, 22 травня оголосив, що подає у відставку, набирає найбільше голосів — 32,5%. Тим часом Чеська соціал-демократична партія прем'єра Богуслава Сobotки — лише 14,1%. Третій результат — у Громадянської демократичної партії — 10,1%. За цим опитуванням до парламенту також потрапляють комуністи й партія ТВП 09. Загалом ймовірна перемога соратників мільярдера та медіа-магната Бабіша не найгірше, чого можна очікувати в нинішній ситуації, але й дуже небезпечна тенденція. З одного боку, АНО є членом європейського Альянсу лібералів та демократів за Європу й подає себе як ліберальна партія, що бачить майбутнє в ЄС, однак за певних реформ у спільноті. Крім того, сама партія зажила популярності завдяки антикорупційній риториці. Із другого боку, небезпечною є постать самого Бабіша. Він крутиться довкола чеської політики ще від початку 1990-х і є одним із найвпливовіших мільярдів світу. Бабіш заробив свій капітал на обладнаннях кінця 1980-х і завжди мав зиск від співпраці з владними елітами, зокрема нинішнім президентом Земаном.

За часів прем'єрства Земана у 2001 році Бабіш купив на той час державну хімічну компанію Unipetrol.

Під час нинішнього скандалу, коли прем'єр Соботка звинуватив Бабіша в корупції, Земан також став на сторону міністра фінансів. Крім того, разом із цим звинуваченням у пресі з'явилися два записи, де Бабіш обговорює із журналістом Mladá fronta Dnes (видання, власником якого він був донедавна) публікацію матеріалів про політиків із Чеської соціал-демократичної партії, головної суперниці АНО. Поки що вся ця ситуація не має розв'язки. Так само складно прогнозувати, як вона вплине на електоральні успіхи АНО та соціал-демократів. Однак єврооптимізму чехам, вочевидь, це не додасть.

А наступної весни парламентські вибори мають відбутися в Угорщині. Тамтешній прем'єр-міністр Віктор Орбан уже давно є об'єктом нищівної критики з боку ЄС за свої авторитарні підходи й близькість до Кремля.

Але, попри гучні протести в Будапешті проти нового освітнього законодавства в Угорщині, через яке фактично довелося б закритися Центральноевропейському університету (навчальний заклад у Будапешті, фінансований Джорджем Соросом), особисто проти Орбана й на підтримку ЄС, його рейтинги залишаються високими. Проєвропейська партія «Моментум», яка заявила про себе спершу як громадська організація (зібрала підписи проти спроби Будапешта прийняти в себе Олімпійські ігри 2024 року), за даними цього опитування, набирає лише 2%. Утім, ця політсила поки що навіть не має власної програми. Обіцяє презентувати її восени. «Моментум» може спробувати зіграти на прагненні виборців відшукати щось нове. Однак з огляду на покращення економічних показників та падіння рівня безробіття в Угорщині уряд Орбана має безапеляційний козир для перемоги на виборах навесні.

Східноєвропейський тренд — це євроскептичність, але без небезпечних заявок (окрім як від зовсім маргінальних партій) про вихід із ЄС чи проведення референдуму на кшталт британського. Одним із головних прикладів тут є Польща, де вибори відбулись у 2015-му, привівши до влади консерваторів із «Права і справедливості». Попри незадоволення міграційною політикою ЄС, спроби часом проводити протекціоністську політику та авторитарні нахили у внутрішній політиці, ця країна залишається проєвропейською. Нинішній президент Анджей Дуда за кожної можливості наголошує на важливості єдності в ЄС та потребі спільноти залишатися відкритою до нових членів.

Загалом у Європі політичні процеси останніх кількох років показують, що суспільство має запит на нові обличчя та ідеї. Частіше його підхоплюють ті, хто обіцяє ідеалістичні й привабливі, але не зовсім реальні речі. Рідше — як-от у випадку Емманюеля Макрона у Франції, принаймні поки що: на його хвилі постають ті, хто дозволяє собі адекватний популізм, але не настільки, щоб згодом стати його ж такою жертвою самому й пожертвувати заради нього країною. Природа популізму й запиту на нього в Україні та ЄС схожа. Різниця в одному: сили на кшталт «Подemos» чи «Альтернативи для Німеччини» діють у країнах, поки що захищених НАТО, які не відчувають постійної зовнішньої загрози. Тамтешні суспільства вже вибудували державні інститути, системи стримувань і противаг. Ці держави мають певний запас міцності. А Україна тільки-но починає над цим усім працювати. ■

CZECH IN

ВИДАНО
ЧЕСЬКИМ ЦЕНТРОМ
У КИЄВІ

2017

з нагоди
старту проекту
«Чеські
четверги»
(також неділі у
Краматорську),
організованого
Чеським
центром
у Києві

kyiv.czechcentres.cz

та мережею
книгарень «Є»

book-ye.com.ua

Homage à Miloš Forman

16 ФІЛЬМІВ ІЗ ЗОЛОТОГО ФОНДУ ЧЕСЬКОГО КІНО

Проект проводиться у рамках Року Мілоша Формана в Україні
за підтримки Міністерства культури

Комета Макрона

Алла Лазарева, Париж

Парламентські вибори у Франції невдовзі визначать, за яких умов Емманюель Макрон зміг би виконати свої передвиборчі обіцянки

Щойно обравши президента, французи, не гаючи часу, обирають парламент. Перший тур 11 червня. Прогнозувати його результати та репрезентативність політичних партій доволі складно. Попри довгі дебати, Франція так і не перейшла на пропорційну систему. Отже, результат волевиявлення на кожній дільниці залежить не лише від партійної належності кандидата, а й від його особистості. Найважливіше питання, на яке мусять відповісти парламентські вибори, — кількісна підтримка президента Макрона в законодавчому органі (**див. «Bon chance»**). Якщо новоспеченій «Вперед, Республіко!» вдасться зібрати чітку більшість, новий лідер матиме всі необхідні важелі, щоб втілювати заплановане, не надто переймаючись опонентами. Якщо ж більшість назбирається відносно, Макрону доведеться йти на коаліцію: або з поміркованими правими, або із соціалістами. З огляду на те що Соціалістична партія президента Олланда розгубила ледь не всю підтримку виборців, імовірнішим видається тактичний союз Макронової партії з впливовішими республіканцями. На його користь свідчить також призначення правого прем'єра Едуара Філіппа та правого міністра економіки Брюно Ле Мера.

Економіка для Макрона була й буде пріоритетною не лише тому, що й сам він не так давно був міністром економіки. Новий президент уже проголосив зміни до трудового кодексу. Двома словами: він прагне перетворити ЄС із переважно економічного та митного союзу на співдружність спільного соціального захисту. Проект вельми амбітний і багатоетапний. Перші цеглини, зрозуміло, закладаються у Франції. Зайве казати, що без належної підтримки з боку парламенту він приречений. Поки що попутні вітри рухають президентський човен уперед, до справді масової підтримки його партії на виборах. Багато з тих, хто проголосував за президента у квітні й травні, активно переконує своє оточення надати новому лідерові можливість попрацювати та показати на ділі, на що він здатний. «Партію «Вперед, Республіко!» можна порівняти зі стартапом, — вважає знайомий паризький журналіст. — Її розвиток в умовах стагнуючої політичної системи вражає швидкістю. Це як Uber, що витісняє класичні таксі, як Airbnb, що успішно конкурує з готелями, як інтернет-крамниці та система звичних супермаркетів... У Франції й до цього виникли такі собі партії-комети: під керівництвом генерала Буланже за Третьої республіки, під проводом П'єра Пужада за Четвертої республіки... Але за кожним разом блискавичний успіх довго не тривав. Виклик, на який мусить відповісти Макрон, — випробування часом, спротивом із боку опонентів, контекстом...»

Справді, «Вперед, Республіко!» — це не перша партія, яка створилася нібито з нічого, у дуже корот-

кий проміжок часу. Але на відміну від правоконсервативних буланжистів та праворадикальних пужадистів, про яких згадує колега, політична формація Макрона центристського плану. Прихильниками Макрона є переважно освічені люди, добре обізнані в інформатиці, вправні користувачі соціальних мереж. Вони не комплексують із приводу популістських протиставлень між «народом» та «елітами» й спокійно визнають свою належність до елітарних кіл.

За правильно продуманих політичних кроків центристам легше гуртувати союзників, ніж тим, хто пропонує радикальні програми. Ресурс гнучкості, закладений у самій концепції нової політичної сили, відкриває широкі можливості. Сьогодні під знаменами Макрона у виборах беруть участь вихідці з дуже різних політичних сил: соціалістка, колишній міністр охорони здоров'я Марісоль Турен, чимало республіканців, центристи з команди нинішнього міністра юстиції Франсуа Бейру, кілька екологів і, що цікаво, добра чверть представників громадського сектору без будь-якого попереднього політичного досвіду. Наскільки успішно дібрано команду, казати зарано. Але вже очевидно, що проект Макрона суттєво оновлює французьку політичну практику. Чи може статися, що «Вперед, Республіко!» в Національній асамблеї опиниться в меншості? Категорично нічого не варто виключати, але такий розвиток подій, станом на сьогодні, малоймовірний. Якби це сталося, суто теоретично, претендувати на позиції відносної більшості можуть помірковані праві («Республіканці») та ультраправі («Національний фронт»).

Щодо республіканців, невдача Франсуа Фійона на президентських виборах завдала партії «Республіканці» серйозного іміджевого удару. «Наша поразка — наслідок фінансових скандалів», — чесно визнав Брюно Ле Мер у ніч після першого туру,

ФОТО: REUTERS

Bon chance
Рейтинги французьких партій

«Національний фронт»
19–20%

«Республіканці»
19–20%

«Вперед, Республіко»
27–32%

Ліва партія
14–15%

Соціалістична партія
6–10%

коли Фійон виявився третім. Частина яскравих політиків цієї формації вже перейшла до табору Еммануеля Макрона. На мітингу на підтримку правих, що відбувся минулої неділі в Парижі, багато хто висловився за підтримку нового керівника держави, що, з одного боку, логічно та по-державницьки, а з другого — ускладнює завдання конкуренції правих із командою Макрона.

«Партія «Республіканці» має оновитися зі стелі до підлоги, — вважає Жан-Франсуа Коппе, колишній голова структури та учасник праймериз. — Нам особливо треба попрацювати над тим, щоб лідер навчився не витискати за межі політичної сили всіх тих, хто не згодний із ним або з його пропозиціями». У цих словах прямий натяк на Нікола Саркозі, колишнього президента Франції та недавнього керівника партії. У республіканців є суттєві особистісні проблеми, боротьба несумісних «его» з подібними політичними пріоритетами, а також брак спільної позиції щодо питань безпеки та зовнішньої політики. Скажімо, учасник праймериз Ален Жупше — прихильник активної ролі Франції в ЄС та прибічник санкцій проти Росії, допоки причини до них не зникнуть. Тим часом близькі кола Саркозі та Фійона не приховують пропутінських симпатій і закликають до послаблення партнерства зі Сполученими Штатами. Одіозний Тьеррі Маріані — найактивніший лобіст Кремля у французькому парламенті — знову висувається від республіканців, як і кілька інших недружніх до України політиків.

На сьогодні соціологи обіцяють республіканцям близько 20% місць у Національній асамблеї. Себто досить велику фракцію, яка зможе впливати на результати стратегічно важливих голосувань. Якщо республіканці, як і за правління Франсуа Олланда, знов опиняться в опозиції, Макрону не оминати компромісів із ними, аби відстояти те, що є для нього насправді пріоритетним. Але якщо з поміркованими правими в нового керівника країни можливість домовитися є, то з іншою імовірною великою опозиційною до нього фракцією — «Національним фронтом» — промальовуються суцільні протистояння.

Донедавна «Національний фронт», попри помітні результати на виборах до Європарламенту, майже не був представлений у Національній асамблеї. Причина — система так званого республіканського фронту, що зобов'язувала правих і лівих об'єднувати зусилля проти партії Ле Пен — спочатку батька, а тепер доньки. Нині ж, схоже, Марін зуміє провести до нижньої палати понад 100 депутатів, що поламає один із найбільших шаблонів французької політичної системи. Зайве нагадувати, що політична сила, фінансована російськими банками, намагатиметься просувати інтереси свого спонсора. Марін Ле Пен також заявила про «ґрунтовне оновлення» своєї політсили відразу після виборів. Популістська партія вождистського типу пог'є Макрону — та й усім прихильникам сильного Європейського Союзу — чимало крові: вона має для цього і ресурс, і волю, і заохочення з боку зацікавленої Москви.

Популістське крило нового французького парламенту неминуче буде представлене й крайніми лівими з «Нескореної Франції» Жана-Люка Меланшона. Сам він, швидше за все, пройде до Нацасамблеї в Марселі з першого туру. Небезпечний своєю

ораторською вправністю, швидкістю розуму та концентрованою негативною енергетикою, Меланшон легко приналежить молоді із лівацькими симпатіями. Прихильник перегляду кордонів, що утворилися після розпаду СРСР, він навряд чи згуртує парламентську більшість, але в опозиції здатний бути доволі ефективним. Спільність позірно протилежних за поглядами популістів — крайніх лівих та крайніх правих — виявляє себе у Франції в ставленні до ЄС, НАТО та спільної валюти євро. «Нацфронту» та «Нескореній Франції» зовсім не потрібно укладати формальні партнерські угоди. Досить проголосувати однаково, при цьому нещадно критикуючи одне одного. Потенційний ресурс такої ситуативної спільноти — близько 40% голосів. Це не більшість, але спільно з республіканцями з оточення Маріані є цілком реальною безпекою.

Очевидно, що й соціалістам — недавній правлячій партії — необхідно цілковито перезавантажитися, «наново вигадати себе», як висловився її керівник Жан-Крістоф Камабделі. Чимало з представників Соцпартії перейшло до Макрона, а передвиборча статистика засвідчує, що й симпатії багатьох виборців, які десятиліттями голосували за СП, нині на боці «Вперед, Республіко!». Та річ у тім, що у Франції саме за результатами парламентських перегонів визначається державна допомога партіям. Тож соціалісти, якщо наберуть якісь 5–6% до Асамблеї, будуть змушені звикати до зовсім скромних умов діяльності, зіставних із рівнем життя тих соціальних категорій, які вони, за назвою, покликані захищати.

НАЙВАЖЛИВІШЕ ПИТАННЯ, НА ЯКЕ МУСЯТЬ ВІДПОВІСТИ ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ, — КІЛЬКІСНА ПІДТРИМКА ПРЕЗИДЕНТА МАКРОНА В ЗАКОНОДАВЧОМУ ОРГАНІ

Прогнозуючи результати парламентських виборів, часопис *Libération* наголосив, що в червні станеться велике оновлення політичного класу Франції: 212 депутатів вирішили знову не висуватися — це вдвічі більше, ніж у 2012 році. Як Макрон, так і Меланшон активно залучають до своїх лав представників громадського сектору. «Матимемо рекордну кількість неофітів та непрофесіоналів», — написав *Libération*.

Поки що президент Макрон має 62% народної підтримки. Йому щастить, а фактор удачі — ефемерний, нематеріалістичний, що не піддається ані обмірам, ані логіці, — завжди був і є чималою складовою в політиці. Несподівано для всіх французький президент зважився прийняти у Версалі в розпал парламентської кампанії Володимира Путіна, із яким, згідно з численними заявами, у нього не збігаються принципи. Хід ризикований, бо російський лідер не вміє і не хоче вчитися поступатися своїми інтересами. Від того, як відбудеться зустріч і чим завершиться, залежить репутація Макрона в міжнародній політиці. Французький виборець також дістане нагоду пересвідчитися, наскільки новий лідер здатний не піддаватися московському тиску. А що Путін приїде не з порожніми руками пробивати скасування санкцій, сумніватися не випадає. ■

Фейкократи

Юрій Лапаєв

Хто зацікавлений у перемозі популістів у ЄС

Росія не вгамовує своїх апетитів щодо Європи. Спроби дестабілізувати Чорногорію, щоб підірвати її євроатлантичні прагнення, невдале втручання у французькі президентські вибори — це лише найрезонансніші вчинки, які вдалося викрити. Скільки прихованих операцій зараз проводять у Європі нащадки сумнівнісного КГБ, поки що невідомо. Втім, уже зараз можна окреслити певні напрями цієї підривної роботи.

Частина зусиль Кремля орієнтована на населення Європи. Переважно на жителів країн колишнього соцтабору, які ще зберігають певні історичні та соціальні зв'язки з РФ, а головне — мають російськомовних громадян. У зоні ризику Болгарія, Сербія, Польща, Чехія та країни Балтії. Для Росії вкрай важливо знищити саму основу Європейського Союзу — єдність та демократію. Для цього використовують різні методи.

По-перше, через контрольовані мас-медіа Кремль намагається посясти серед європейців недовіру до влади. При цьому головними тезами пропаганди стають питання начебто неконтрольованої навали мігрантів з арабських країн та агресивна мілітаристська політика НАТО і США. ЗМІ намагаються переконати в існуванні певних прихованих «наказів» від Німеччини, неофіційного лідера ЄС, решті країн. Так, під час президентських виборів у Молдові одна з найпоширеніших фейкових новин стосувалася вигаданої домовленості між канцлеркою Ангелою Меркель та проєвропейською кандидаткою Майєю Санду, яка в разі перемоги начебто мала прийняти в країні 30 тис. сирійських біженців із ФРН. Новина нагадує аналогічне «вкидання», яке пропагандисти намагалися ще у 2016 році просунути в Україні, згадуючи умови надання безвізового режиму з ЄС.

По-друге, роблять припущення щодо несамостійності європейських політиків. Так, перед виборами у Франції активно тиражувався міф про залежність Макрона від рішень Меркель. А сам ЄС показують як штучне утворення, контрольоване США.

Такі думки служать для переконання жителів Європи в неминучому розпаді ЄС. Для цього низка ЗМІ публікує «аналітичні» матеріали про те, як покращиться життя після виходу із Союзу, спеціально підібрані експерти роздають упевнені коментарі, а лідери думок транслюють ці тези всіма доступними методами. Саме вихід із ЄС був головним гаслом Партії свободи Геерта Вільдерса, який програв вибори Марку Рютте в Нідерландах на початку цього року. Марін Ле Пен також зробила ставку на націоналізм та вихід із європейської спільноти. Вона зазнала поразки, утім, на виборах здобула майже 35% голосів, а це понад 10,6 млн французів. Такий результат свідчить про те, що у Франції (як і в решті європейських країн) достатня кількість людей здатна повірити гучним заявам без аналізу. У принципі це природно, обіцянки бачаться більш при-

вабливими і схожими на комерційну рекламу товару, що здатен вирішити всі проблеми тут і негайно. Тоді як аналіз потребує часу й критичного мислення. Зазвичай саме цього бракує прихильникам популістів. На таких людей розраховані пропаганда й дезінформація, завданням яких є переконати, що думки чи ставлення до факту і є фактом. А емоційне забарвлення повідомлень заважає адекватно сприймати події. Повертаючись до теми мігрантів як найпопулярнішої в Європі останнім часом, слід зазначити, що це питання найтісніше оточене міфами. ЗМІ часто перебільшують реальну кількість переселенців. Так, у Чехії експерт, у якого пізніше були виявлені зв'язки з «ДНР», заявив у своєму інтерв'ю, що очікується прибуття до країни 100 тис. мігрантів, для чого вже закривають місцеві бібліотеки, які перетворюють на мечеті. У спростуванні зазначалося, що, за офіційними даними, до країни у 2016 році з проханням про надання притулку звернулося лише близько 450 осіб, а квота для неї, встановлена на рівні ЄС, — 1600. Однак статті зі спростуванням фейків мають менше переглядів, ніж власне дезінформація. Крім того, мігрантів певним чином очорнюють, їм приписують низку злочинів, які не завжди стаються в реальному житті. А загалом за останні роки в країнах, які надали притулок переселенцям, офіційно не зафіксовано вибуху злочинності.

До поширення дезінформації долучаються не лише міжнародні російські ЗМІ на кшталт RT чи Sputnik, а й місцеві, які ретранслюють канали РФ (як, наприклад, у Молдові та Чехії), а також спільноти в соцмережах та недержавні громадські об'єднання. Активну роль відіграють і місцеві осередки православної церкви, що підпорядковані Московському патріархату. Так, у Молдові священники переконували голосувати за проросійського кандидата на президентських виборах. На Балканах церква діє за зразком «ополченців Донбасу»: сакралізує рух сербських націоналістів та одночасно залякує зовнішніми загрозами. Непогано ілюструє партнерство священнослужителів та російських спецслужб факт звинувачення 2016 року в державній зраді та шпигуванні на користь США співробітника відділу зовнішньоцерковних зв'язків РПЦ Євгенія Петріна, який до того ж був капітаном ФСБ.

Кремль розраховує не тільки на вплив дезінформації та підтримку популістів. Тому інша частина зусиль РФ припадає на роботу з керівниками країн ЄС. Ідея гібридної війни передбачає, зокрема, необхідність заміни політичних лідерів на більш дружніх до Москви. Тут у хід ідуть перевірені часом успадковані від КГБ методи — вмліє подання компромату та підкупу. Вже сьогодні можна казати про дружбу Путіна та прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана. Останній, до речі, певним чином пов'язаний із російською організованою злочинністю, про що недавно у звіті для Європейської ради з міжнародних відносин писав координатор

Сестра «розп'ятого хлопця». Деякі литовські ЗМІ поширили новину про нібито зґвалтування дівчини прибулими до країни військовими НАТО. Фейк мав настрійти населення проти військових, як свого часу в ОРДЛО

Право на вибір. Демократ Марк Рютте зміг перемогти правого популіста Геерта Вільдерса на парламентських виборах у Нідерландах

Центру європейської безпеки при Празькому інституті міжнародних відносин Марк Галеотті. Спільні справи з російською мафією має і політичне керівництво Болгарії. Доволі давно найбільшим у Європі центром відмивання російських грошей став Кіпр. Італія, ще з радянських часів дружня до Росії, залишається серед її адвокатів, навіть після відставки Берлусконі. Про це свідчать як часті контакти перших осіб двох держав, так і намагання привезти до Криму депутатів, щоб імітувати відсутність ізоляції півострова. Крім того, можна згадати, як італійські політики намагалися підтримати проект будівництва російського газопроводу «Південний потік». Проросійську позицію має і нещодавно обраний президент Молдови Додон. Не приховує симпатій до Путіна президент Чехії колишній комуніст Мілош Земан. Певним чином це розв'язує руки РФ: за даними чеської Служби безпеки та інформації, у країні перебуває близько 140 російських розвідників під різними формами прикриття, майже дві третини працівників дипломатичних установ РФ працюють на СЗР або ГРУ ГШ. За підсумками 2015 року саме російська розвідка названа найактивнішою в Чехії. Не дивно, що тепер ці країни намагаються вплинути на ЄС у питанні скасування санкцій і децю гальмують боротьбу європейської спільноти з російською дезінформацією. Іншим, не менш важливим інструментом впливу є природний газ. Ця корисна копалина та політика нерозривні для РФ, і в разі необхідності блакитне паливо використовують для шантажу або звинувачень, як це було під час «газових війн» з Україною. А для лояльних до Москви політиків можливість отримати свій шматок від російських надр — це особлива форма захоплення. Саме так Гергард Шредер був призначений на посаду голови комітету акціонерів швейцарської (за місцем реєстрації) компанії Nord Stream AG, 51% акцій якої належить Газпрому. Іншим просто дають гроші на кшталт кредиту €9 млн для партії Ле Пен, виділеного «Первым Чешско-Российским банком» зі штаб-квартирою в Москві. До тих політиків, що залишаються вірні євроатлантичним ідеям, застосовують різні методи: від кібератак (як у Франції проти Макрона) до фізичного знищення (спроба вбивства прем'єр-міністра Чорногорії Мило Джукановича).

Попри такий потужний вплив ззовні, Європа намагається боротися. Дедалі більше країн мають волонтерські чи державні організації, які протистоять російським гібридним загрозам. У Литві волонтери створили групу «Ельфи», члени якої намагаються знешкоджувати потік брехні в соціальних мережах Twitter та Facebook. Наразі група налічує вже близько 200 віртуальних бійців. Точна кількість та особи учасників залишаються прихованими, адже члени групи зіткнулися з переслідуванням з боку проросійських мешканців. Активізується й робота на державному рівні. Нещодавно в Празі був проведений саміт StratCom 2017, який зібрав близько 260 експертів із протидії дезінформації з 29 країн. Під час зустрічі чеський прем'єр-міністр Славек Сobotка закликав до збільшення підтримки європейських підрозділів інформаційної боротьби. «Нині практично неможливо навіть для експертів відрізнити, що є правдою, а що

ІДЕЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПЕРЕДБАЧАЄ, ЗОКРЕМА, НЕОБХІДНІСТЬ ЗАМІНИ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ НА БІЛЬШ ДРУЖНИХ ДО МОСКВИ, ЯКІ НАДАЛІ ЗМОГЛИ Б СКАСУВАТИ САНКЦІЇ ПРОТИ РОСІЇ

брехнею в мережі», — зауважив він, підкреслюючи важливість цього питання. Згоден із ним і румунський депутат Європарламенту Зігфрід Мурешан, який запропонував збільшити до €3 млн фінансування групи East StratCom. Наразі вона складається лише з 10 працівників, а її річний бюджет становить €200 тис.

Крім грошей європейські безпекові організації потребують єдності й координації своїх зусиль. Добрим прикладом такої кооперації є затримання в Празі російського хакера Євгенія Нікуліна, причетного до зламу поштових серверів Демократичної партії США у 2016 році. Операцію провели чеські спецслужби в тісній співпраці з ФБР. А поки що саме надмірна політизація питань безпеки та відсутність спільної юридичної системи дають Росії змогу й надалі майже безперешкодно «підпалювати» Європу. ■

Вода розбрату

Елизавета Гончарова, Бахмут

Як сьогодні працює система водопостачання на Донбасі

Єдина система водозабезпечення, яка функціонує всупереч наявній лінії розмежування, потерпає від купи проблем, вирішувати які вкрай важко: економічних, екологічних, технічних. Дуже гостро стоять питання безпеки під час бойових дій, коли зневодненими залишаються цілі райони, а під час обслуговування системи гинуть робітники комунальних підприємств. Однак тема постачання питною водою степового регіону, розділеного лінією фронту, є однією з «гарячих точок» не тільки інфраструктури Донбасу, а й політичного протистояння, насамперед через незрозумілий (чи занадто зрозумілий) алгоритм роботи на окупованій території.

Канал Сіверський Донець—Донбас побудований іще в 1954 році для перекидання води із цієї річки в маловодні регіони Донеччини. Траса каналу пролягає пересіченою місцевістю з перепадом відміток понад 200 м, тому деякі його ділянки проходять у закритих трубопроводах діаметром 2100–2300 мм, однак більша частина каналу — відкрите русло.

Але в цю логіку нині втрутилася війна. Зараз 67% води подається на окуповану, 33% — на контрольовану Україною територію. Звісно, функціонувати окремо й незалежно можуть не всі міста й райони: багато населених пунктів отримують воду з ОРДІЛЮ. Наприклад, міцно «пов'язані» водою міста Торецьк, Горлівка (водопостачання Торецька відбувається з Горлівської фільтрувальної станції № 2), Авдіївка (вода надходить із Донецької фільтрувальної станції, що в

сірій зоні). Крім того, від роботи третього підйому каналу та насосної станції першого підйому «Південно-донбаська», розміщеної між Василівкою та Крутою Балкою (район лінії розмежування), залежить подача води на п'ять фільтрувальних станцій: Донецьку (водозабезпечення населених пунктів Авдіївка, частково Донецьк і Ясинувата, Верхньоторецьке, Василівка, Червоний Партизан), Червоноармійську (Білозерське, Білицьке, Гірник, Добропілля, Мирноград, Новогродівка, Покровськ, Селидове, Українськ та 24 селищ і сіл Донеччини), Великоанадольську (водопостачання Волновахи, Докучаєвська, Вугледара, Новотроїцького та ще шістьох селищ), Маріупольські № 1 і № 2 (Маріуполь, Сартана, Старий Крим).

Навіть якщо відкинути моральний аспект створення гуманітарної катастрофи для сотень тисяч людей, то технологічно перекрити вентиль окупованій території можливо, тільки залишивши без води звільнені частини Донбасу. Адже побудувати нові водогони для окремих районів — це радше із царини фантастики, бо ж грошей не вистачає навіть на ремонт тих, що є. Наприклад, лише проект прокладення додаткової лінії для Торецька, щоб виключити залежність від Горлівки, коштує майже 2,5 млн грн, хоча область може профінансувати тільки 500 тис. грн. Ризики часткового зневоднення регіону існують уже три роки, деякі ділянки не мають альтернативного джерела живлення.

Верхньокальміуська фільтрувальна станція має резервне водосховище, об'єму води якого вистачить на три тижні. Приблизно на такий самий період збережене й Макіївське. Єнакіївська та Волинцівська ФС, своєю чергою, одержуватимуть її кілька місяців із Волинцівського водосховища, стільки само Горлівські № 1 і № 2 — з Горлівського, а Маріупольські № 1 і № 2 — близько трьох місяців зі Старокримського.

«У цей час найпроблемнішою є ділянка третього підйому (район Горлівки). На ній канал має вигляд трубопроводів діаметром 2100–2300 мм, що прокладені в три нитки. Неподалік пролягає лінія розмежування, тому в будь-який момент об'єкт може зазнати обстрілу, — пояснює в. о. гендиректора Олександр Євдокимов. — У 2015 й 2016 роках ремонтним бригадам підприємства вдалося налагодити пошкоджені трубопроводи каналу на третьому підйомі. У ремонтних роботах брали участь працівники не тільки Регіонального управління з експлуатації каналу, а й інших підрозділів підприємства: Єнакіївського виробничого управління водопровідно-каналізаційного господарства, Донецького регіонального виробничого управління, управління «Донбасводоремонт».

За інформацією КП «Вода Донбасу», проблемною є і ділянка в районі Макіївки завдовжки 12 км. Через кілька аварійних зупинок каналу сталися зсуви ґрунту, які змінили профіль конфігурації його русла, що збільшило втрати води й погіршило пропускну здатність. Якщо найближчим часом річище не вдасться зміцнити, не виключене його цілковите перекриття, що унеможливить подачу води цією ділянкою.

Із початком бойових дій об'єкти каналу багато разів були обстріляні. Уперше це трапилося 10 червня 2014 року. Тоді від артилерійського удару на території насосної станції першого підйому каналу в селищі Семенівка Слов'янського району загинули двоє працівників «Води Донбасу»: мати й син Семичеви, було серйозно пошкоджено будівлю насосної станції, зупинено роботу агрегатів НС першого та другого підйомів. Тоді канал Сіверський Донець — Донбас був в аварійному режимі зупинений, такого не траплялося за всю його історію. Запустити перший насосний агрегат на станції першого підйому вдалося лише 23 червня.

Відколи точаться бойові дії, було вбито 9 і поранено 12 працівників компанії. Більшість тих випадків сталася в момент відновлювальних робіт, під час виконання службових обов'язків на робочому місці. Це охоронці, зварники, машиністи, електромонтери. Життя семи з них обірвалося 2014 року, у період активних боїв. Останній випадок загибелі був 7 січня 2016-го, коли тяжко поранили працівника Маріупольського регіонального виробничого управління Івана Споденюка, 1956 року народження, слюсаря-ремонтника Павлопільської виробничої ділянки. Через тиждень він помер від травм у лікарні. Тому дуже гострою проблемою залишається відплив кадрів, як і робота персоналу на фільтрувальних станціях у зоні бойових дій. Навіть дорога до місця роботи постійно пов'язана з ризиком для життя і здоров'я. Багато кваліфікованих і досвідчених фахівців пішли, а в умовах бойових дій, що тривають, знайти рівноцінного співробітника дуже складно. Особливо це важливо в тих ланках водного господарства, де без фахівців не обійтися. На балансі компанії «Вода Донбасу» перебуває 19 фільтрувальних

станцій, розміщених як на підконтрольній Києву, так і на тимчасово окупованій території. Усі ФС були побудовані в 1950–1960-х, окрім Донецької, яку запустили в 1985 році. Тож стан цих об'єктів навіть до війни викликав занепокоєння.

«На початку бойових дій об'єкти Донецької фільтрувальної станції були пошкоджені обстрілами одні з перших. У червні 2014 року руйнування були масштабними, постраждали практично всі об'єкти: адміністративно-побутовий корпус, лабораторія, будівля фільтрів, гараж, автомобільна техніка. За весь період бойових дій об'єкти Донецької фільтрувальної станції дістали понад 300 пошкоджень», — повідомляє Євдокимов. Але комунальники підкреслюють, що, попри найнебезпечніші умови роботи, проведення лабораторних аналізів якості питної води не припинялось і за весь період роботи в умовах війни випадків інфекційних захворювань через неякісну водопровідну воду зафіксовано не було.

Зараз 67% води подається на окуповану, 33% — на контрольовану Україною територію

«Робота фільтрувальних станцій під час бойових дій — це не тільки загроза життю та здоров'ю персоналу, а й величезні проблеми в придбанні й доставці реагентів для очищення води та реактивів для лабораторних аналізів. У 2015 році реактиви були надані як гуманітарна допомога Швейцарським бюро розвитку та співробітництва, у 2016-му — Міжнародним комітетом «Червоного Хреста». Завдяки міжнародній допомозі всі фільтрувальні станції компанії та Центральна контрольовано-винахідницька проектно-пошукова водна лабораторія, яка здійснює методичний нагляд за роботою всіх лабораторій, забезпечені реактивами для виконання необхідних аналізів води джерела й питної води» — таку інформацію надає прес-служба «Води Донбасу».

І якщо самим жителям регіону важливо передусім мати якісну послугу за будь-яких умов, то для багатьох інших питань цих умов принципове. Навіть у звільнених містах Донеччини люди вважають, ніби великі тарифи на воду зумовлені тим, що їм доводиться розкошелюватися «й за того хлопця». На запитання про алгоритм оплати водопостачання для населення окупованих земель **Тиждень** отримав офіційне повідомлення від компанії «Вода Донбасу»: «На території, що не підконтрольна українській державній владі, населення платить за воду місцевим водоканалам, що надають послуги централізованого водопостачання й водовідведення. Усе майно, зокрема транспорт, незалежно від адреси структурних підрозділів по цей чи по той бік лінії розмежування, перебуває на балансі КП «Компанія «Вода Донбасу». Зовнішнє управління компанією введено не було».

На практиці процес плати за спожиту воду є таким: звичайний житель, наприклад Донецька, йде у відділення місцевого «Сбербанка» й оплачує єдину квитанцію, у якій указано всі послуги: від квартплати до електроенергії та водопостачання. Печатка на цьому документі «центрального республіканського банку ДНР». Хто і як отримуватиме надалі ці гроші, дізнатись офіційно неможливо... ■

Е-бандити

Довгий час кіберзлочинності не приділяли належної уваги. Вірус WannaCry має підштовхнути до зміни такого ставлення

У 1933 році британський парламент розглядав «Біль про бандитизм» — то була реакція влади на хвилю злочинності. Проблема полягала в тому, що зловмисники користувалися новомодним винаходом — автомобілем, щоб грабувати швидше, ніж могла відреагувати поліція. У відповідь на такі наскоки біль пропонував правоохоронцям нові повноваження: право на обшук автомобілів і на встановлення дорожніх блокпостів.

«Біль про бандитизм» тоді так і не ухвалили. Згадані повноваження сприймалися надто неоднозначно. Але проблема не зникла. Зрештою за пропонуване в законопроекті проголосували, і зараз це здається цілком нормальним. Відтоді технології грабунку на місці не стоять. Насправді, як і в 1930-ті, вони на один крок випереджають владу.

Наприклад, 12 травня страхові компанії помітили, що інтернетом поширюється шкідлива програма під назвою WannaCry — спочатку в Британії та Іспанії, а тоді й у всьому світі. За 48 год вона побувала на 230 тис. комп'ютерів. За даними Європолу, це безпрецедентний масштаб зараження. WannaCry вивів із ладу частину комп'ютерів у системі британської Національної служби охорони здоров'я (NHS), через що карети швидкої допомоги їхали за неправильними адресами, а ще повідключав сервіси, не

пов'язані з надзвичайними ситуаціями. Вірус заліз і в машини найбільшої іспанської телекомунікаційної компанії Telefónica, китайського авіаперевізника Hainan і навіть російського Міністерства внутрішніх справ.

Шкідливе програмне забезпечення створюється для того, щоб заражати комп'ютери і виводити їх із ладу. Інколи його пишуть просто для забави, особливо юні програмісти, які хочуть похизуватися вміннями. Подеколи це робота уряду, який має на меті зашкодити інтересам суперників або ворогів. Проте зазвичай його створюють для отримання вигоди. Схоже, саме до останньої категорії належить і WannaCry. Він шифрує файли жертви і вимагає оплату за розкодування — звичний прийом, znаний як ransomware (програма-вимагач). Особливість атаки WannaCry — її масштаб і статус жертв. Після поширення вірусу здійнявся публічний розголос, подібний за масштабами до того, що передував появі «Біля про бандитизм».

ХИТРИЙ ЖУК

WannaCry — це комбінація двох видів шкідливих програм. Перша — хробак — створена для того, щоб переходити з одного комп'ютера на інший. Друга, яку хробак переносить, — власне вимагач-шифрувальник. Саме ця комбінація зробила

WannaCry таким грізним. Програми-вимагачі зазвичай «обходять» користувачів по одному, розсилаючи фальшиві електронні повідомлення, які спокушають адресата перейти за лінком або відкрити вкладений файл. Той завантажує і активує програму-вірус. У випадку WannaCry було достатньо один раз натиснути на лінк, щоб заразити цілу мережу.

Спалах було ліквідовано діями не офіційної влади, а небайдужих громадян. Хробака роздушив консультант із безпеки, відомий під ніком MalwareTech. Адаже не всі у складній екосистемі комп'ютерного хакерства негідники. MalwareTech виявив, що WannaCry щоразу при запуску надсилає в інтернет запит на відповідь із неіснуючої інтернет-адреси. Це робиться для того, аби переконатися, що лист зі шкідливим лінком справді потрапив у відкритий інтернет, а не до так званої пісочниці — ізолюваної програми, у якій можна препарувати цифрових хробаків, щоб дізнатися, як вони влаштовані.

Пісочниці симулюють доступ до всього інтернету, щоб підозріла програма запрацювала на повну силу й розкрила таємниці своєї конструкції. Тобто вони відповідають на всі запити так, як це робив би справжній адресат. Якщо ж відповідь повертається з неіснуючої адреси, програма може дійти висновку, що її посадили в пісочницю, закриється й так і залишить свої таємниці при собі. MalwareTech створив веб-адресу пісочниці, зареєстрував та активував її. Таким чином кожна копія WannaCry виявила, що потрапила в пісочницю, тож треба закриватися.

Тож усі заслуги належать MalwareTech. WannaCry вдалося заглушити досить просто, що вказує на те, що вірус був зроблений абияк (про це свідчать і бізнес-модель його творців). У професійних операціях із вимаганням викупу задіяні справжні call-центри, які відповідають на розпачливі дзвінки власників заражених комп'ютерів, щоб провести їх через усю процедуру повернення своїх файлів (і, звісно ж, виплати викупу).

У WannaCry нічого цього немає. Програма просто просила сплатити певну суму на конкретний рахунок в електронній валюті — біткойнах. Крім того, ізраїльська консалтингова агенція з комп'ютерної безпеки Check Point показала: шифрувальне програмне забезпечення WannaCry таке неякісне, що дешифрувати дані користувача навіть після проведення оплати фактично неможливо. Добре організовані інтернет-вимагачі зазвичай таки розкодовують захоплені дані, щойно отримують гроші.

«Це не серйозне організоване злочинне угруповання, — каже про тих, хто ховається за WannaCry, професор комп'ютерної безпеки з Кембриджського університету Росс Андерсон. — Якийсь хлопчисько в підвалі у Сан-Паулу, Бухаресті чи Аберствіті. Якщо в нього є клепка в голові, він розіб'є свій жорсткий диск на друзки, спалить їх і ніколи не скористається тими біткойнами, які йому надіслали, бо з ним мають бажання побалакати близько 30 держав».

На противагу шифрувальній програмі хробак у WannaCry, який так швидко її поширив, — дуже складний код. Це тому, що в ньому використа-

но програмне забезпечення, яке було вкрадене кілька місяців тому в американської Агенції національної безпеки (NSA) і яке злила в інтернет група хакерів під назвою Shadow Brokers. Вкрадений софт використовує баг — слабе місце, яке Агенція нацбезпеки виявила в ділянці операційної системи Microsoft Windows. Він називається Server Message Block і забезпечує взаємодію між вузлами в комп'ютерній мережі. Цей дефект, який спочатку з'явився у Windows XP 2001 року, лишився й у всіх наступних версіях. Незрозуміло, як давно NSA про нього знала, але тримала в таємниці.

Шкідлива програма під назвою WannaCry за **48 год** побувала на **230 тис. комп'ютерів**. За даними Європолу, це безпрецедентний масштаб зараження

Комп'ютери керують зв'язками між собою через низку портів, їх зазвичай 1024. Кожен виконує конкретне завдання і за потреби може відкриватися або закриватися. Наприклад, порт 25 призначений для надсилання електронних листів. Виявлений Агенцією нацбезпеки США баг дає змогу WannaCry поширюватися з однієї машини на іншу, коли в них відкритий порт 445. Утім, на під'єднаних до інтернету домашніх комп'ютерах і в добре захищених мережах організацій порт 445 зазвичай надійно закритий. Поки що точно не відомо, скільки комп'ютерів залишили їх відкритими і стали жертвами WannaCry.

М'ЯКЕ ПІДЧЕРЕВ'Я СОФТУ

Попри паніку в газетних заголовках, WannaCry — це не найстрашніший на сьогодні випадок зараження шкідливим ПЗ. Інші хробаки — Conficker, MyDoom, ILOVEYOU — завдали у 2000-х збитків на мільярди доларів. Утім, зауважує відомий експерт із безпеки Брюс Шнайер, людям властиве глибоко вкорінене нехтування безпекою. Вони часто ігнорують її, за що довго розплачуються в майбутньому, замість того щоб заплатити гроші за безпеку зараз.

Тож від гучних заголовків про WannaCry хоч якась користь. Менеджери в структурах на кшталт Національної служби охорони здоров'я Великої Британії знають, що для них другого шансу може не бути. У разі ще однієї успішної атаки почнуть летіти голови. Слава WannaCry привернула увагу й до звичайного бізнесу злочинців — нападу на цілі, які точно платитимуть швидко і без галасу. Часто ними й справді виявляються лікарні. Але ж не лікарні цілої країни. Це не той розголос, який потрібен таким злочинцям.

Попри все сказане вище, діяльність кібершкідників нагадує британських грабників 1930-х років. Втікаючи, вони також користаються перевагою швидкостей, які пропонують нові технології та які поки що недоступні органам влади. Фактично злочинці можуть втекти зі швидкістю світла на безпечну територію, виявити яку взагалі майже неможливо. Якщо ми хочемо їх зупинити, комусь доведеться сконструювати сучасні електронні еквіваленти блокувань та ордерів на обшук. ■

Другий термін Ругані

Переобраний президент Ірану починає битву за контроль над невиборними сегментами держави

Якщо верховний лідер Ірану аятола Алі Хаменеї збирався підрізати крила президентові Гасану Ругані, то на нього чекає розчарування. Аналітики прогнозували на виборах мікроскопічну різницю в голосах, але Ругані своєю реформаторською риторикою взяв 57% і забезпечив собі другий президентський термін у першому турі. Авторитарний Ебрагім Раїсі, його головний суперник, колишній суддя, якого підтримували консерватори, набрав 38%.

Зазвичай аятолі Хаменеї непросто уживатися з президентами, які залишалися на другий термін (хоч би якої політичної масі вони були). Ті набираються впевненості й прагнуть залишити щось по собі. Тож намагаються видерти частку повноважень у верховного лідера. Це призводить до запеклих протистоянь. Завдяки надзвичайним конституційним і позаконституційним повноваженням Хаменеї завжди виходить переможцем. Але йому вже 78. А молодший на 10 років Ругані відчуває себе окрилений народною довірою, якої бракує невиборному верховному лідерові. Він здобув 23,5 млн голосів, що майже на 5 млн більше, ніж 2013-го, і більше, ніж у будь-якого попереднього президента (за винятком виборів 2009-го, які вважаються сфальсифікованими).

Радники Ругані кажуть, що він і далі намагатиметься уникати конфронтацій. На чільне місце у своїй політиці може поставити створення робочих місць — це була найбільша проблема за його першої каденції, коли зросло безробіття. Ругані сподівається, що тепер матеріалізуються обіцяні ним внутрішні інвестиції, які не вдалося залучити протягом першого терміну. Втішені поразкою консерватора іноземні інвестори можуть тепер поновити роботу над угодами, які до того перевели в режим очікування. Питання в тому, чи його «курс на взаємодію зі світом», як Ругані висловився у своїй промові після перемоги, підштовхне Америку до перегляду санкцій проти компаній, що використовують її банківську систему для інвестицій в Іран. Тут на заваді може стати антипатія Дональда Трампа до Ірану. І той факт, що пунктом призначення його першого закордонного візиту стала Саудівська Аравія, не обіцяє нічого хорошого.

Але від Ругані, який позиціонував себе як реформатор, що розбереться з «глибокою державою» — впливом кадрової бюрократії на політику, виборці очікуватимуть більшого. Він підштовхнув до голосування космополітичний середній клас Ірану, жінок, іранців у вигнанні й маргіналізовані етнічні та релігійні меншини тим, що засуджував своїх опонентів, які «ганьблять свободу» і «страчують та кидають за ґрати, вирізають язика і зашивають роти (...) заборонили перо й заборонили картину».

За його заявами і діями тепер пильно стежитимуть. Чи обстоюватиме він звільнення

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

з-під домашнього арешту кандидатів-реформаторів, які програли вибори 2009 року? Чи захищатиме громадянські свободи і вільний доступ до Twitter? Чи з'явиться в його новому уряді перша жінка-міністр або перший в Ісламській Республіці міністр-суніт?

Окрім виправдання сподівань своїх прихильників Ругані доведеться урівноважувати реакцію сил, які він критикував у своїй кампанії. Його попередники, переобрані на другий термін, ставали жертвами їхніх махінацій. Люди Хаменеї не дали одному з попередників-реформаторів — президентові Могаммаду Хатамі — здійснити обіцянку стосовно запровадження повноцінної демократії. Для цього вони дискваліфікували тисячі кандидатів до парламенту й позакривали газети. Ругані також пам'ятає, як «вартові Ісламської революції» демонстрували силу після його перемоги на перегонах 2013 року та підписання ядерної угоди з найбільшими державами світу: в обох випадках проти нього було розпочато кампанію неприкритої критики. Тим часом консерватори, хоч і програли на виборах, не збираються зникати. За їхнього кандидата Раїсі віддало голос понад 15 млн іранських виборців. І вони залишаються грізною силою. Спираючись на підтримку мільйона басиджів (учасників воєнізованих волонтерських угруповань), вони можуть арештувати журналістів, затикати рота ЗМІ та через своїх військових агентів на всьому Близькому Сході і не тільки нагнітати напруженість у відносинах зі США.

Якщо поляризація, яка спостерігалася в останні дні кампанії, затягнеться, це навряд чи піде на користь Ругані. Зараз він дещо пом'якшує риторикою, але його радники сподіваються, що зі своїм мандатом потроху відбиратиме повноваження в необраного аятоли Хаменеї та його когорти. «Йому не подобається думка про те, що верховний лідер стоїть понад законом», — продовжує радник. На його погляд, Ругані візьметься за довгий список «нелегальних» повноважень Хаменеї, але залишить недоторканими його конституційні прерогативи. За словами радника, президент прагнути встановлення нагляду за «тіньовим урядом» Хаменеї, забезпечення «прозорості, підзвітності та моніторингу» величезних клерикальних і напіввійськових сил, зібраних під егідою Хаменеї, вивіщення ролі Збройних сил над Революційною гвардією, а також державного контролю над державними ЗМІ. Тож наступні чотири роки можуть виявитися жвавими. ■

Опустілі лави

Як чистки в Туреччині калічать судову систему країни

Якби Джелаль Калканоглу (ім'я змінено) захотів повернутися до Туреччини, він виявився б у на-ручниках. «Мене відразу заарештують в аеро-порту», — каже суддя. Торік 16 липня після не-вдалого перевороту проти президента Туреччини Ре-джєпа Тайпа Ердогана Калканоглу потрапив у довгий список чиновників, які підлягали звільненню й арешту. Коли суддя виїхав із Туреччини, влада взялася за його родину. Родичі втратили роботу в державних установах, їм заборонили виїзд із країни.

Відтоді згідно із президентським указом звільнено понад 4 тис. турецьких суддів і прокурорів. Здебільшо-го через підозри у зв'язках із гюленістами — таємним ісламським угрупованням, яке звинувачують в ор-ганізації перевороту. Більшість цих суддів та прокурорів, зокрема й два члени Конституційного суду, нині за гра-тами. Офіційні звинувачення оголосили небагатьом. За словами Джелала Калканоглу, що заперечує будь-яку причетність до діяльності гюленістів, влада скориста-лася переворотом, аби виправдати чистки серед суддів. Вони розпочалися наприкінці 2013 року, після коруп-ційного скандалу за участю міністрів Ердоганового уряду. «У чорному списку я з 2014 року», — каже Калка-ноглу. Турецький президент називає ті звинувачення в корупції змовою гюленістів.

ПРО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ АНІ СЛОВА

16 травня Ердоган у дружній атмосфері зустрівся у Ва-шингтоні з Дональдом Трампом. Поки турецькі охо-ронці безжально розправлялися з вірменськими й курдськими протестувальниками в місті, Ердоган по-просив у Трампа екстрадиції Фетхуллага Гюлена — літ-нього релігійного діяча, який очолює рух і мешкає від 1999 року в Пенсильванії. Президенті також говорили про Сирію: турків обурило, що США передали зброю курдським угрупованням, які воюють проти «Іслам-ської держави». Обидва питання так і лишилися від-критими, але Трамп похвалив боротьбу Туреччини з тероризмом. Американський президент ані словом не обмовився про жорстокі авторитарні методи Ердогана і придушення верховенства права в країні.

У минулому представники руху Гюлена здобули контроль над деякими сегментами судової системи і зловживали своєю владою із благословення влади Ту-реччини. У кінці 2000-х років гюленісти співпрацюва-ли з Ердогановою Партією справедливості та розвитку, підтримуючи позиції світських опонентів і влаштувуючи показові суди, внаслідок яких за ґратами опинилися сотні офіцерів армії (здебільшого зі сфабрикованими звинуваченнями). Як розповів керівник громадської організації «Краще правосуддя» Мехмет Гун, більшість із тих суддів, яких нині заарештовано, брали участь у тодішніх переслідуваннях.

Та нинішня чистка Ердогана ще масштабніша. Суди охоплені параноєю. Судді й прокурори постійно озира-ються на владу, як каже очільник Спільки адвокатських колегій Туреччини Метін Фейзіоглу. «Тепер правосуддя

Зміна правил. Відповідно до нової Конституції членів найвищих судових органів відтепер обирають Ердоган і парламент, контрольований його партією

залежить від особистої відваги судді», — стверджує він. Спротив Ердоганів обходить сміливцем дорого. На початку весни, коли один суд вирішив звільнити з-під досудового арешту 21 журналіста, якого звинувачують у прихильності до гюленістів, трьох суддів відсторонили від роботи, а вже за добу їхнє рішення скасували.

І краще не буде. Відповідно до нової Конституції, схваленої з дуже незначним відривом на квітневому референдумі (залямованому повідомленнями про фальсифікації), членів найвищих судових органів біль-ше не обиратимуть колеги. Відтепер це повноваження Ердогана й парламенту, контрольованого його партією. Колишня система дозволяла процвітати угрупованням на зразок гюленістів. А от у новій Ердоган триматиме суддів під п'ятою. Як зазначив один опозиційний депу-тат, 800 із нещодавно призначених суддів пов'язані з Партією справедливості та розвитку. «Доки не запрова-дять неупередженої процедури призначення на високі посади, судову систему буде неможливо деполітизува-ти», — каже Хашим Килич, який 2015 року очолював Конституційний суд Туреччини.

Тим часом кількість справ, пов'язаних із новою чисткою (у межах якої вже заарештовано близько 50 тис. осіб і понад 110 тис. звільнено з посад), зростає. До Конституційного суду подано 75 тис. позовів про правомірність справ після невдалої спроби перево-роту, що відбулася торік у липні, але будь-яка справа, пов'язана з надзвичайним станом, відхиляється. На-томість у суддів інші пріоритети. Наприкінці квітня турецький суд заблокував доступ до Вікіпедії, бо там з'явилися деякі статті про підтримку урядом джихад-истів у Сирії. Кілька тижнів тому прокуратура звину-ватила кількох американських чиновників, зокрема сенатора, экс-главу ЦРУ й колишнього прокурора, у причетності до перевороту. Може, приятельські сто-сунки Ердогана з Трампом спонукатимуть турецьких суддів згорнути ті розслідування? ■

Екстремальний спорт

Олена Максименко

Нещодавно мала відрядження до Запоріжжя. Місто бачила вперше. Управшись із робочими зустрічами та інтерв'ю, надвечір перетнулася з давнім другом, місцевим мешканцем. «А ти що, оце весь день по місту говорила українською?!» — вражено запитав він. «Ну звісно. А що?» — «Ну ти даєш!.. І що, жодного разу тобі не нахали, не наїхали?» — «Та ні, чого б це раптом!» — щиро дивуюся такій постановці питання. «Ти не розумієш. Це місто гопників, ти могла мати неприємності!»

А трохи раніше в межах іншої робочої поїздки мандрувала Луганщиною. Через проблемне транспортне сполучення (точніше, тотальну відсутність такого) мусила вдатися до старого-доброго студентського методу пересування — автостопом. А пунктів призначення було чимало. Ось тут, неподалік від лінії розмежування, справді виникали зрадницькі думки про перехід на «общепонятний», адже населення прифронтового Донбасу дуже й дуже неоднорідне. До того ж навколо темно й суцільна степова пустка. Але таки не переходила. Із принципу. «А чи справді цей мовчазний

на жарт. Я мовчки намацала в кишені ключ і затисла в кулаку, сконцентрувавшись, аби не пропустити першого удару. На лихо, у маршрутці їхали самі бабці й дівчата. Зрештою, одна з них і прийшла мені на поміч, діставши смартфон і щосили рывкнувши (російською, певна річ), щоб агресор забрався із маршрутки, бо вона викликала поліцію. Дивно, але це подіяло.

Потім зрозуміла глибину абсурду ситуації: після чверті століття незалежності говорити українською — просто тому, що для тебе це природно і звично, — подекуди досі залишається екстримом, «привілеєм» «психів», «шибайголів». Що за таку просту річ є ризик зазнати тілесних ушкоджень. Що говорити державною мовою в себе вдома досі може бути страшно й небезпечно.

У цивілізованій Європі, певно, такі історії не прийняли б на віру. Бо це просто не вкладається в межі здорового глузду.

Натомість жодного разу мої російськомовні друзі не мали ніяких неприємностей у тому ж таки Львові та інших традиційно україномовних регіонах. Дехто з них там працевлаштувався й живе уже не один рік, почувачючись цілком комфортно. Дехто зі знайомих — навіть переселенці з Донецька. Звісно, за цим стоїть також питання менталітету — традиційно м'якшого, терпимішого й миролюбнішого. Але будь-яке терпіння має межі, будь-яку греблю під збільшенням тиску рано чи пізно прориває. Жлобство, тупість та агресія — це явища поза національною, расовою чи будь-якою іншою належністю. Певна річ, неадекват трапляється і серед україномовних націоналістів, проте факт зостається фактом: «відгребти» за українську в сучасній Україні шансів більше, ніж за російську. У другому випадку можливий хіба медійний скандал штибу того, що розгорнувся навколо малюнків в Охматдиті (коли художниця розписала стіни зображеннями рибок із російськими іменами, а представники сучасного письменства вважали це неприпустимим і вимагали перейменування). Але кісток не поламують і вийти «пагаваріть» не пропонуватимуть.

Я толерантно і спокійно ставлюся до російськомовних, маючи тим паче серед них чимало друзів-добровольців, котрі свій патріотизм підкріпили кров'ю — у прямому сенсі. Розумію, що це особистий вибір, що будь-які методи примусу тільки загострять неприйняття і ненависть, що варто натомість стимулювати розвиток україномовного якісного контенту тощо. Не вимагаю ніколи, аби мене обслуговували українською. Але розумію і те, що рано чи пізно цей кармічний маятник хитне в протилежний бік: за всі роки знущань, погроз, переслідувань, що тривають і досі, після здобуття незалежності та двох революцій. І не тому, що хтось прагне помсти чи бажає крові. А просто за законом маятника. ■

ПІСЛЯ ЧВЕРТІ СТОЛІТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ГОВОРИТИ УКРАЇНСЬКОЮ — ПРОСТО ТОМУ, ЩО ДЛЯ ТЕБЕ ЦЕ ПРИРОДНО І ЗВИЧНО, — ПОДЕКУДИ ДОСІ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЕКСТРИМОМ. У ЦИВІЛІЗОВАНІЙ ЄВРОПІ, ПЕВНО, ТАКІ ІСТОРІЇ НЕ ПРИЙНЯЛИ Б НА ВІРУ

похмурий чоловік везе мене туди, куди пообіцяв? — при цьому крутилося в голові. — А чому попереду вказівник на Луганськ? Місто ж мало лишитися позаду! Чи не завезе він мене манівцями на сепарський блокпост як подарунок оркам?» Внутрішня параноя в певний момент дійшла до того, що я планувала собі, як у разі чого на ходу покидатиму автівку. Проте, на моє щастя, всі попутники виявились адекватними, ані на мовному, ані на ідеологічному ґрунті конфліктів не виникло. За міліметр до халепи я опинилася трохи згодом, у самому центрі Слов'янська, коли застригнула в маршрутку і поцікавилася, чи йде та до вокзалу. «Шо, б***, українка нах...?!» — миттю підхопилося якесь глибоко нетверезе тіло двометрового формату чоловічої статі. Тіло нависло наді мною, щедро сиплячи матюками, пропозиціями вийти «пагаваріть» (мовляв, ти достатньо високого зросту, аби прийняти бій, дарма що дівчина), якимись дикими завиваннями про танки... Його монолог розпалювався не

Оракул

Тарас Лютий

Спрадавна підмічено, що людський інтерес по-всякчас пробуджується тоді, коли йдеться про якісь екзотичні виверти. Те, що випадає з шерегу звичності, нехай воно є навіть дурисвітством, таки збудує цікавість. Сама природа підживлює нас підходящим матеріалом. І щонайперше сновидіннями, які вирують парадоксами й віддавна виступають у ролі медіум-просторів, допроваджуючи нас у можливі світи.

Однак у давнину чи не найбільшим мостом між людською та божественною реальністю слугував оракул. Його трактували як щось знеособлене, але водночас живе й дієве. Нерідко люди й кроку не могли ступити, його не запитавши. У Давній Греції найвідомішим був оракул Аполлона в Дельфах. Що й казати, з ним радилися навіть уславлені сім мудреців, чиїми висловлюваннями про домірність, самовладання, неспішність оздоблювали стіни Аполлонового храму. Врешті, дельфійський феномен спричинився до того, що мало не всі форми дивінації (запиту божества) — чи то ворожіння за польотом птахів, на нутрощах тварин, на вогні, чи то тлумачення снів і знаків, а чи й просто жеребкування — мали за основу оракул Аполлона.

Навколо Дельф було витворено специфічний міф, адже їх вважали центром світу, або Пупом Землі. Звідти Аполлон періодично буцімто відлітав на лебедях до не менш екзотичної країни гіпербореїв. Але ж як було визначено центр? Гадали, що Зевс випустив із заходу та сходу двох своїх орлів, які зустрілися саме в цьому місці. Ось чому віддавна воно позначалося на мапах як середина ойкумени. «Пуп» (омфал) був із каменю, за яким нуртували потаємні й потойбічні сили. Саме тут була сконцентрована неперевершена могутність Аполлона. Згодом на скелях розкинулося саме місто, зусібч оточене вирвами й розколинами.

Одного разу кози, що паслися навколо якоїсь ущелини, почали дивним чином хвицати й чудно белькотати. Пастух, який підбіг, аби з'ясувати що там трапилося, пізніше й сам почав віщувати прийдешнє. Місце невдовзі здобуло визнання серед прочан. Щоб дати відвідувачам лад, було вирішено призначати провидицею когось із місцевих жінок. Аби та не провалилась у прірву, збудували триніжок, на якому вона всідалася й вдивлялася в провалля.

У книжці «Чудеса та оракули у Стародавньому світі й Середньовіччі» описано загадкову постать піфії. На відміну від сивіли вона не пропонувала усвідомлених пророкувань, адже виконувала роль посередника між людиною і богом. Спочатку піфіями були молоді дівчата. Втім, після того як одну з них викрав закоханий чоловік, заправляли старші жінки. Критеріями їх відбору були бездоганне життя та просте походження. Піфія могла бути сільською жінкою без жодного духовного досвіду. Шлюб і діти теж не стояли на заваді. Однак стосунки з родиною були

виключені. Їй належало жити добродесним життям і дотримувати ритуалів, приміром доглядати вічне небесне вогнище. Піфію не можна зараховувати до персоналу храму. Та іноді вона мала стільки роботи, що доводилося знаходити зміну. Так, у Дельфах було до трьох піфій.

Образ піфії був перейнятий із культу Геї. Спочатку вона викрикувала пророцтва раз на рік (кінець зими — початок весни). Аполлон, як зазначалося, зимувати відлітав на лебедях у Гіперборею, залишаючи Діоніса доглядати за храмом. Насамперед піфії годилося пройти церемонію очищення, здійснити омивання в Кастальському струмку, окурити себе лавровим листям, обсипати ячмінним борошном біля священного багаття. Затим можна було переходити до віщування. Паломник платив і офірував. Тоді вже самі жерці приносили в жертву Аполлону цапа. Перед цим його скроплювали водою. Якщо тіло дрижало, вважалося, що дар приємний божеству.

Піфія вдягала золотокані шати, встромляла в розпущене волосся лаврову гілочку, жувала листя, пила свячену воду й сідала на триніжок. Усі, хто зби-

ТЕ, ЩО ВИПАДАЄ З ШЕРЕГУ ЗВИЧНОСТІ, НЕХАЙ ВОНО Є НАВІТЬ ДУРИСВІТСТВОМ, ТАКИ ЗБУРЮЄ ЦІКАВІСТЬ. САМА ПРИРОДА ПІДЖИВЛЮЄ НАС ПІДХОЖИМ МАТЕРІАЛОМ

рався робити свої запити, теж мали відмити водами всякі провини. Під заднім муром храму був розміщений омфал. Поруч могила Діоніса. Піфію відокремлювала запона, щоб її ніхто не міг побачити. Прочанинові нагадували, щоб він запитував зі щирими помислами й висловлював благодушний запит. Далі всім наказували припинити. Сидячи на триніжку, піфія вдихала пару з ущелини й вигукувала пророцтва у віршованій формі чи речитативом. Відповідні профети відразу записували за нею. У цей час вона ніби була богом і проказувала від першої особи, на відміну від сивіли.

До речі, сивіли походили від головної провидиці Феба. Грецькою «сібїллаїнен» означало одержи-мисте божеством. Їм приписували тривале життя, аж до тисячі років. Від передбачень оракулів відрізнялися віщування хреспологів, які викрикували пророкування в стані божого натхнення й повідали про події далекого майбуття. Сивіли впадали в екстаз зненацька, без штучних засобів. Натомість піфії мусили надихуватися газом («подихом Піфона»). Ті випари були небезпечні. Тому віщунки жили недовго. Іноді достатньо було одного вдихання.

У 392 році дельфійське святилище Аполлона знищили християни. Вони вважали цього бога особливо злим демоном. ■

Як вожді більшовиків проривалися до влади

Станіслав Кульчицький

Які маніпуляції допомогли Леніну і К^о захопити владу в Петрограді й на місцях

У моїх статтях про Російську революцію на першому плані опинилися теоретичні питання. Нагромаджені за 100 років факти вимагалося розставити в іншій системі координат. Послідовність і розміреність подій, причинно-наслідкові зв'язки між ними, які були встановлені неперевіреними в мистецтві пропаганди більшовицькими політиками, перестали мати переконливий вигляд.

Суто до теоретичних питань читачі не виявляють підвищеної уваги, однак конкретика без теорії часом незрозуміла. Тому і в цій, і в наступних статтях я пропонуватиму мікст теорії з фактами.

Цю статтю хотів би розпочати згадкою про моє інтерв'ю *Тижню* (№ 4/2017), який дав йому дещо парадоксальний заголовок: «У жовтні 1917 року перемогла більшовицька контрреволюція в оманливому вигляді радянської революції». Переворот, який усунув легітимний Тимчасовий уряд, одночасно характеризувався як революція і контрреволюція.

ПОПУЛІЗМ 100 РОКІВ ТОМУ

Не варто повторювати, якими талановитими популістами вожді більшовиків виявилися, обіцяючи суспільству все й одразу. Натомість слід підкреслити, що дорадянське суспільство, на відміну від пострадянського, не було довірливим до популістів. Підготовлені Тимчасовим урядом демократичні вибори в Установчі збори на підставі рівного, прямого, пропорційного, загального й таємного голосування («п'ятихвістки», як з гордістю казали) були проведені через два з половиною тижні після більшовицького перевороту в Петрограді. Цей строк був недостатній для появи «адміністративного ресурсу». Вибори вдалося провести не в усіх округах, але вони залишилися вільними й переконливо показали, який вплив мали більшовики. За даними 54 виборчих округів (із 79 наявних), за них проголосувало менш ніж 25% (в Україні — 10%). Депутатами Установчих зборів стали 370 правих есерів, 175 більшовиків, 40 лівих есерів (союзників більшовиків), 86 представників національних партій (у тому числі українських), 17 кадетів, 15 соціал-демократів-меншовиків. Отже, Раднаркому за такої розстановки партійних сил треба було б здавати владу есерівському уряду. Владімір Ленін, однак, скористався набутою під час перевороту владою, щоб розігнати Установчі збори.

Маємо революцію, у трьох етапах якої (ліквідація самодержавства, придушення корніловського

Популізм-1917. Більшовицька риторика не була дуже популярною на виборах, легітимний уряд мали б очолити есери

заколоту й повалення Тимчасового уряду) вирішальну роль відіграли ради солдатських і робітничих депутатів. Маємо також контрреволюцію, оскільки більшовики припинили Російську революцію розгоном Установчих зборів. Отже, маємо два в одному: революцію і контрреволюцію. Залишається встановити, як більшовики пролізли спочатку в ради, а потім у владу. У квітні 1917 року, коли Ленін повернувся з еміграції, вирішальну роль у радах відігравали есери та меншовики.

Ленін приїхав у Росію з розробленою ще в 1905 році тактикою здобуття влади: зсередини оволодіти радами як формою самоорганізації повсталих народних низів, перетворити їх на клон власної партії, але зберегти за ними організаційну самостійність. Взяття влади радами при винищенні більшовиками, тобто цими самими радами, інших політичних сил встановлювало однопартійну диктатуру під виглядом «диктатури пролетаріату».

Є доречним лінгвістичний аналіз понять, пов'язаних з утвердженням однопартійної диктатури.

У Росії та в країнах, поглинутих більшовицькою Росією, встановлювалася нібито не однопартійна диктатура, а влада рад солдатських і робітничих депутатів. Присутність партії більшовиків не позначалася ні в першій Конституції РСФРР (липень 1918 року), ні в Конституції УСРР (березень 1919 року). Будована на засадах «демократичного централізму» партія ховалася за спину рад. Утворена Леніном влада мала в собі дві невіддільні одна від одної вертикалі: партійну, яка уособлювала диктатуру вождів, і радянську, яка займалася поточною управлінською діяльністю. Радянськими стали не тільки влада, а й країна, народ, конституція, епоха, культура тощо. Показово, однак, що той епізод, який радянська історіографія називала «Великою Жовтневою революцією», залишився вільним від цього настирливо-докучливого епітета. Жовтневу революцію називали і більшовицькою, і пролетарською, і соціалістичною, але ніхто й ніколи не називав її істинним іменем — радянською.

РЕЙДЕРСТВО ГАСЕЛ

У радянські часи Російську революцію поділяли на Лютневу буржуазно-демократичну й Жовтневу пролетарську. Зростання впливу більшовиків під час переростання першої в другу пояснювалося тим, що ленінська партія перебувала в опозиції до буржуазного Тимчасового уряду, а есери та меншовики втрачали популярність, оскільки увійшли в уряд. Зерно істини в цьому є, ішла світова війна. Перебуваючи в уряді, важко було здобути популярність. Тим більше що міністри від соціалістичних партій не поспішали з виборами в Установчі збори, яким треба було передавати владу. Однак зростання впливу більшовиків зумовлювалося певними причинами.

У більшовиків були власні гасла, але вони зрозуміли, що треба привласнити гасла найбільш впливової політичної сили — солдатських і робітничих рад. На I Всеросійському з'їзді рад у червні 1917 року Ленін заявляв: «Ніякого сепаратного миру з німецькими капіталістами ми не визнаємо і ні в які переговори не вступимо». Від початку світової війни він висував гасло «Перетворимо війну імперіалістичну на війну громадянську!». Однак наприкінці серпня вождь більшовиків узяв на озброєння народну вимогу негайного припинення війни.

Коли в червні 1917 року партія есерів включила у свою програму вимогу селянських низів про зрівняльний поділ орних земель, вона наразилася на гостру критику з боку більшовиків. Останні бажали зберегти на селі велике виробництво у вигляді радянських господарств (радгоспів) на базі конфіскованих поміщицьких маєтків. Однак у серпні більшовики привласнили есерівське, а насправді селянське гасло «Землю — селянам!».

Популярне серед рад робітничих депутатів гасло «Фабрики — робітникам!» партія більшовиків нібито підтримувала від початку. Але в це гасло ради й більшовики вкладали різний зміст. Ради вимагали експропріації заводів і фабрик з метою їх приватизування робітничими колективами. Більшовики не заперечували, але після жовтневого перевороту Ленін заявив: «Величезним перекинуванням основних засад радянської влади і цілковитим відмовленням від соціалізму є всяке, пряме чи посереднє, узаконення власності робітників окремої фабрики або

окремої професії на їх відокремлене виробництво». Раднарком мав намір перетворити підприємства на власність контрольованої ним держави.

Радянські гасла були екстремістськими. Це розумів Ленін, який навіть на ранньому етапі революції, коли ради перебували під контролем конкурентів, висунув гасло «Вся влада — Радам!». Вождь не без підстав розраховував, що стихійний екстремізм стомлених війною народних мас збігатиметься в кінцевому підсумку з доктринальним екстремізмом революційного марксизму. На відміну від соціалістів європейського типу — есерів і меншовиків, більшовики були комуністами.

У ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕВОЛЮЦІЯХ ЗДОБУВАЛИ ПЕРЕВАГУ ПОЛІТИЧНІ СИЛИ, ЯКІ ПОВАЖАЛИ ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ Й ОСОБИСТУ СВОБОДУ ЛЮДИНИ. У РОСІЙСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ ЦІ ЗДОБУТКИ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ОПИНИЛИСЯ НА ДРУГОМУ ПЛАНІ

Доречно зауважити, що Російська революція радикально відрізнялася від одночасних із нею революцій у Німеччині й Австро-Угорщині. У європейських революціях здобували перевагу політичні сили, які поважали право приватної власності й особисту свободу людини. У Російській революції ці здобутки світової цивілізації опинилися на другому плані, що засвідчує трагічна доля конституційних демократів та меншовиків. На першому плані запанував, висловлюючись словами Александра Пушкіна, «русский бунт, бессмысленный и беспощадный». Ця закономірність не сформувалася під час революції, вона була успадкована від попередніх, іще допушкінських часів. Також не випадково західноєвропейські комуністи в другій половині XIX століття перетворювалися на соціал-демократів, а російські соціал-демократи на початку XX — на комуністів. Про Українську революцію слід говорити окремо. Перебування України у складі Російської імперії від часів Переяслава позначилося на перебігу революційних подій, але вірус комунізму переміг тільки після трикратного збройного вторгнення в УНР із російської півночі.

НА КАЙЗЕРОВІ ГРАНТИ

Зміна революційних гасел була важливим, але не єдиним елементом більшовицької тактики завоювання влади. На відміну від інших, ленінська партія уже з квітня 1917 року зайнялася формуванням загонів червоногвардійських бойовиків. Напередодні жовтневого перевороту вона мала 56 тис. бойовиків у Центральному промисловому регіоні, 44 тис. у Петроградській губернії, майже 46 тис. в Україні. Готуючись до захоплення влади, більшовики надавали величезного значення пропаганді в тих колективах, які надсилали своїх представників у ради солдатських і робітничих депутатів. Напередодні перевороту щодня у 12-мільйонну армію направлялося до 100 тис. примірників більшовицьких газет.

Ці факти запозичені з радянських публікацій. Ось тільки історики не задумувалися, звідки на все це бралися гроші. Один із лідерів німецьких

соціал-демократів Едуард Бернштайн повідомляв ще в 1921 році, що для захоплення і утримання влади кайзер Вільгельм II передав Леніну фантастичні кошти, еквівалентні 9 т золота. У збірнику документів «Німеччина і революція в Росії. 1915–1918», виданому в Лондоні 1958 року, є доповідна записка статс-секретаря Міністерства закордонних справ Ріхарда фон Кюльмана, у якій той писав у вересні 1917 року: «Воєнні операції на Східному фронті, підготовлені у великому масштабі й виконані з великим успіхом, були підтримані значною підтримкою діяльністю всередині Росії, яку проводило Міністерство закордонних справ. Нашою головною метою в цій діяльності було подальше посилення націоналістичних та сепаратистських настроїв і забезпечення підтримки революційних елементів... Без нашої постійної підтримки більшовицький рух ніколи не зміг би досягнути такого розмаху і впливу, який він зараз має».

Ленінська партія уже з квітня 1917 року зайнялася формуванням загонів червоногвардійських бойовиків. Напередодні жовтневого перевороту вона мала **56 тис. бойовиків** у Центральному промисловому регіоні, **44 тис.** у Петроградській губернії, майже **46 тис.** в Україні

Політики не керуються правилами моралі. Зрозуміло, що Ленін не керувався національними інтересами, коли брав сотні мільйонів золотих марок із німецького воєнного фонду, але він діяв в інтересах своєї партії. Вільгельм II радів його успіхам, коли більшовики розкладали Східний фронт, але в 1918 році він змушений був тікати з ураженої революційним вірусом Німеччини.

КІНЕЦЬ «ТИМЧАСОВИХ»

Нарешті, ще одна важлива обставина. У книгах, присвячених історії «Великої Жовтневої соціалістичної революції», нема відповіді на таке, здавалося б, просте запитання: хто скликав II Всеросійський з'їзд рад, на якому більшовики в союзі з лівими есерами сформували свій уряд — Раднарком? Відповів гарвардський професор Річард Пайпс своєю книгою «Російська революція», яка вперше з'явилася англійською мовою в 1990 році. Для пошуку відповіді можна було обійтися без великих зусиль. Вистачало проглянути газету «Известия ВЦИК» за жовтень 1917 року, яка виходить в РФ і досі. Щоб розігнати Тимчасовий уряд, виявилися потрібні червоногвардійці та збільшовичені частини царської армії. Вони були в розпорядженні більшовицького Військово-революційного комітету. Щоб утворити радянський уряд із більшовиків та лівих есерів, виявилися потрібними збільшовичені ради солдатських і робітничих депутатів. Певна частина таких рад була в розпорядженні більшовицьких вождів, але явно недостатня, щоб утворити більшість на Всеросійському з'їзді рад.

Леніна це не засмутило. Не засмутила його й відмова есеро-меншовицького ВЦВК скликати новий Всеросійський з'їзд рад у строки, які майже збігалися з виборами в Установчі збори. Утворений з'їздом рад Північної області обком, до якого ввійшли тільки більшовики та ліві есери, всупереч

статуту взяв на себе скликання всеросійського з'їзду. Організатори обмежили представництво на з'їзді тих рад, у яких переважали есери та меншовики, і натомість збільшили представництво рад із переважанням депутатів їхньої партійності. Дивлячись на цей «беспредел», голова Тимчасового уряду Александр Керенській безуспішно вимагав у Тимчасової ради Російської Республіки надання йому надзвичайних повноважень для боротьби із загрозою більшовицького путчу. Однак лідери соціалістичних партій боялися повторення корніловського путчу набагато більше, ніж більшовиків. Хоч яким дивним це може видаватися сьогодні, але більшовиків вони вважали такими самими соціалістами, якими були самі. Отже, у 1917 році вожді більшовиків не спромоглися перетворити ради солдатських і робітничих депутатів на клон своєї партії, але все-таки захопили владу.

Проаналізуємо тепер під кутом зору розглядаючої теми ситуацію перших місяців діяльності Раднаркому. У грудні 1917 року Ленін утворив допоміжну вертикаль влади — органи державної безпеки, які за тривалу історію поміняли немало назв: від ВЧК до КГБ, але завжди залишалися матеріалізованим втіленням диктатури вождів. У січні 1918 року були розігнані Установчі збори. Ці дві події відбулись у межах процесу, який у радянській історіографії фігурував під назвою «Тріумфальна хода Радянської влади». Йшлося про поширення влади більшовицьких вождів із Петрограда на периферію. Щоб реалізувати нарешті формулу влади, з якою Ленін починав свою діяльність у революційній Росії, тобто щоб перетворити ради на клон партії більшовиків, були обрані тактики пряника й батоба. Зупинимось спочатку на першій.

У тогочасному суспільстві набула розголосу промова, з якою голова радянського уряду виступив у лютому 1918 року перед агітаторами, яких послали в провінцію. Ленін заявив, що війна зовнішня закінчується (йшли переговори про сепаратний мир із Центральними державами), але на черзі війна внутрішня: експропріація експропріаторів. Аби агітатори та їхня аудиторія зрозуміли значення іншомовного словосполучення, вождь використав приклад із повсякденного життя: «Правий був старик-більшовик, який пояснив козаку зі станиці Каменської на Північному Кавказі, у чому суть більшовизму. На запитання козака: а чи правда, що ви, більшовики, грабуєте? — старик відповів: так, ми грабуємо награбоване».

Цей нібито незначний епізод переконливо доводить підпорядкованість ідей революційного марксизму власному винаходу Леніна: його формулі влади, яка гарантувала політичну й економічну диктатуру керівництву партії більшовиків над російським суспільством. Гасло «експропріація експропріаторів», тобто центральний пункт «Маніфесту комуністичної партії», використовували для реалізації поставленої Леніном мети: нацькувати пролетарів-невласників на власників (зокрема, заможних селян-власників) і руками невластників експропріювати тих, хто мав приватну власність, яка забезпечувала економічну свободу. Власники ставали пролетарями-невласниками, але проголошені гегемонами комуністичної революції пролетарі залишилися у попередньому стані. Іншими словами,

Гібридна війна. Перед переворотом щодня у 12-мільйонну армію направлялося до 100 тис. примірників більшовицьких газет

запевнення партійного гімну («кто был ничем, тот станет всем») у лєнінській формулі влади не спрацьовувало. Приватна власність виводилася за межі суспільства, внаслідок чого воно ставилося в економічну залежність від держави. Одночасно держава своїми вертикалями влади заглиблювалася в суспільство, тобто позбавляла його здатності робити самостійні політичні рухи.

Це стає зрозумілим тільки через 100 років, а тоді все бачилося просто: грабуй награбоване! Більшові точки попередньої історії російського суспільства зосередились у цих двох словах. Одні жахнулися, інші зраділи. Одним із тих, хто жахнувся, був багаторічний спонсор більшовиків Максим Горький. Він гірко розчарувався в політиці партії, яку завжди вважав відданою ідеї «світлого майбутнього». На репліку старика-більшовика, яку навів Ленін у промові перед агітаторами, пролетарський письменник схвилювано відгукнувся в газеті «Новая жизнь» у березні 1918 року таким пасажем: «Мы совершаем опыт социальной революции — занятие, весьма утешающее маньяков этой прекрасной идеи и очень полезное для жуликов. Как известно, одним из наиболее громких и горячо принятых к сердцу лозунгов нашей самобытной революции явился лозунг «Грабь награбленное!». Грабят — изумительно, артистически; нет сомнения, что об этом процессе самоогрбления Руси история будет рассказывать с величайшим пафосом... Продаётся всё, что можно продать, в Феодосии солдаты даже людьми торгуют: привезли с Кавказа турчанок, армянок, курдок и продают их по 25 руб. за штучку».

ДУВАННА ПОЛІТИКА

Найбільш жаданою здобиччю були орні землі, віддані для перерозподілу селянським общинам Декретом про землю від 8 листопада 1917 року. Поділوم земель між дворами відповідно до норм, які кожна община сама для себе встановлювала, селянство було поглинуте аж до весни 1918 року. Управління промисловими підприємствами Раднарком передав фабрично-заводським комітетам. Фабзавкоми відсу-

нули від управління власників та менеджерів і почали розподіляти наявні доходи між робітниками. Перед тим як вирушити додому, солдати-фронтовики ламали замки в арсеналах, забираючи собі все, що могли потягти, і продаючи решту місцевим жителям. Річард Пайпс назвав цю політику, яка тривала до весни 1918 року, «дуванною». Козацьке слово «дуван» проникло в російську та українську мови з турецької і означало розподіл здобичі, яким займалися козаки після набігів на турецькі й перські поселення. Щоб здобути довіру народних низів і утвердитися в радах, партія більшовиків повинна була шукати популярності у формі безмежного популізму — «дувану».

Розбудувавши партійну та радянську вертикалі влади й додавши до них допоміжну вертикаль державної безпеки, вожді більшовиків перейшли від політики пряника до політики батога. Тепер партійний орган створював ревком, що через деякий час перетворювався на раду. Персональний склад ради та її виконавчого комітету формувалася з потрібних владі осіб. Як здійснювалося «радянське будівництво» в опанованій Червоною армією у 1919 році Україні, можна проілюструвати спогадом робітника Городищенського цукрозаводу (Київська губернія). Після відступу армії УНР до Городища прибув загін прифронтової ЧК на чолі із Сичовим. Загін зі 150 червоноармійців при шести кулеметах мав боротися з «контрреволюцією» в тилу, а паралельно займатися «радянським будівництвом». Розповідь очевидця така: «Були призначені вибори, причому Сичов запропонував нам декілька списків, за які ми повинні були голосувати. У всіх списках стояли якісь незнайомі прізвища, тільки в одному списку були прізвища місцевих комуністів, головним чином жидів. Жидів нам не хотілося вибирати, але решта осіб були нам геть не знайомі. На запитання, хто вони, Сичов відповів: «Це все партійці, голосуйте за них, вони люди ділові і державного розуму». Ми все ж вирішили голосувати за своїх іудей, чим за якихось незнайомих осіб. Краще хай свої будуть, чим ті ж свої та плюс чужих ще чоловік 50 приїде. Коли один з робітників мав необережність спитати, чи не можна запропонувати своїх кандидатів із робітників у виконком, то Сичов сказав: «Ви, товаришу, йдете, значить, проти радянської влади, якщо не довіряєте нам. Ви, значить, білогвардієць»... Робітник кинувся виправдовуватися, але був заарештований і відправлений в ешелон, а потім його кудись повезли. Більше я його не бачив. Це так подіяло на всіх, що зразу ж всі віддали голос іудейському списку».

Практика «радянського будівництва» почала жახати навіть ортодоксальних марксистів Заходу. Один із керівників німецької соціал-демократії Карл Каутський у 1919 році опублікував книгу про комуністичну революцію в Росії під назвою «Тероризм і комунізм». Більшовицькі методи, писав він, «ведуть лише до такої форми соціалізму, яку ми звикли називати азійською, але це несправедливо, бо Азія породила Конфуція і Будду. Тому краще цей соціалізм називати татарським». Йшлося, зрозуміло, про монголо-татар XIII століття, які зруйнували високорозвинуті цивілізації Сходу й Заходу, але не створили нічого оригінального, крім могутньої армії. ■

АРТЕК БУКОВЕЛЬ

Три роки тому всесвітньо відомі українські бренди «Буковель» та «Артек» об'єдналися з метою створення привабливого й безпечного майданчика для оздоровлення та активного відпочинку дітей, і з кожним роком табір розширює свою географію та вдосконалює програми відпочинку.

«Артек Буковель» міститься в українських Карпатах, в одному з найкрасивіших місць планети — Карпатському національному парку — на висоті 920 м над рівнем моря біля підніжжя гори Буковель знаменитого туристичного курорту.

Поєднання рекреаційних можливостей, чудового природного ландшафту, екологічно чистого простору Карпат з артеківськими традиціями та цінностями миру й добра і професійна компетентність колективу створюють ідеальні умови для оздоровлення, розвитку й активного відпочинку дітей та підлітків.

«Артек Буковель» — унікальний дитячий спортивно-оздоровчий комплекс, де реалізуються розвивальні програми та фестивальні проекти, дбайливо зберігаються найкращі педагогічні традиції артеківської школи. Карпатський «Артек» використовує методики, які дають змогу зробити відпочинок дитини максимально насиченим і цікавим.

Завдяки розвиненій інфраструктурі курорту «Буковель» на одній території зосереджені всі необхідні об'єкти для проведення розвивальних і спортивно-розважальних програм: концертні зали місткістю до 1 тис. осіб, приміщення для гурткової роботи, відеостудія, спортивні майданчики, басейни, альпін-парк, вогнище, батуту, ігрові кімнати, скалодром, гірські велосипеди, велопарк, веломобілі, квадроцикли, верхова їзда, тир, картинг-центр, наметове містечко, водні атракціони, човни та катамарани.

Дитячий табір «Артек Буковель» — це тисячі дітей і десятки дорослих. За три роки існування в таборі відпочило близько 11 тис. дітей з усіх областей України та багатьох зарубіжних країн: Білорусі, Великої Британії, Канади, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Словенії, США, Чехії.

«Артек Буковель» об'єднує в собі чотири табори:

«Озерний», що міститься на березі озера. Тут дітлахи спатимуть у наметах, вчитимуться спортивного орієнтування та туризму в горах.

НАЙКРАЩЕ ДІТЯМ

«Лісовий» — це котеджі в самісінькому центрі курорту. Програма тут більш творча. Окрім брати участь у традиційних артеківських іграх діти матимуть змогу розвивати творчі здібності. У програмі зміни різноманітні майстер-класи, цікаві зустрічі з відомими особистостями, навчальні тренінги.

«Гірський» табір розмістився в п'ятизірковому готелі на схилі гори, і тут окрім розваг та відпочинку дітлахи в ігровій формі вивчатимуть англійську мову, спілкуючись із волонтерами з різних країн Європи.

Semmering — табір в Австрії. Дітлахів гостинно приймає курорт-побратим «Буковеля» Semmering, що на відстані лише 90 км від Відня, у самому серці Віденських Альп. Дитячий табір стане чудовою нагодою для ваших дітей зануритись у культурні традиції Австрії та покращити рівень володіння англійською та німецькою мовами.

Юними відпочивальниками у всіх чотирьох таборах опікуватимуться справжні артеківські вожаті, які не сприйняли загарбання Росією Криму загалом та легендарного «Артеку» зокрема і переїхали з півострова до Карпат.

Варто зазначити, що в таборі п'ятиразове харчування, чергує група досвідчених медиків, надійна система охорони та постійний догляд і піклування за дітьми.

«Артек Буковель» — це територія дитинства, дружби і миру, добра і людяності, розуміння і радості, безпеки і довіри, чесності й щирості, відкритості й толерантності.

«Артек Буковель» — це максимальний комфорт, найвищий рівень надання послуг та найцікавіші педагогічні програми і проекти!

**Для отримання детальнішої інформації та попереднього бронювання путівки в дитячий табір «Артек Буковель» звертайтеся за телефоном +38 0342 59 55 46
Дізнавайтесь деталі на сайті <https://bukovel.com/artek/>**

Джозеф Макелрой:

«Здатність критично мислити — це те, що робить нас людьми і громадянами»

Спілкувалась
Олена Кухар

Класик західного постмодернізму 86-річний Джозеф Макелрой — один із найвпливовіших прозаїків повоєнної Америки й водночас автор, чиему літературному талантові більш ніж за 60 років писання текстів зуміло віддати шану лише кілька десятків критиків. Найвідоміший із дев'яти романів Макелроя, 1192-сторінковий текст «Жінки й чоловіки» ввійшов до переліку найважливіших творів постмодернізму за версією Los Angeles Times. Водночас доробок письменника досі мало вивчений. Причиною цього контрасту є безкомпромісна складність письма Макелроя та значні обсяги його робіт.

Тиждень зустрівся з письменником під час VII «Книжкового Арсеналу» й поговорив про його роман «Бомба» 2013 року, що тільки-но вийшов друком у видавництві «Темпора», а також про

війну й політику, гуманістичні цінності та баланс між емоціями й раціональним мисленням.

Якось на запитання про те, чи існує канон «великого американського роману» ви відповіли, що для цього потрібна була б Велика Америка. Якою Америка є для вас? Що вона означає?

— Я саме думав над цим у перші дні перебування тут, в Україні. І взагалі часто про це замислююся. Та й, ходячи вулицями Нью-Йорка (а мешкаю я на Манхеттені), завжди міркую над тим, що для мене значить бути американцем. Відповіді на це доволі складно. У деяких регіонах своєї країни почуваюся некомфортно, бо я із Нью-Йорка. Зізнаюся, решта американців вважають жителів цього міста водночас і милими, і жахливими. Це ж стереотип: мовляв, у Нью-Йорку забагато галасу, комуністів та чорношкірих!.. Через цю ворожість я почуваюся швидше

ню-йоркцем, аніж американцем. Проте варто мені поїхати за кордон, як щось змінюється.

Америка — місце, де я народився і де мені найбільш зрозуміло, що відбувається довкола, навіть коли це щось незбагненне. Окрім того, вона дає мені змогу багато подорожувати й у мандрах іще більше почуватись американцем. Особливо тоді, коли до мене ставляться негостинно або навіть вороже через те, ким я є. Це відчуття змушує мене думати про відповідальність: про те, наприклад, скільки моєї персональної відповідальності в тому, що робить Вашингтон? Якщо на це сказати: «Я за це не відповідаю...», то треба доповнити після коми: «...але мушу».

А ще моє відчуття Америки, мої sentimenti до неї загалом пов'язані із землею та її вітальністю. Я люблю ці терени й об'їздив їх усі.

Щось змінилося для вас після приходу до влади Трампа: як для громадянина і як для письменника, представника культурної спільноти?

— Звісно, все, що відбувається, — це дуже й дуже сумно. Але фактично ми й раніше певний час жили під схожим типом керівництва. У тому сенсі, що близько половини населення США (бо політично Америка справді розділена навпіл) не відчуває жодної симпатії до мистецтва. Ми вже звикли до того, що навіть посеред ворожої атмосфери можна якось виживати: скажімо, викладаючи. Так робить моя дружина, художниця: поєднує свою основну діяльність із учительванням. Зазначу також, що особисто я ще 15–20 років тому казав: фінансування культури можуть скоротити такі люди, як Трамп. І це дуже, дуже погано.

У вашій новій книжці «Бомба» є епізод, де ви проводите наскрізну лінію між трьома генераціями й трьома війнами, асоціативно пов'язуючи покоління діда та Другу світову війну, батька та В'єтнам, сина та Ірак. Чому ви обрали цю тему війни й озброєння для свого дев'ятого роману?

— По-перше, дякую вам, що прочитали книжку аж настільки уважно. Як ви розумієте, я не часто маю задоволення говорити з людиною, яка із цим упоралася. По-друге, ніколи не вірте тому, що скаже вам письменник про виникнення ідеї для своєї книжки (сміється. — Ред.). Якщо серйозно, то зазвичай я справді не можу повернутися назад у минуле і з'ясувати, чому саме вирішив написати ту чи іншу книжку саме таким чином. Але «Бомба» — це виняток, єдиний випадок, коли я точно знаю, з чого все почалося. Ключовим джерелом для цього тексту стала моя безмежна лють. Лють через орієнтованість протестантської Америки на капітал та отримання прибутку в найширшому сенсі цих слів. Саме з огляду на цю орієнтованість формувався так званий патріотизм Джорджа Буша-молодшого та Діка Чейні (віце-президент США в 2001–2009 роках. — Ред.), саме через неї вони готові були брехати американській громадськості про хімічну зброю тощо, через неї змогли втягнути країну у війну, яку я вважаю катастрофічною помилкою. Тож я можу сказати, що книжка народилася з моєї люті через початок конфлікту в

Джозеф Макелрой — американський прозаїк, народився 1930 року в Нью-Йорку. Закінчив Коледж Вільямса та Колумбійський університет. Близько 40 років викладав літературу: спочатку в Університеті Нью-Гемпширу, згодом у нью-йоркському Квінському коледжі. Автор дев'яти романів, трьох збірок оповідань, численних есеїв та рецензій. Лауреат відзнак Американської академії мистецтв і літератури, Національного фонду підтримки мистецтв, Фонду Рокфеллера, Меморіального фонду Джона Саймона Гуггенгайма та ін.

Іраку. Я хотів написати книжку, але не хотів братися за non-fiction: навряд чи зміг би гарно оформити свої переживання в цьому жанрі, тому вирішив утілити їх у художньому романі. Тоді я став зводити думки до купи й чути голоси.

Тобто робота над текстом почалася з розпізнавання голосів героїв?

— Так, зокрема, я немовби почув голос юнака й поступово зрозумів, що мій майбутній герой — фотограф. Я оселив його в Сан-Дієго (місто на південному заході США, неподалік кордону з Мексикою. — Ред.). Сам ніколи не жив там, але люди, які добре знають західне узбережжя, кажуть, що мені вдалося непогано зобразити атмосферу... У будь-якому разі можу сказати, що «Бомба» — це специфічна, складна проза, яка виникла з енергії люті, а та, своєю чергою, вилілась у художній текст. До речі, я не можу назвати себе віруючим християнином, хоча дуже поважаю Євангеліє. І вважаю: люди мають дотримувати на практиці того, що вони сповідають. Інакше з'являється лицемірство: Адміністрація Буша-молодшого була лицемірною.

У романі «Бомба» є герой-українець. Книжка створена у 2013 році, ще до того, як стався Майдан і розпочалася війна на Донбасі. Чому ви пишете про Україну і які думки з'явилися у вас після тих подій?

— Я не можу чітко пояснити, чому один із моїх героїв саме українець. Зазначу лише, що бабуся моєї дружини була україною. Україна приваблює мене, вона цікаве місце. Ось що наразі можу сказати. Це територія, яка мало зрозуміла мені і про яку я хотів би знати більше (Джозеф Макелрой бере активну участь у діяльності українських центрів у США, зокрема Українського інституту Америки та Українського музею у Нью-Йорку. — Ред.).

Апелюючи до вашого більш ніж 30-літнього досвіду викладання англійської літератури, запитаю про юні покоління, з якими вам довелося контактувати: наскільки змінилася молодь за ці 30 років?

— Це цікава тема, тож почну здалеку. Я хотів бути письменником, себто писати. Тож почав думати, яка із професій дала б мені для цього достатньо часу (викладання дало б). Але ми ніколи не приймаємо рішення з якоїсь однієї причини, їх завжди є комплекс. Мій вибір був умотивований ще й тим, що я прагнув контактувати. Викладання в коледжі дало мені таку нагоду. Взагалі немає нічого приємнішого, ніж спостерігати за людьми. І згодом я справді помітив, що студенти змінилися. Коли я тільки починав викладати, ►

вони були серйознішими, але мислили доволі вузько. Пізніше зауважив, що вони вже мислять ширше, але менш серйозні. А сьогодні молодь просто дивиться у свої смартфони. Тому я чимдалі більше викладаю на останніх курсах, бо туди дістаються лише ті, хто прагне вчитися. Але загалом у будь-якій аудиторії є дві-три людини, заради яких варто викладати. Завдяки їм усе це матиме сенс.

На початку «Бомби» рефреном звучить словосполучення «мій друг». Асоціативно це зразу відсилає до «мого сусіда» Кортасара — до вислову, який герої його роману «62. Модель для збірки» впровадили на позначення когось «зі своїх», когось близького. Кортасар, своєю чергою, натякає на Антоніоні...

— Це справді так, хоча я зробив це ненавмисне. Але дуже люблю Антоніоні.

І Кортасар, і Антоніоні говорять про неможливість справжнього контакту між людьми. Ви теж виходите з певної фундаментальної неможливості розуміння людьми одне одного? Чи є фінал комунікації завжди трагічним, а щастя невітленим?

— Ні, навпаки, я вважаю, що цей контакт можливий. Паскаль стверджував: «Серце має свої закони, що непідвладні розуму». Так, звісно, він був французом і висловився елегантно та парадоксально, а може, навіть сказав нісенітницю... Але ж ні, це не нісенітниця (сміється.— Ред.). Звісно, у світі багато нерозу-

СПРАВЖНЯ ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА МАЄ БУТИ ОРІЄНТОВАНА ШВИДШЕ НА ПОСТАНОВКУ ЗАПИТАНЬ, АНІЖ НА ПОБУДОВУ СИСТЕМ. СИСТЕМА ЧИ СТРУКТУРА ТЕКСТУ — ЦЕ НЕ ГОЛОВНЕ

міння, ми всюди стикаємося з величезними труднощами комунікації. Художня література має містити конфлікт, або ж, інакше кажучи, провести читача певним шляхом — і не просто «кудись там», а маршрутом від точки А до точки Б. На цьому шляху, досліджуючи конфлікт, читач неминує зустріне зраду, непорозуміння тощо. Це добре демонструють, скажімо, тексти Марселя Пруста. Але причина того, чому ми резонуємо з його героями, чому періодично киваємо головою, відчуваючи: так, це правда, — в тому, що посеред усіх цих специфічних труднощів ми все-таки здатні зрозуміти іншого й осягнути реальність, хай би якою надскладною вона була.

Чи знаєте ви, що більшість критиків пишуть про нездатність зрозуміти ваші тексти, скаржаться на їх надмірну складність?

— Так, звісно, знаю! Взагалі люди скаржаться, що все їхнє життя занадто складне...

Але чи знали ви, що більшість із тих, хто все-таки дочитав ваші книжки до кінця, зізнавалися: вони винайшли своєрідну систему читання, яка допо-

могла їм це зробити? Читачі відшукують у вашій прозі трепетні описи й теплі інтонації (це може бути якась деталь про дитину або згадка про прогулянку в парку) — і завдяки цим звичним моментам дістаються фіналу. Виходить, що видатному постмодерністові приписують сповідання класичних гуманістичних цінностей із родинними на чолі. Що ви думаєте про такий підхід до вашої прози?

— Думаю, справжня художня література має бути орієнтована швидше на постановку запитань, аніж на побудову систем. Система чи структура тексту — це не головне, набагато більше значення мають запитання, які ми ставимо перед собою, коли читаємо. Звісно, частина їх невід'ємно пов'язана з емоційною сферою. Але письменство в найкращому своєму прояві має єднати відчуття, емоцію з мисленням, думкою. Думка — це дуже важливо, я захоплююся мислячими героями. Тож наголосуватиму, що люди, які фокусуються тільки на емоційних деталях моєї прози, розуміють її лише частково.

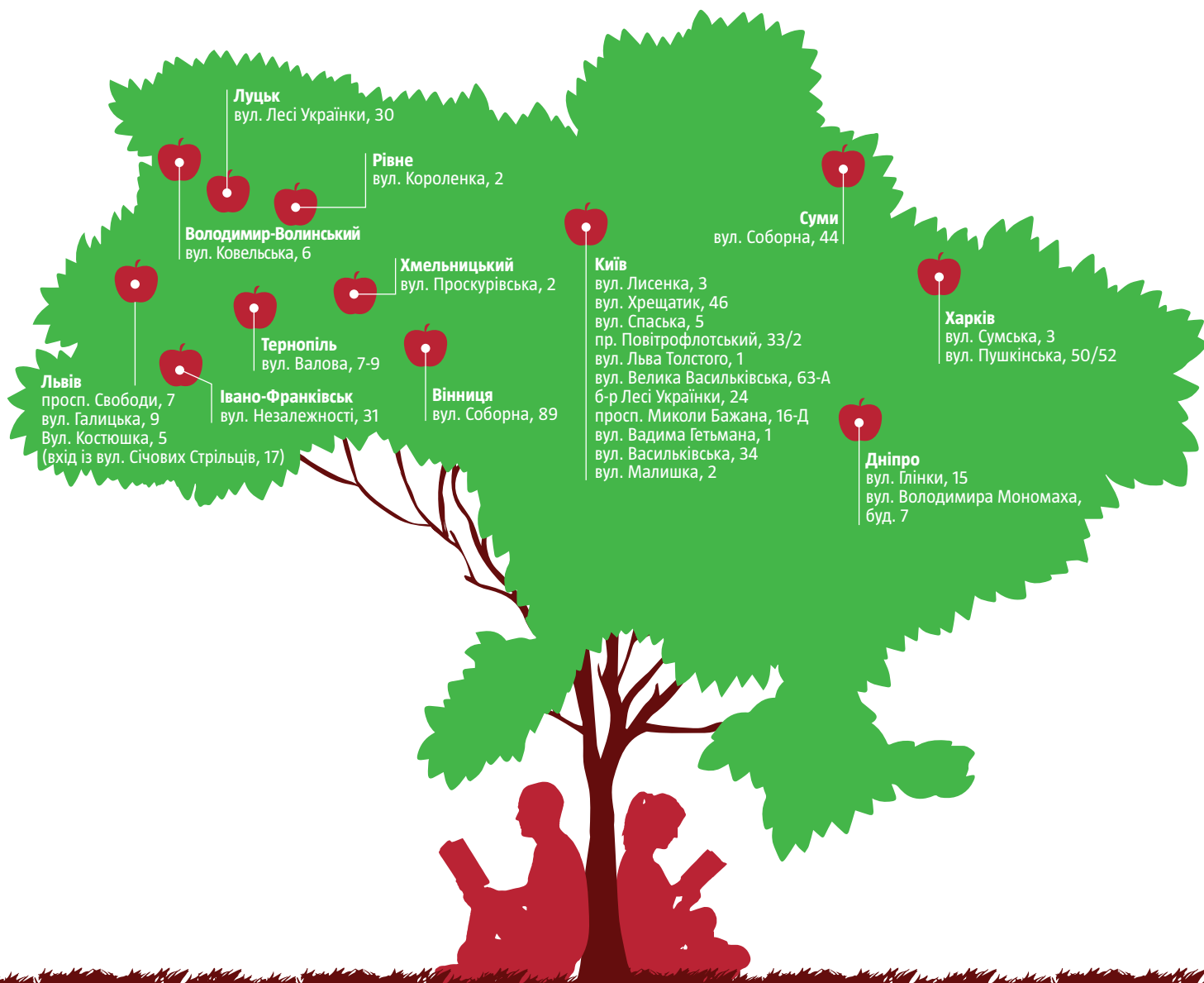
Хоч у романі «Бомба» багато енергії та радості, поглянувши на фінал, ви побачите, скільки там мороку й пітьми. Але хіба не із цієї пітьми до нас промовляє голос Зака (головного героя.— Ред.)? Узагалі я вважаю, що завдяки темряві ми здатні зрозуміти, що саме з нами не так. Повернуся ще раз до текстів Пруста... Їх не можна читати тільки заради того, щоб дізнатися, як сильно герой любив свою бабусю. Треба звертати увагу на деталі та ключові теми. Треба думати.

Назвіть це здатністю до раціонального, абстрактного сприймання, критичного мислення: саме здатність критично мислити — це те, що робить нас людьми і громадянами. Не забуваймо, що 100% тих американців... Ну добре, дуже багато з тих, хто віддав свій голос торік за Трампа, голосували якщо не «серцем», то точно завдяки хаотичним емоціям і не залучали критичного мислення. І, навпаки, найбільш мислячі з моїх знайомих є водночас тими, хто здатен до найглибших емоцій. Акцентую на цьому ще раз: саме звичка думати і вмикати раціональне робить нас людьми.

Чи розмірковуєте про якісь експерименти з письмом? Хочете спробувати нові жанри, методи, форми?

— У мене є один розпочатий і незавершений текст, дуже важливий для мене. Я почав писати його ще в 1948 році. Він називається «Fathers Untold» (українською може бути перекладено як «Незлічені батьки», «Невисловлені батьки», «Невідомі отці» тощо.— Ред.).

Крім цього, я справді маю багато експериментальних планів: хочу завершити сценарій фільму, а ще часто пишу вірші, бо їх можна швидко завершити. Дописую текст п'єси й театральної постановки. Мені хотілося б здобути цей досвід — почути, як мої діалоги озвучують актори зі сцени. І, можливо, побачити, як люди встають і виходять геть із зали. Або, навпаки, лишаються, щоб дослухати все до кінця. ■

Чекаємо на вас щодня з 9:00 до 21:00

Забуті предки знаменитих тіней

Олек Веремко-Бережний

Один із найпотужніших у світі трендів на широкому екрані останніх років завдячує своїм успіхом кадрові з українського поетичного кіно

Зовсім неважко з першого погляду впізнати чи не найбільш харизматичний образ примари в сучасному кінематографі — промоклу панночку в білому вбранні з начесаним на лице довгим чорним волоссям. Це й справді один із найвідоміших персонажів новітньої попкультури. Не потрібно бути фанатом фільмів жахів, щоб натрапити на цю дівчину-привида хоча б у телевізійних пародіях чи на постерах-демотиваторах по соцмережах.

У японському фільмі 1998 року «Дзвінок», який доволі швидко зробився хрестоматійним, ба навіть класичним, її звали Садако. А в перенятому американцями й рекордно успішному в прокаті варіанті «Дзвінка» 2002-го її ім'я Самара. Обидві ці версії сюжету про вірус прокляття, який передається через перегляд таємничої відеокасети, прикликаючи із засвітів мовчазливу й смертоносну почвару з патлами на обличчі, спричинилися до кількарічної моди спершу на японські фільми жахів (так звані джей-горори), а потім і взагалі на весь доволі специфічний стиль подачі цього жанру в східних країнах. Власне, «Дзвінок» повністю перезавантажив та оживив тему привидів у світовому кіно.

ЕПІДЕМІЯ J

Садако/Самара розродилася цілою армією однотипних примар у фільмах та відеоіграх абсолютно різної якості. Чудово розвинув такий образ режисер із Японії Такасі Сімідзу в кількох стрічках серії «Прокляття» (нещодавно тамтешні кіноділки спробували поєднати дві найкращі японські примари в одній сумнівній вартості роботі під назвою «Садако проти Каяко»). Набагато більше, авжеж, відбулося спроб неви-

гадливої експлуатації смутних і лиховісних розпатланих клонів як в азійському та голлівудському кінематографі, так і творах, що безнадійно застрягли у хвості чужих здобутків, скажімо, в активно колись рекламованих російських «Мертвих доньках».

Нерідко всіх цих «сестер» Садако зображують з обличчям, так само прихованим під волоссям. Інколи не без гумору, як у ефектній горор-сцені режисерів братів Пан із жінкою-привидом, чие волосся заплетено в косу спереду. Якщо ви поцікавитесь у спеціалістів, звідки взялася ця фірмова манера у східних примар, то можете натрапити на десятки одноманітних відповідей. Численні журналістські й наукові англомовні статті впевнено твердять, нібито цей образ є традиційним для японських міфології та мистецтва. Але любителі східної екзотики видають бажане за дійсне. Зловорожі японські привиддя «онрьо» (частіше жінки) і справді віками зображалися з довгим висячим волоссям, адже небіжчицям розпускали його перед похованням і воно не припиняло, як вважали, рости після смерті. Розпатлане й скуйовджене волосся привида траплялось у японському кіно й раніше. Зокрема, під впливом знаменитого спектаклю кабукі «Йоцую кайдан», відомого сценою камісуки (у японському малярстві й театрі кабукі — епізод чесання волосся. — **Ред.**): отруєна суперницею жінка розчісується перед дзеркалом, вторуючи в цій справі героїням любовних п'єс, але волосся випадає пасмами і приходить у повний безлад, що позначається на її посмертному вигляді. Та щоб воно робилося маскою і напівмаскою — таке у джей-горорах започаткувала, вочевидь, саме Садако. Насправді ж усе вказує на те, що в Садако/Сама-

ри вельми презентабельний, суто мистецький родовід. А серед призабутих предків є, можливо, дехто з України.

ВОЛОСЯНЕ КОРИННЯ

Авжеж, про це пишуть теж часто: письменника Кодзі Судзукі на створення книжки «Дзвінок» надихнув «Полтергейст» Стівена Спілберга; у японській екранізації цього роману від Гідео Накати розпізнано альянсу на Бунюеля й «Мовчання ягнят»... Те, наскільки цей сюжет у його перших кіноваріаціях надихався західною культурою, видно навіть із деталей, про які майже не згадуємо.

Автор оригінального «Дзвінка» Наката не раз кланяється в бік згаданого вище «Йоцуя кайдан». Проте, розкритикований раніше за велику увагу до обличчя духа в його «Актрисі-привиді», він потребував не лише засобів старовинного театру. Можливо, око мертвої Садако, той максимум, який Наката відкриває глядачеві, прийшло до «Дзвінка» не так від класичного Бунюеля, як із попередньої, телевізійної, екранізації роману (1995), де близький план ока нахабно вихоплювався з-поміж кадрів у напружених містичних моментах.

А решту деталей слід, імовірно, шукати в кінокласиці більш західній. На ній Наката, за його свідченням, теж добре знається. Гляньте лише на примарних жінок у «Дзеркалі» Тарковського й «Тінях забутих предків» Параджанова. Це два випадки з волоссям на обличчі, і в першому з них бачимо воду, котра поводить до дотопу так, як потім у світі «Дзвінка». А в Параджанова є сцена, якої не знайти ані в повісті-першоджерелі Михайла Коцюбинського, ані в сценарії Івана Чендея. В епізоді явлення сп'янілому Іванові привида потонулої Марічки — шість монтажних склейок, кожен із кадрів триває від однієї до двох секунд. У третьому на обличчя нерухокої Марічки так начесане незвично чорне волосся, що ми бачимо лише одне її незмигненне око.

Садако/Самара — почваря, знаменита сценою її вилізання з телеекрана, — зіткнулася з екранним мистецтвом. І не викликає сумніву, що і японський «Дзвінок» Накати, і американський Гора Вербінські — це не так навіть вдалі жанрові роботи, як радше своєрідні мистецькі вправи (у найширшому розумінні) двох творчих команд. Тож аналізувати й оцінювати їх слід відповідно. Приміром, працюючи над римейком японського «Дзвінка», Гор Вербінські, швидше за все, розпізнав там Тарковського. Вербінські у тих своїх других «Піратах Карибського моря» міг цитувати інший фільм про недовмерлі жахи минулого — горор «Воно» Томмі Лі Воллеса, який, своєю чергою, посилався на Тарковського.

Можливо, Вербінські теж побачив у японському «Дзвінку» ремінісценцію з Бунюеля, бо в американському проклятому відео побільшало ще й подібності до легендарного «Андалузського псу», а в коментарях режисера — згадок про «логіку сна».

Увага до класики привела його, вочевидь, і до видатної німої стрічки Тейносукі Кінугаси «Сторінка божевільня» (1926), маленького дива японського авангарду, з перших кадрів якого зникає багато запитань про джерела натхнення Вербін-

ські. У його варіанті проклятого відео видно й рухливий стілець із «Зачарованого готелю» Жоржа Мельєса (1897). Можливо, грайливі коні у флешбеку — це один із тонованих у синє уривків легендарного «Носферату» Фрідріха Мурнау. Не слід забувати, як це часто ведеться в дослідників, і про те, що американський «Дзвінок» посилається також на корейський «Дзвінок: Вірус», теж римейк фільму Накати, помітно більш візіонерський, ніж оригінал.

Одягши римейк у кольори живопису Ендрю Ваєта, додавши посилань на фотограми Мана Рея, приглушивши де можна було тіні людей, наповнивши історію зловісними рефренами, Вербінські створив маленьку кіноенциклопедію мистецтва, хоч і насичену образами, але таку, що зберігала камерну, ба навіть герметичну атмосферу сюрреалістичної окремішності.

ПАРАДЖАНОВ, ТАКОЖ І ЗАВДЯКИ СВОЇМ «ТІНЯМ...», БУВ БЕЗПЕРЕЧНИМ АВТОРИТЕТОМ ДЛЯ БАГАТЬОХ РЕЖИСЕРІВ У СВІТІ, ЗОКРЕМА ДЛЯ АКІРИ КУРОСАВИ. ТОЖ ІМОВІРНИЙ ВПЛИВ ЙОГО ФІЛЬМУ НА ЯПОНСЬКИХ КІНОМАТОГРАФІСТІВ НЕ ДИВИНА

МІЖНАРОДНА СПІЛКА ПРИМАР

Коли для роботи над американським сиквелом запросили автора оригінального «Дзвінка» Гідео Накату, він ледь-ледь міг утримати продовження історії в межах цієї позірної самодостатності. «Дзвінок-2» здебільшого порятковано сценарієм. Американська франшиза, на відміну від японської, що міцніше прив'язана до книжок Кодзі Судзукі, не пускала до себе ні теми сексу, ні загравань із науковою фантастикою, а вся крутилася довкола однієї маленької сім'ї (і то неповної) та намагання привида Самари розчинити ту родину в своїй історії та своєму мертвоводді (саме цю дифузю припиняє героїня, закриваючи врешті остогидлий колодязь із вигуком: «I'm not your f**king mommy!»). Найстрашніше в сюжетах обох фільмів — це припущення трагічного вибору (на що можна піти, рятуючи власну дитину), а не остракізм чи світові катастрофи, якими так своєрідно намагаються лякати мінімалістичні фільми японської серії.

Сама ж Самара в американців попервах справувала більш-менш подібно до Садако. До неприродних, ламаних рухів додавалася «відсутність» обличчя. У цьому Садако й Самара наслідують іще одного персонажа японського фольклору — ноперапона (у японському фольклорі йдеться про духа в людській подобі, який не має обличчя й полюбить лякати людей. — Ред.). Волосся, як і будь-яка маска в трилерах, приховує мімічні підказки від агресора, затирає будь-який натяк на залишок людяності.

Та це найперше враження, початкова емоційна реакція на всю суму образу. Таку реакцію Ейзенштейн прозивав «фізіогномічним» враженням, і воно закономірно поступається підозрі: маска не так щось заявляє, як таїть. Волосся на обличчі — значно

Кольористика родом з театру кабукі. Інша цікавинка полягає в тому, що саме у сцені з Марічкою у вікні до теплого домашнього світла, що вихоплює її обличчя, підмішується синє підсвічування

гнучкіший прийом, ніж витріпана багатьма горорами сцена зі скуленим, розвернутим спиною до глядача й героя підозрілим суб'єктом. На відміну від витонченішого рішення Накати, яке лишало нам недовомку, Вербінські зрештою відкрив лице Самари. І явив квінтесенцію позасвітньої агресії, чим заспокоїв глядача, розставивши всі крапки в питанні втраченої привидам людськості. В американському сиквелі Накаті не було вже чим гратися, тож він відклав до кульмінації характерне дриготливе повзання недовмерлого створіння і ще раз, тепер уже підкреслено точно, відтворив зачіску параджановської Марічки.

Параджанов, також і завдяки своїм «Тіням...», був безперечним авторитетом для багатьох режисерів у світі, зокрема для японського класика Акіри Куросави. Тож імовірний вплив його фільму на авторів із Країни Вранішнього Сонця не дивина. Цікаві два інші моменти. Наймоторошніші фрагменти повісті Коцюбинського практично неможливо передати кінозасобами, і в екранізації значно тоншими прийомами до образу вмерлої Марічки допасовано тривожні натяки. Навіть можна забути про чітко зазначену в першоджерелі Іванову підозру: «Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Йшов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву дірку ззаду у неї, де видно серце, утробу і все, як се у нявки буває. На вузьких стежках він туливсь до Марічки, аби йти рядом, аби не лишитися ззаду, і чув тепло її тіла».

Нявка — це еквівалент русалки. Відзначені фольклористом Дмитрієм Зеленінім характерні риси слов'янських русалок — жіноча іпостась, зв'язок із водою, мотив розчісування свого довгого волосся, як і передчасна кончина, що призвела до їх появи, — ріднять їх із більшістю японських духів «юрей» та їхнім різновидом «онрьо», сучасними варіантами яких населені джей-горори. Інша цікавинка полягає в тому, що саме у сцені

з Марічкою у вікні до теплого домашнього світла, яке вихоплює її обличчя, підмішується синє підсвічування. І вже скоро героїня густо залита синім сійвом. Женучись за його відблисками, можна допасти часів навчання Параджанова у ВДІК. Тими роками Ейзенштейн повернувся до викладання й детально роз'яснював студентам сенс кольорового підсвітлювання облич, ілюструючи прикладом зі свого «Івана Грозного», де м'яке жовте світло на лиці Васілія Старіцького на певний час поступається місцем синьому рефлексові. Ейзенштейн розповідав про синій колір у цій справі як про сигнал мертвотності, жаху та заціпеніння. І надихнув його на цей прийом саме театр кабукі. Дослідник розпису облич у кабукі Масару Кобайосі ще давніше підтверджував значення цієї символіки в листі до Ейзенштейна: «Червоний — теплий і привабливий. Синій — навпаки. Синій — колір злодіїв, а в надприродних створінь — колір привидів та дияволиць».

КІНЕЦЬ ЧИ «ДАЛІ БУДЕ?»

Цього року до прокату доповз-таки триквел американської кінофраншизи — «Дзвінки» Франсіско Хав'єра Гутьєрреса. Садако/Самара зі своїм прокляттям, попри всю її простоту, — це, як ми бачили, майстерно виконаний синтез деталей багатьох культурних артефактів. Ось що було передано до рук Гутьєрресу, чия єдина попередня повнометражка, нехай і зовсім не бездарна (що підтверджено десятком перемог на європейських фестивалях), нагадувала знамениті джей-горори лише любов'ю до показу рябощиння на телеекрані та увагою до дрібних художніх деталей. У фантастичних фільмів, які свого часу спромоглися змінити правила гри у власних субжанрах і наробили кітгистих слідів по всьому світовому кінематографу, останнім часом почали з'являтися сиквели й приквели, які скидаються радше на римейки. Такими є «Дещо», «Відьма з Блер: Нова глава»,

29 травня — 4 червня

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

«Світ Юрського періоду» та «Зоряні війни: Пробудження Сили». Недарма на початку «Дзвінків» бачимо, як на баракхолді лежать відеокасети з «Чужим» і «Парком Юрського періоду».

Що ж, про «Дзвінки», як і про трохи раніший сиквел успішного горору «Закляття», можна сказати: страшніше за попереднє. Хоча до того самого «Закляття-2» їм таки далеко, і тепер легко зрозуміти бажання студії не зв'язуватися з ним торік восени, щоб не вийшло прямого перетягування аудиторії. Гуттеррес не гребує і скримерами, що правда, не найгрубішого кшталту. Але, як і в попередніх фільмах американської серії «Дзвінок», найбільш напруженими є порівняно довгі, гарязд підготовлені загоди й насичені додатковими обставинами сцени. Та загалом триквел тримається в руслі сучасних широкоекранних молодіжних горорів. Через цю свою солодку поверховість він і губить зв'язок із попередніми фільмами: гнітючим містичним детективом Вербінки та недооброю соціальною драмою Накати.

Проте Гуттерресу майже вдається повернути нас до світу, який ось-ось буде проковтнутий проклятим екраном: спалах блискавки, що перетворює подвіря за вікном на кадр зі зловісного запису; голова героїні, яка затемнює екран проектора, коли лектор віщає про нематеріальну свідомість, що входить у контакт із матеріальним світом... А ще в авторів була Самара.

Нові деталі з минувшини смертоносного дівчиська ще більше віддаляють американську франшизу від японської. Якоїсь миті здається, ніби у США зараз візьмуть і остаточно «націоналізують» культового привида. Ба ні: Самара лишається універсальним страхомиськом, та ще й сучаснішає, залишаючи свій аналоговий побут і опанувавши основи інтернету. Взагалі шістет, із яким автори подають Самару, повільне її виринання зі смартфона, вкритого шарами цикад, під пафосний саундтрек роблять із неї тут мало не стихію-спасителя на зразок Годзілли. Це добре працює на сюжет, який повинен вселити в нас співчуття до зловісної почвари й хоч трохи вможливити неочікуваність фінального твісту. Самара в Гуттерреса лишилася справжньою Самарою, але їй не вдалося втретє вийти з тієї самої води.

І якщо «Дзвінок» Вербінки за еством своїм був фільмом про існування сучасного автора в задушливому світі попередніх мистецьких звершень, питанням про можливість оригінального твору взагалі, якщо колодязь, де «живе» Самара, в нього — це культурна пам'ять, а вбивчий позирк примари, котра вилізла з телевізора, — це погляд старого авангардиста крізь століття кінематографа (принаймні жарт режисера про це все), то «Дзвінки» Гуттерреса — лише застиглий подив у відповідь. А також визнання неспроможності продовжити вишукану гру. Що, власне, не заперечує певного задоволення від бодай якогось продовження. Шкода, адже тепліший прийом останнього фільму лишав би більше шансів на майбутні продовження цього кіноциклу, а отже, іще зберігалася б і надія на розвиток та даліше художнє розкриття загадкового й досі перспективного образу японської мавки. ■

Київ (вул. Лисенка, 3):

29 травня, 18:30 — лекція Тараса Лютого «Ідеологія: розуміти чи виконувати?».

31 травня, 18:30 — презентація книжки Марини Гримич «Падре Балтазар на прізвисько Тойво». Спільно з видавництвом «Нора-Друк». Модерує Микола Кравченко.

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 096-435-97-68.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

2 червня, 18:30 — презентація роману Володимира Ермоленка «Ловець океану». Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Вахтанг Кебуладзе.

Київ (вул. Хрещатик, 46):

29 травня, 18:30 — літвечір-дискусія на тему «Сила слова в часи війни» за участю посла Польщі в Україні Яна Пекла та авторки роману «AMOR[T]» Олександри Іванюк. Модерує Жанна Безп'ячук, репортер Ntomadske International, випускниця Коледжу Європи. Спільно з Посольством Польщі в Україні та Асоціацією випускників Коледжу Європи.

3 червня, 16:00 — дитяча субота для дітей молодшого шкільного віку. Читання книжки «Чарлі Чух-Чух» Беріла Еванса (п. Неда Деймерона), створення унікальної листівки-розмальовки.

Київ (просп. Повітрофлотський, 33/2):

3 червня, 11:00 — дитяча субота для дітей молодшого шкільного віку. Читання книжки «Чарлі Чух-Чух» Беріла Еванса (п. Неда Деймерона), створення унікальної листівки-розмальовки.

Львів (просп. Свободи, 7):

30 травня, 18:30 — засідання ініціативи «5 ре'ю»: обговорення бізнес-книг.

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 097-112-02-28.

1 червня, 18:30 — презентація роману Анастасії Левкової «Старшокласниця. Першкурсниця». Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Оксана Зьобро.

2 червня, 18:30 — презентація книжки Романа Кушніра «Як навчити себе вчитися, або Шлях майстра життя» за участю автора. Спільно з видавництвом «Коло».

Дніпро (вул. Глінки, 15):

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 093-535-51-76.

1 червня, 19:00 — презентація ілюстрованої збірки оповідань та есеїв про паліативну допомогу «Parasol» за участю Юлії Ілюхи, Юрія Яреми, Сергія Бурбела, Сергія Алієва-Ковики, Івана Ярбачія та Романа Закревського. Спільно з соціальним арт-проектом Parasol і Видавництвом Старого Лева. Модерує Настасія Євдокимова.

2 червня, 18:30 — презентація книжки Максима Беспалова «Український Шпіцберген» за участю автора. Спільно з видавництвом «Темпора». Модерує Дмитро Козак.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

29 травня, 18:00 — Non-fіxшн.ua. Дискусія «Робота для роботи vs. робота для людей» за участю доцента ВНУ Костянтина Овчинникова. Спільно з літературною медіатекою 5ВКС.

30 травня, 18:30 — презентація ілюстрованої збірки оповідань та есеїв про паліативну допомогу «Parasol» за участю Галини Крук, Марини Щенко, Юрія Строкана, Анастасії Леухіної та Романа Закревського. Спільно з соціальним арт-проектом Parasol і Видавництвом Старого Лева. Модерує Настасія Євдокимова.

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 093-006-22-85.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

2 червня, 18:00 — презентація збірки оповідань Віоліни Ситник «Особистий простір» за участю авторки. Спільно з видавництвом «Твердиня». Модерує Вікторія Гранецька.

Володимир-Волинський (вул. Ковельська, 6):

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 063-397-53-22.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

29 травня, 18:30 — презентація роману Поліни Кулакової «Корсо». Спільно з літературною агенцією Discursus. Модерує Ірина Голодюк.

30 травня, 18:00

— Драма Є! Читання п'єси Мартіна Макдонаха «Каліка з острова Інішмаан». Спільно з «Новим театром».

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 067-399-40-72.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

31 травня, 17:00 — презентація книжки Надії Гуменко «Етюд із метеликом» за участю авторки. Спільно з видавництвом Vivat.

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 033-272-43-76.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Рівне (вул. Королівка, 2):

30 травня, 18:30 — презентація Лабораторії сучасної драматургії та режисури за участю режисера Юрія Паскара, актора і режисера Євгена Васильєва, режисера Олексія Титаренка. Спільно з Лабораторією сучасної драматургії та режисури. Модерує Тетяна Чікрай.

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 096-520-84-48.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

3 червня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки Наталії Чуб «Подорож листочка» та створення тематичних прикрас або брелочків.

3 червня, 14:00 — дитяча субота для дітей 8–12 років. Читання книжки Анджелі Нанетті «Мій дідусь був шершею» та майстер-клас із створення рамки для фото.

Суми (вул. Соборна, 44):

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 096-520-84-48.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

3 червня, 16:00 — дитяча субота для дітей від 3–4 років «Казковий садочок».

Тернопіль (вул. Валова, 5-9):

30 травня, 18:00 — проект «Мандри». Розмова з Володимиром Стусом про автостоп і каучсерфінг у Грузії та Вірменії. Модерує Юрій Матовишук.

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 035-225-44-59.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.

4 червня, 16:00 — дитяча неділя для дітей 6–10 років. Там, де сходить Сонце. Читання японських казок «Момотаро» та майстер-клас із виготовлення глиняних сазукі.

Харків (вул. Сумська, 3):

2 червня, 19:00 — презентація ілюстрованої збірки оповідань та есеїв про паліативну допомогу «Parasol» за участю Юлії Ілюхи, Юрія Яреми, Романа Мініна, Ігоря та Ірини Ільїнських, Івана Ярбачія, Андрія Ермоленка та Романа Закревського. Спільно з соціальним арт-проектом Parasol і Видавництвом Старого Лева. Модерує Настасія Євдокимова.

Харків (вул. Пушкінська, 50/52):

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 057-717-03-99.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

3 червня, 11:00 — дитяча субота для дітей від 6 років. Майстер-клас із вишивки хрестиком.

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

1 червня, 12:00 — до Міжнародного дня захисту дітей. Квест для книгочитальників 7–13 років. Попередня реєстрація до 28 травня за телефоном 098-075-94-29.

1 червня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Темно-синій світ» (режисер Ян Сврак, 2001, 112 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку можна ознайомитися за адресою <http://book-ye.com.ua>

Як я провела літо

Вікторія Малишева

Темою розмов номер один у всіх луганчан уже три роки залишається «хто і де провів літо 2014-го». Як у шкільних творах, коли у вересні треба було пригадувати й вигадувати щось, аби здивувати однокласників та вчительку, якщо такої канікули проминули геть звичайно.

Я була постійно знервована в тому серпні. Наприкінці липня дізналася, що мене й весь наш відділ звільнили. Стояла посеред спеки на пустій зупинці майже пустого міста, затуляла вухо рукою і кричала вже колишній керівниці у слухавку: «Говори голосніше, пропадає зв'язок, не чути тебе!». Про останні виплати вона нічого не могла сказати. Хоча це як власнику домівки повідомити на її згадку, що до всіх проблем йому ще й подрпали скло нового телефона. От і для мене втрата улюбленої роботи на попелищі всього життя була такою самою дрібничкою.

Пригнічували брак води, шалена спека, години при свічках у вогкому льоху, сірники, які не хотіли розгоратися... Виводили із себе книжки, які я читала дитині вголос годинами, аби не чути вибухів, задуха від килимів на підлозі, на яких ми лежали ночами, відсутність зв'язку, невизначеність. Мені здавалося, що я була постійно брудна: ми економили воду, мились одне після одного... І чомусь я дуже чітко пам'ятаю свого сусіда, якого випадково зустріла на вулиці, — військового пенсіонера з гумором. Він шов на роботу. Його біла сорочка, насіння в руках, вічна усмішка, безлюдна вулиця, заклеєні навхрест вікна та вибухи бачились абсурдними. А після розмови з ним я зрозуміла, що все навколо він сприймає як унікальний досвід. Я слухала його й розуміла, що багато чого пропускаю за своїми поневір'яннями. Це справді унікальний досвід, який буває раз у житті, — прожити певний час без світла, зв'язку, гаджетів. Нарешті, дізнатися, без чого справді не можеш. І коли я почала аналізувати, то зрозуміла: якщо перестати фіксуватися на втратах, то я маю нині багато чого.

Багато хто бігав телефонувати дітям чи родичам, щоб заспокоїти: живі! А мені не потрібно було витрачати години й ризикувати життям під час таких рейдів (коли дзвонили з дахів дев'ятиповерхівок і заряджали телефони за гроші у власників генераторів). Моя родина була поруч, і від цього я почувалася дуже спокійно. А ще ніхто із близьких не ставив переді мною жодних умов — шукати якісь продукти чи роботу саме зараз. Мати знаходила можливість готувати з нашого врожаю та колишніх запасів продуктів. Ми

могли обходитися без хліба. І якщо бути відвертою, я сама ставила перед собою ці спринтерські завдання: знайти хліб, продукти, свічки... Ці відкриття стали зрозумілими мені лише потім. І потім, коли ми всі постійно розповідали одне одному про те дивне й страшне літо, я почула від друзів, як вони зробили бізнес на цигарках, торгуючи ними вроздріб із рук на ринку. Були чорні від пилу й засмаги, не стали мільйонерами, але постійно мали кишенькові гроші на їжу та привід посміятися з обставин і з себе. Тепер ця подружня пара — власники мережі сувенірних крамниць.

Майже все залежить від нашого сприйняття. Мій сусід-пенсіонер, засмагли друзі вразили мене. Ніхто з них не скаржився. Вони сприймали зміни легко та з гумором — це давало змогу пережити труднощі. Були й ті, хто постійно зловживав алкоголем. Його взагалі розкупили відразу ж. А ще ті, хто постійно рефлекувався із приводу власних утрат. Вони були вразливішими. Як я дізнавалася потім, багато хто загинув не від війни, а саме в мирний період, згодом: стреси, постійне нервове напруження, безсоння загострювали проблеми зі здоров'ям. Були й ті, хто прагнув насолодитися безліччю вільного часу, спілкуванням із близькими, книжками, можливістю не квапитися і спостерігати. Такі не говорять про ті дні лише як про погані. Так, ходили по воду, але й грали при свічках усією родиною в настільні ігри, розмовляли, були разом... Мене вражають уміння людей пристосовуватися до обставин і прагнення діставати задоволення від життя за будь-яких умов. На тлі таких розповідей жалюгідно звучать історії тих, хто «страждав» усе те літо десь на березі моря, подалі від небезпеки...

Постійні повертання в розмовах до подій того літа — це своєрідне програвання якихось сценаріїв. Нічого емоційно сильнішого не траплялось у житті жодного з моїх знайомих. Звичайно ж, усе вкупі було поганим, але те літо згадують уже три роки, про нього пишуть книжки, знімають кіно... І що більше минає часу, то менш істотними бачаться мені мої тодішні побоювання стосовно втрати роботи, відсутності хліба, всіляких обмежень. Частіше я пригадую, як тоді загострився страх за близьких, наскільки неприхованими були любов та щирі емоції. За буденними проблемами й вирішенням побутових питань часто губиться щось найважливіше: ставлення одне до одного, щирість, тепло стосунків. Саме влітку 2014-го я зрозуміла те, чого не усвідомлювала раніше: важливість для родини мого власного життя. Без досягнень, роботи, посади, грошей. Просто життя. Гадаю, це найбільший з уроків того страшного літа для мене: я навчилася цінувати те, що дається задарма, але є дорожчим за всі гроші світу — ставлення одне до одного. ■

По колу

Станіслав Васін

Днями в Макіївці зустрів свого давнього, ще з дитинства, знайомого. У 2014-му наш зв'язок практично обірвався, оскільки з початком «русской весны» він пішов воювати до бойовиків. Людина унікальна у всіх сенсах. На початку війни він покинув досить оплачувану на той час роботу і пішов воювати «за ідею». Ідея загалом полягала в тому, щоб «не дати бандерівцям взяти Макіївку». Пізніше, коли Стрелков сформулював туманні плани з приводу «Новоросії», мій приятель підхопив мотив і здавалося, що воює вже не за «захист Макіївки» (це завдання, вочевидь, він вважав виконаним), а за країну від Одеси до Харкова.

Однак після втечі Стрелкова, приходу Захарченка, остаточного зливу всіх ідей включно з «Росія не кине і нас забере» ця людина благополучно розпрощалася з бойовиками. Але тут виявилось, що за межами казарм життя майже ніякого. Колишньої роботи в Макіївці вже не було, підприємства закривалися, а єдиний заробіток тут давала війна. Якийсь мізер ще платили на шахтах, куди він, пересилюючи себе після зарплати 2014-го, влаштувався. І ось не так давно пішов і звідти. Причина зрозуміла: шахтна галузь і металургія в «молодій державі» зараз на самому дні. Частина шахт закрита, частина закрита без відкачки води, а отже, знищена. На деяких скорочують штат. На тих, які ще працюють, штрафують за «зайве вугілля». Добувати понад норму не дозволяють, тому що склади забиті й без того: продавати нікому. На деяких борги ще з лютого. На одній із таких шахт і працював мій знайомий. Після двох місяців «за спасибі» зустрів його на вулиці в чому ви думали? Правильно: у камуфляжі. Він знову пішов в «ополчення», де платять 15 тис. руб., «на друге коло», як сам він сказав. І знову думає йти.

Виявилось, що в армії «ДНР» справи не набагато кращі, ніж у шахті. По-перше, ніхто взагалі вже не розуміє, за що всі воюють і заради чого все це було. Очевидно, що ніякої «Новоросії» вже не буде. Росія теж до себе не бере. «Республіка» в межах Донецької області не вийшла: нереально взяти навіть Авдіївку без величезних втрат. Офіційно взагалі Мінськ. У середовищі «ополчення», за його словами, все більше думок про те, що «ми воюємо з Україною, щоб увійти в Україну». Забезпечення і дисципліна взагалі на нулі: тих, хто на передку, по суті, витягують лише російські волонтери й «допомога із Пітера». Звільнень майже не дають: офіційно посилаються на те, що ось-ось нападуть «укропи», і так місяць за місяцем. А в реальності тримають особовий склад через показуху для перевіряльників із РФ. Цікаво, що тим, хто не хоче продовжувати контракт, погрожують підвалом, а моему знайомому взагалі прямо сказали, що нічого сюди на місяць йти, мовляв, прийшов — служи. Але що не влаштовує, то це «тяготи і злигодні

військової служби»: хто без тебе вітчизну захищатиме? І взагалі натякнули, що такими «особливо розчарованими» вже давно цікавиться «МГБ».

Ця людина опинилася просто на зоні, і зона та не обмежується тільки казармою: у нього тепер велика проблема з тим, як знову зняти камуфляж. Але навіть якщо це якимось дивом вдасться, навколо все одно колючий дріт із затоплених шахт, металургії, яка простоює, високих цін і сумнівного «республіканського» паспорта, який він так поспішив отримати. Фактично в «ДНР» воюють зараз лише найманці, причому і найманцями їх не назвеш — це просто один із варіантів роботи, низькооплачуваний, який ніяк не порівняєш із заробітком тих, хто професійно воює за гроші. Ризикувати своїм життям за 500 руб. на день може лише той, хто не знає, що експедитору в Донецьку зараз платять 600. Ось тільки робочі ніші вже зайняті. Тому за камуфляжем у «республіці» так чи інакше стоїть знову камуфляж: інших варіантів, окрім як ходити по власноруч створеному колу, у місцевих бойовиків більше немає. ■

Добрий вечір

ОНУХ

Вечірній літак із Києва сів у майже безлюдному Варшавському аеропорту разом із літаками з грецьких островів, звідки повернулися обпалені весняним сонцем сучасні варшавські одиссеї. Був теплий суботній вечір, я, як завжди, замовив таксі. Машина приємно пахнула новою пластмасою, водій їхав спокійно і був досить милим у розмові. Щоб дістатися до Белян, ми з аеропорту мали проїхати майже половину міста. За шибками видніли нещодавно відремонтовані вулиці, якими тихо ковзали новесенькі сучасні трамваї, що теж, мабуть, пахнули новим. «Дивись, уже немає тих старих трамваїв», — мало не сентиментально мовила дружина, і я кивком голови підтвердив її спостереження. У високих скляних залитих світлом офісних будівлях, певне, прибирали кабінети, бо ж кінець тижня. Вряди-годи ми проминали пари, що поверталися додому і, здається, мали задовольнений вигляд. Через кільканадцять хвилин я відчув, що місто, у якому прожив довгий час і яке покинув понад 30 років тому, хоч і регулярно навідувався до нього, немов випромінює якусь нову і впевнену

ВАРШАВА, ЯКУ Я ПОКИНУВ ПОНАД 30 РОКІВ ТОМУ, ХОЧ І РЕГУЛЯРНО НАВІДУВАВСЯ ДО НЕЇ, НЕМОВ ВИПРОМІНЮЄ ЯКУСЬ НОВУ І ВПЕВНЕНУ «БЮРГЕРСЬКУ» СТАБІЛЬНІСТЬ. ЦЕ ПРИЄМНА КОНСТАТАЦІЯ

«бюргерську» стабільність. Коли йдеться про Варшаву, це приємна констатація, надто в контексті останнього тижня, прожитого в Києві, місті, яке я дуже люблю, незважаючи на його хаотичну й непередбачувану красу. Ці два міста наче теза й антитеза, та й то не в історичному вимірі, а в пошуках шляху до майбутнього. З одного боку, Варшава, майже цілковито знищена під час війни і нецікаво, якщо не брати до уваги реконструкції Старого Міста, відбудована, сіра, простелена на пласкій рівнині вздовж Вісли, виразно шукає своє нове, сучасне і небанальне обличчя. У Варшаві вже є містя, які можна полюбити, навіть якщо нас ніщо не пов'язує з цим містом. З другого боку, Київ, що гарно й гордо стоїть над могутнім і повним зелених островів Дніпром, справляє хаотичне враження своїми поганими транспортними зв'язками і шляхами, що заповнені тисячами машин, які теж хаотично мчать у конкретні не визначені напрямки. Історичне місто, створене людьми і для людей, стало містом, у якому пішоходи становлять перешкоду на шляху автомобілів, і що більший та дорожчий автомобіль, то відвертіше

водій засвідчує до них свою зневагу. Навіть якщо мешканці тих великих розкішних машин покидають свої, мабуть, затишні садиби на колесах, серед звичайних пішоходів вони поведуться так, ніби й на них перейшов престиж автомобільної марки, яка стала їхнім господарем. Адже насправді всі супермарки купують собі водіїв, щоб ті ненастанно дбали про їхній щоразу вищий престиж. Хоч як смішно, але, віддаючи себе у владу такої марки, треба страшенно дорого платити і навіть змінитися, припасувати свій стиль життя до того, якого вимагає від тебе ТВІЙ господар, скажимо, Mercedes, Jaguar, Range Rover чи Lexus. Є щось кумедне в усвідомленні, що кочові культури приділяли дуже велику увагу тому, що «на тобі», аби одразу було зрозуміло: «Як тебе сприймають, так і вітають». Натомість українська культура має історично стабільний осілий аграрний характер. Десь на шляху розвитку стався, певне, якийсь «збій» у системі — і кочове мислення опанувало всі верстви люду осілої культури. Було б цікаво, якби дослідники, які аналізують розвиток міст, — або ж брак того розвитку, — поглянули на Київ і з цієї перспективи. Осіла культура проти кочової культури. Гумористичний приклад із розбещеними автомобілями — лише верхівка айсберга, який починається з недорозвиненої інфраструктури міста й закінчується нашими під'їздами, які належать НАМ, бо ми там живемо з неЖЕКами. Може, ми стаємо «осілими аграріями» — ну гаразд, щоб не вразити прикро київську інтелігенцію, нехай буде «бюргерами» — тільки за дверима наших квартир? Вже не один рік ставлю собі це запитання і повсякчас не можу знайти на нього задовільної відповіді. Я належу до обраних, бо, коли перебуваю в Києві, живу на вулиці Ярослава Вал, у межах княжого міста, на найкращій столичній вулиці, і то з огляду не тільки на її історичне значення, а й на потенціал, який завжди можна і зберегти, і відродити.

Щодня, виходячи з дому, я дякую Богу, що на тротуарі мене не розчавив який-небудь джип або інший монстр, молюся в душі, щоб на переході не припаркувалася дама, яка на запитання «Чим пані займається?» відповідає великими літерами: «САБОЮ!». Йдучи до Золотих воріт, прошу Бога: «Вплинь на свій люд і його обраних представників, поверни їм розум і вчини так, щоб знайшлися поміж ними такі, які закрийють цю гарну історичну вулицю для необмеженого руху автомобілів».

Сьогоднішня стаття мала бути про щось зовсім інше, але суботній травневий теплий вечір і «зачарований варшавський таксист», як колись у вірші Юліана Тувіма «Зачарована бричка, зачарований візник», допомогли мені зрозуміти, як варшав'яни (хоча 80% їх — мігранти або нащадки мігрантів із різних районів Польщі) перетворили своє донедавна дуже нецікаве місто на сучасну європейську столицю, де хочеться жити. ■

5

представляє

15:10
ЩОСУБОТИ

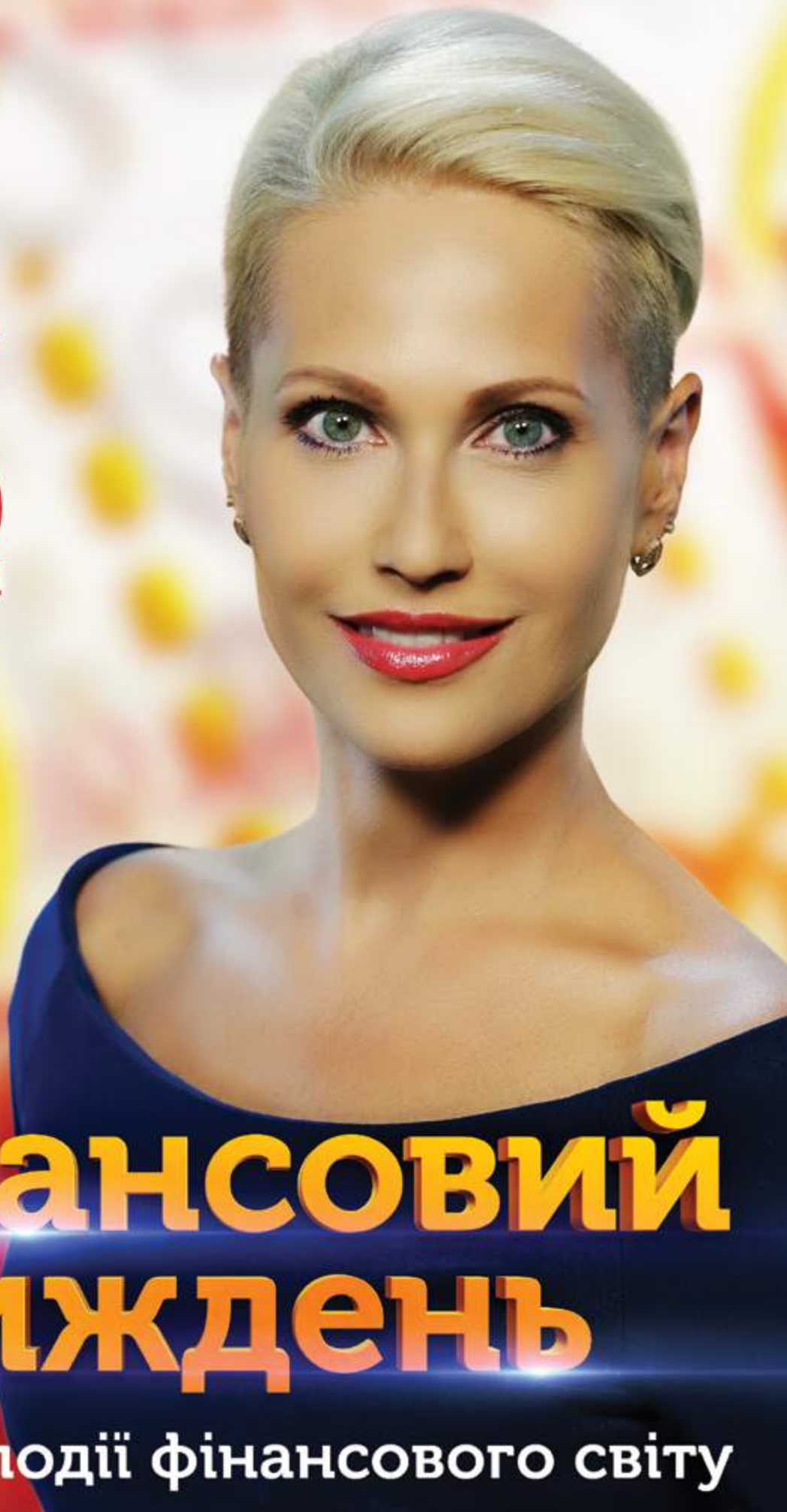
повтори:

23:30
ЩОНЕДІЛІ

07:30
ЩОПОНЕДІЛКА

ФІНАНСОВИЙ ТИЖДЕНЬ

Ключові події фінансового світу

ЛІТНЯ ТЕРАСА

НОВА. ВЕЛИКА. ПОРУЧ З ТОБОЮ.

Kozatskyi Stan

Київ, Україна

044 585 11 65 | www.kstan.ua

Бориспільське шосе (300 метрів від Харківської площі)